

ЗАЕДНИЧКИ ВРЕДНОСТИ
VLERA TË PËRBASHKËTA
COMMON VALUES

АНАЛИЗА

ПЕРЦЕПЦИИ И ИСКУСТВА НА РАКОВОДИТЕЛИ И СЛУЖБЕНИЦИ ОД ДРЖАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ЗАКОНОТ ЗА УПОТРЕБА НА ЈАЗИЦИТЕ ОД 2008 ГОДИНА ВО ДРЖАВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

PERCEPTIMET DHE EKSPERIENCAT E UDHËNEQËSVE DHE NËPUNËSVE TË ADMINISTRATËS SHETËRORE PËR ZBATIMIN E LIGJIT PËR PËRDORIMIN E GJUHËVE NGA VITI 2008 NË INSTITUCIONET SHETËRORE

PERCEPCIE THAJ EKSPERIENCE E VASTARUTNENGERE THAJ OFICIALUTNENGERE KATAR THEMAKIRI ADMINISTRACIA VAŠI IMPLEMENTACIA E E ZAKONESKORO VAŠO LABARDIPE E CHIBJENGORO KATAR 2008 ANE THEMAKERE INSTITUCIE

PERCEPCIJE I ISKUSTVA RUKOVODIOCA I SLUŽBENIKA IZ DRŽAVNE ADMINISTRACIJE ZA IMPLEMENTACIJU ZAKONA ZA UPOTREBU JEZIKA IZ 2008 GODINE U DRŽAVNIM INSTITUCIJAMA

PERCEPCIJE I ISKUSTVA RUKOVODILAČA I SLUŽBENIKA IZ DRŽAVNE ADMINISTRACIJE O IМПЛЕМЕНТАЦИЈИ ЗАКОНА О УПОТРЕБИ ЈЕЗИКА ИЗ 2008 У ДРЖАВНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

VIDERI SHI PRAHĀ A CONDUCĂTORLOR SHI A LĂCĂRTORLOR TU ADMINISTRATSIA A STATLUI TI IMPLEMENTARI A NOMLUI TI UFILISEARI A LIMBILOR DI LA ANLU 2008 TU INSTITUTSILI A STATLU

АНАЛИЗА

**ПЕРЦЕПЦИИ И ИСКУСТВА НА РАКОВОДИТЕЛИ И СЛУЖБЕНИЦИ
ОД ДРЖАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ЗАКОНОТ
ЗА УПОТРЕБА НА ЈАЗИЦИТЕ ОД 2008 ГОДИНА ВО ДРЖАВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ**

Издавач:

Здружение на граѓани за поддршка на меѓуетнички дијалог и развој на заедницата „Заеднички вредности“

За издавачот:

Разије Јонузи

За потребите на „ЗАЕДНИЧКИ ВРЕДНОСТИ“, истражувањето го реализираа:

Проф. д-р Николина Кениг (методологија на истражувањето и анализа на податоците)

Проф. д-р Беса Арифи (вовед и препораки)

М-р Шерузе Османи-Балажи (подготовка на инструменти и анализа на податоците)

Консултант: Хајрие Ахмед

Посебна благодарност за помошта во имплементација на проектот и упатување на Моника Божиноска

Лектура на македонски јазик:

Николина Јакимова

Јазична редакција:

Албански јазик:	Ризван Бела
Турски јазик:	Тулај Сејфула
Ромски јазик:	Љатиф Демир
Српски јазик:	Лидија Кунгуловска
Влашки јазик:	Љубица Ѓорѓиева
Босански јазик:	Емина Куртовиќ

Печати:

БороГрафика, Скопје, 2018

Тираж: 200**Некомерцијално/бесплатно издание**

Публикацијата е подготвена со поддршка на Европската Унија.

Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на „Заеднички вредности“ и на ниту еден начин не ги одразува гледиштата на Европската Унија.

„Содржината е единствена одговорност на авторите и на грантистот, и на ниту еден начин не може да се смета дека ги изразува гледиштата и ставовите на Фондацијата „Отворено општество – Македонија.“

СОДРЖИНА

СОДРЖИНА

Листа на скратеници	4
ПРЕДГОВОР	5
ПОЗАДИНА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	7
Перцепции и искуства на раководители и службеници од државната администрација за имплементација на законот за употреба на јазиците од 2008 година во државните институции	9
МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	9
НАОДИ	11
I. Информираност за Законот за употреба на јазиците	11
II. Искуства на вработените во институциите на централно ниво со предмети на јазик различен од македонскиот	14
III. Ставови на вработените во институциите на централно ниво за Законот за употреба на јазиците	20
Ограничувања на истражувањето	23
Препораки	23
Албански јазик	25
Турски јазик	49
Српски јазик	73
Босански јазик	97
Ромски јазик	121
Влашки јазик	145

Листа на скратеници

ЗУЈ – Закон за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во државата и во единиците на локалната самоуправа од 2008 година

МОН – Министерство за образование и наука

МТВ – Министерство за транспорт и врски

МТСП – Министерство за труд и социјална политика

СИОФА – Секретаријат за спроведување на Охридскиот рамковен договор

ПРЕДГОВОР

ПРЕДГОВОР

Една од најчесто изразените констатации во меѓународните извештаи во врска со нашата држава укажува на фактот дека донесените закони не се спроведуваат соодветно и во целост. Така, во двата извештаи на Групата високи експерти кои се познати како „Извештаите на Прибе од 2015 и 2017 година“, се констатира дека несоодветното спроведување на законите во државата е меѓу клучните проблеми на владеењето на правото во оваа земја. Оттука, студијата спроведена во рамки на НВО „Заеднички вредности“, која има за цел да ги анализира перцепциите и искуствата на раководителите и службениците од јавната администрација за имплементација на Законот за употреба на јазиците од 2008 година во државните институции, има прилично големо значење. Важноста на оваа анализа се однесува најпрво на фактот што нуди мерливи податоци и резултати во врска со информираноста на државните службеници околу Законот за употреба на јазиците од 2008 година во секторите во кои е направена, како и за нивото на употреба на јазиците различни од македонскиот, според одредбите на истиот закон.

Резултатите од анализата слободно може да се сметаат за поразителни во однос на поднесените прашања околу информираноста, а и во однос на спроведувањето на одредбите од важечкиот закон. Според наодите, точна е констатацијата дека законите кои се донесуваат во државата, не се спроведуваат соодветно во практиката. Во врска со перцепциите околу важечкиот Закон за употреба на јазиците и неговото спроведување, анализата содржи емпириски податоци кои укажуваат на главните проблеми во ресорите во кои таа е реализирана. Тргувајќи од фактот дека ситуацијата е слична и во другите ресори на јавната администрација, може слободно да се заклучи дека повеќето од наодите од оваа анализа се применливи и таму. Од досегашното искуство за кое повеќепати се споделувале информации и во јавноста, за жал, се констатира дека начинот и нивото на спроведување на одредбите на Законот за употреба на јазиците зависи од тоа кој раководи со институцијата и е препуштано целосно на добрата волја на лицето кое раководи со неа. Понатаму, самиот Закон за употреба на јазиците од 2008 година во себе содржи повеќе контрадикции кои е неопходно да се надминат заради соодветно спроведување на уставногарантираното право на граѓаните кои припаѓаат на мнозинската етничка заедница да го употребуваат службено својот мајчин јазик. Важечкиот закон нема никакви механизми за имплементација и следење на спроведувањето на одредбите, што се огледува и во наодите и резултатите од оваа анализа.

Тргувајќи од овие констатации, како и од нерегулираниот, несистематизируваниот и нехармонизируваниот начин на спроведување на Законот за употреба на јазиците од 2008 година, се очекува дека новиот Предлог-закон за употреба на јазиците ќе помогне да се надминат контрадикциите утврдени во важечкиот закон, како и да понуди соодветни механизми за имплементација на законските решенија. Формирање на две важни институции – *Агенција за примена на јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во земјата*, како и *Инспекторат за употреба на јазиците*, што се предвидува во Предлог-законот – се очекува да помогне во соодветното спроведување на одредбите на овој закон. Во тој случај, проблемите кои се посочени во оваа анализа би се надминале врз основа на понудените законски решенија. Така, предложената агенција ќе биде надлежна да ја промовира употребата на јазиците на немнозинските етнички заедници, со што би се помогнало во информирањето и обучувањето на државните службеници во врска со законските одредби и побарувања. Агенцијата ќе биде надлежна да нуди стручна помош и во преводот и лектурата на текстовите, како и на службените документи кои се подготвуваат во државните органи. Од друга страна, Инспекторатот ќе врши надзор над спроведувањето на законските одредби со што нивната примена веќе нема да зависи од добрата волја на министрите или раководителите, туку тие ќе се имплементираат со законски механизми. За неспроведувањето на одредбите на новиот закон ќе следуваат и соодветни глоби за државниот орган, како и за раководителот на тој орган. Предлог-законот, исто така, одредува дека во рок од една година од неговото донесување, Владата ќе ги донесе сите подзаконски акти потребни за спроведување на законските одредби.

Тие акти може да бидат правилници и упатства за начинот на употреба на немнозинскиот јазик во институцијата. Како што се утврдува во анализата, токму отсуството на такви подзаконски акти е еден од клучните проблеми во досегашното спроведување на овие законски одредби.

Оваа анализа претставува важен документ кој служи како доказ за досегашната состојба на спроведувањето на Законот за употреба на јазиците од 2008 година. Во иднина, таа ќе претставува основа за споредување на напредокот во имплементацијата на Предлог-законот за употреба на јазиците кој моментално се наоѓа во собраниска процедура.

ПОЗАДИНА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

„Заеднички вредности“ (ЗВ) е здружение на граѓани за поддршка на меѓуетничкиот дијалог и развојот на заедницата, основано во 2004 година, кое работи на подобрување на меѓуетничките односи и почитување на правата на етничките заедници преку организирање на образовни, информативни и други видови активности. „Заеднички вредности“ како здружение е насочено кон иницирање и поддршка на граѓанскиот дијалог за рамноправно учество на етничките заедници во одржлив развој и почитување на нивните граѓански права на локално и национално ниво.

Во период од јуни, 2017-та, до јануари, 2018-та, „Заеднички вредности“ го спроведува проектот **„Комуникација меѓу граѓаните и институциите на централно ниво во согласност со Законот за јазиците (2008)“** и има за цел подобро спроведување на Законот за јазиците од институциите од централната власт. Во рамките на проектот, активностите се насочени кон спроведување на анализа за искуствата на државните службеници, како и на тоа, на кој начин тие го имплементираат Законот во следните државни институции: Министерство за образование и наука, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за транспорт и врски и Секретаријат за имплементација на Охридскиот рамковен договор.

Употребата на јазиците во јавниот живот и во образованието беше едно од најчувствителните прашања кои ја диктираа динамиката на односите меѓу заедниците во земјата во текот на 1990-тите, како и за време на преговорите кои водеа до Охридскиот рамковен договор. По 2001-та, уставната и законската рамка за употреба на јазици различни од македонскиот, е значително либерализирана, иако, несогласувања за генералниот карактер на јазичната политика сè уште постојат. Заедничка lingua franca во практика не е цврсто воспоставена, без оглед што, според нормативната рамка, таа улога треба да ја исполнува македонскиот јазик. На тој начин, употребата на јазиците и денес е спорно прашање чие решавање во голема мера ќе придонесе кон подобри меѓуетнички односи и кон зајакнување на општествената кохезија.

Употребата на јазиците е регулирана со амандманот V кон членот 7 од Уставот, кој го определува македонскиот јазик како единствен службен јазик на територијата на земјата и во меѓународните односи (став 1). Во дополнение, амандманот V поставува и „друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните“ како службен (став 2), и јазиците кои ги користат „најмалку 20% од граѓаните“ во единиците на локалната самоуправа како службени на локално (општинско) ниво (став 6). Истиот амандман ги определува и правата за издавање на лични документи на националните службени јазици (став 3), употребата на службените

јазици во комуникација на граѓаните со подрачните единици на министерствата и со централните канцеларии на министерствата (став 4), како и во органите на државната власт (став 5).

Употребата на јазиците е подетално регулирана со Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните на државата и во единиците на локалната самоуправа. Законот за јазиците поблиску ја дефинира употребата во повеќе области: Собранието (член 3), комуникацијата на граѓаните со министерствата (4), судските постапки (5 – 14), органите на судската власт (15 – 17), општата управна постапка (18), извршувањето на санкциите (19), институцијата „Народен правобранител“ (20), изборниот процес и облиците на непосредно изјаснување (21 – 28), личните документи (29 – 30), матичната евиденција (31), полициските овластувања (32), радиодифузната дејност (33 – 38), инфраструктурните објекти (40 – 43), при финансиски и економски активности (44 – 47), образованието и науката (48 – 53), културата (54 – 56), процесот на слободен пристап до информации од јавен карактер (57) и при објавувањето на акти (58).

За таа цел, „Заеднички вредности“ спроведе анализа на имплементацијата на Законот за јазиците во институциите на централно ниво и тоа во: Министерство за образование и наука, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за транспорт и врски и Секретаријат за имплементација на Охридскиот рамковен договор.

Поради практични ограничувања, „Заеднички вредности“ спроведе анализа само во четирите горенаведени државни институции, базирајќи се на нивната секојдневна работа, која опфаќа директна комуникација со странки, правни и/или физички лица.

Со проектот, „Заеднички вредности“ воспостави рамка преку која може да се види како и во која мера се спроведува Законот за јазиците (2008) во четирите институции, односно, колку државните службеници се запознаени со законските одредби за употреба на јазик кој го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во државата и на кој начин ги решаваат службените обраќања кога директно се среќаваат со употреба на јазик различен од македонскиот.

„Заеднички вредности“

ПЕРЦЕПЦИИ И ИСКУСТВА НА РАКОВОДИТЕЛИ И СЛУЖБЕНИЦИ ОД ДРЖАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ЗАКОНОТ ЗА УПОТРЕБА НА ЈАЗИЦИТЕ ОД 2008 ГОДИНА ВО ДРЖАВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Цел на истражувањето е да се стекне увид во искуствата од спроведувањето на Законот за употреба на јазиците (ЗУЈ) во институциите на централно ниво, како и во начините на неговото спроведување во нив. Исто така, испитани се и ставовите на државните службеници за потребата од спроведување на Законот и неговиот придонес за ефикасноста на работата.

Примерок: Во истражувањето беа вклучени три институции во имплементацијата на овој закон, и една во чии рамки е надлежноста за мониторирање на успешноста на неговата примена во институциите. Имено, за учество во истражувањето беа избрани Министерството за образование и наука (МОН), Министерството за транспорт и врски (МТВ), Министерството за труд и социјална политика (МТСП), како и Секретаријатот за спроведување на Охридскиот рамковен договор (СИОФА)¹. Во рамките на овие институции, по пат на намерен избор беа вклучени само 10 сектори и 9 одделенија, како и една управа од централните институции, врз основа на тоа што нивната секојдневна работа опфаќа директна комуникација со странки, правни и/или физички лица.

Во подготовката на нацртот за истражувањето, беше планирано да се вклучат вкупно 20 раководители, од кои: 6 раководители од МОН (2 сектора, 3 одделенија и 1 управа); 6 раководители од МТВ (2 сектора и 4 одделенија); 5 раководители од МТСП (5 сектори) и 3 раководители од СИОФА (1 сектор и 2 одделенија). Со оглед на тоа дека во периодот кога се одвиваше истражувањето, од објективни причини, постоеше можност да учествува само еден од раководителите во СИОФА, добиените податоци од оваа институција не се вклучени во анализата и служат само како дополнение на насоките за извлекување на препораките. Имајќи ја предвид оваа планирана бројка, стапката на одбивање меѓу потенцијалните испитаници- раководители (поради физичко отсуство во периодот за прибирање податоци или поради лични причини) е релативно висока и изнесува 30%.

Така, во посочените единици на институциите, беа интервјуирани **14 раководители**, од кои 11 раководители на сектори, 1 раководител на управа и 2 раководителя на одделенија.

¹ Иако Министерството за внатрешни работи и Министерството за правда, исто така претставуваат институции на централно ниво во кои имплементацијата на овој закон е исклучително релевантна, тие не беа вклучени поради практични ограничувања.

Од нив, осуммина се од македонска етничка припадност, тројца од албанска, а тројца се изјасниле дека припаѓаат на други етнички заедници².

Квантитативните податоци се прибирани на примерок од **76 службеници**, на кои им беше зададен кус прашалник на кој одговараа анонимно (**Табела 1**). Со оглед на планираните 100 во нацртот за истражувањето, кај нив стапката на неучество е пониска (24%).

Табела 1 . Структура на примерокот „Службеници“ според институции и етничка припадност			
	Мак.	Алб.	Вкупно
МОН	20 (30,3%)	5 (50%)	25 (32,9%)
МТВ	22 (33,3%)	5 (50%)	27 (35,5%)
МТСП	24 (36,4%)	0 (0%)	24 (31,6%)
Вкупно	66 (100%)	10 (100%)	76 (100%)

Оттука, во процесот на прибирање податоци, беа вклучени вкупно **90 испитаници**, а незначително мнозинство (53%) од нив се жени.

Инструменти: Податоците од раководителите се добиени врз основа на 9 водечки прашања во полуструктурирано интервју. Прашањата беа насочени кон тоа да се стекне увид за (1) информираноста на раководителите на секторите за ЗУЈ; (2) информации за нивните искуства при соочување со предмети/странки на јазик различен од македонскиот; (3) сознанија за нивното мислење во однос на потребата за неговото спроведување, како и за позитивните и негативните страни.

Во селектираните сектори, односно одделенија, беше спроведена и анкета за ставовите и искуствата во врска со користењето на јазик кој го зборува 20% од населението на РМ во секојдневното работење на институциите. Прашалникот се состоеше од 12 прашања со понудени одговори. На четири од прашањата се одговараше на шестстепен скала на согласност, а нивната улога беше да обезбедат увид во личниот став на службениците од институциите вклучени во истражувањето, преку искажаните мислења за корисноста, ефикасноста и потребата за унапредување на имплементацијата на ЗУЈ. Анализата на интеркорелациите на овие прашања, сугерира дека тие конзистентно го мерат ставот (Cronbach alpha = 0.74). Прашалниците се изработени во две јазични верзии, така што анкетирањето се изведуваше на македонски и на албански јазик.

Постапка: Податоците беа прибирани во периодот од октомври до ноември 2017 година. Интервјуата беа спроведени од претходно обучен тим. Согласно барањата на респондентите, на македонски јазик беа реализирани 12 интервјуа, а на албански јазик, 2. Реализацијата на интервјуата траеше просечно околу 30 минути. Со дозвола на испитаниците,

² Етничката припадност на испитаниците е позната на истражувачите, но поради неопходноста да се сочува анонимноста, тие се обединети под категорија *други*

интервјуата беа снимени, со исклучок на два случаја каде поради немање таква согласност, правени се белешки. Респондентите дадоа согласност делови од нивни изјави да бидат користени во анонимизирана форма за потребите за илустрација на наодите. Задавањето на прашалниците траеше од 5 до 10 минути, и се одвиваше како самостојно одговарање.

НАОДИ

I. Информираност за Законот за употреба на јазиците

Според добиените податоци од истражувањето, информирањето на раководителите на секторите и на службениците во јавната администрација во секторите/одделенијата кои се во контакт со граѓаните во врска со ЗУЈ, не е системски регулирано. Главно, информирањето за овој закон се одвива во зависност од тоа колку и како се снаоѓаат раководителите. Дел од интервјуираните испитаници изјавуваат дека за постоењето на Законот дознале преку медиумите, иако, главно, се информирале по сопствена иницијатива, преку Службен весник. Како дополнителни начини за информирање за ЗУЈ, овие испитаници го наведуваат и работното искуство низ кое се соочиле со ситуација да добиваат барања/предмети на јазик кој е различен од македонскиот. Дел од раководителите соопштуваат дека за Законот дознале речиси случајно, посредно и преку информирање за промените во подзаконските акти:

„За Законот за јазиците се информирав преку донесување на амандманот V... додека преку Законот за јазиците се запознав подетално со правата и начините на реализирање на уставните права.“

(машко, Алб.)

„Знам дека понекогаш доаѓаат документи на други јазици... па така дознав за Законот.“

(женско, други)

„Сме добивале дописи, кои претежно биле пишувани на... јазикот на малцинството кое е повеќе од 20%. Врз основа на тоа, се добивале информации како тоа малцинство се стекнало со право да пишува на својот мајчин јазик.“

(машко, Мак.)

„...дополнително, врз основа на одредби со коишто сме се среќавале при работата од аспект на примена на некои прописи кои ги засегаат граѓаните во западниот дел од државата.“

(машко, Мак.)

„...преку промена на законските прописи... и ние што имаме обврска со законите да градиме одредба во Законот за работни односи, според огласите кои се објавуваат на македонски и албански, значи, од промените на законските прописи.“

(женско, Мак.)

На сличен заклучок упатуваат и податоците од анкетаирањето на службениците од трите институции на централно ниво. Половина од испитаниците (50,67%) изјавуваат дека за ЗУЈ се информирале самостојно, читајќи го Законот, додека околу 16% за него дознале од медиумите. Меѓутоа, една четвртина (24%) од испитаниците изјавуваат дека не се сеќаваат на тоа дека добиле информации од кого било (**Графикон 1**).

Спроведувањето на законите може да се реализира преку подзаконски акти кои произлегуваат од самите закони. Со цел нивно успешно спроведување, Владата може да донесе статuti и одлуки како подзаконски акти. Во зависност од потребите за нивно спроведување, засегнатите министерства може да донесат правилници, наредби, акти и упатства. Прашани за тоа дали постојат вакви акти, огромното мнозинство од раководителите, изјавуваат дека не постојат посебни подзаконски акти со кои се регулира спроведувањето на Законот за јазиците. Исклучок од овој наод се само раководителите од МОН кои потенцираат дека спроведувањето на ЗУЈ додатно е регулирано со други закони кои ја опфаќаат дејноста на Министерството (Закон за основно и средно образование и Закон за високо образование). Слични се и изјавите на вработените службеници по одделенијата во МОН. Околу 28% од вкупниот број испитаници изјавуваат дека нема такви акти, додека 61% дека не знаат дали постојат подзаконски акти во однос на ЗУЈ. Околу 11% од испитаниците изјавуваат дека знаат дека постојат подзаконски акти (**Табела 2**).

Табела 2. Постојење на подзаконски акти за ЗУЈ (според службениците од министерствата), N (%)				
	Сите	МОН	МТВ	МТСП
Да	8 (11,1%)	6 (25,0%)	1 (3,8%)	1 (4,5%)
Не	20 (27,8%)	6 (25,0%)	9 (34,6%)	5 (22,7%)
Не знам/не сум сигурен/а	44 (61,1%)	12 (50,0%)	16 (61,5%)	16 (72,7%)
Вкупно	72 (100%)	23 (100%)	26 (100%)	22 (100%)

РЕЗИМЕ: Информирањето за ЗУЈ не е регулирано системски, а најголем дел од службениците изјавуваат дека нема или дека не знаат дали има подзаконски акти за ЗУЈ кои го конкретизираат начинот на неговото спроведување.

Интервјуираните раководители тврдат дека во институциите на централно ниво, не постојат процедури ниту правилници во однос на спроведувањето на ЗУЈ, или пак, дека тие лично не се запознаени за тоа дали постојат:

„Нема ни правилник, ни процедура, ни работна обврска.“

(машко, Мак.)

„Не сум запознаена, меѓутоа, мислам дека нема.“

(женско, Мак.)

Една третина од испитаниците опфатени со анкетирањето, исто така изјавуваат дека нема процедури за спроведување на ЗУЈ во нивните институции, додека повеќе од половината изјавиле дека не знаат дали постојат такви процедури (**Табела 3**). Не постои поголема разлика ни во изјавите на испитаниците во однос на постоењето на правилник за спроведување на ЗУЈ. Околу 87% од анкетираниите службеници изјавиле дека нема, односно дека не знаат дали во нивните институции постои правилник за спроведување на ЗУЈ (**Табела 4**).

Табела 3. Постојење на процедури за ЗУЈ (според службениците од министерствата), N (%)				
	Сите	МОН	МТВ	МТСП
Да	10 (13,7%)	5 (20,8%)	1 (4%)	4 (16,7%)
Не	22 (30,1%)	10 (41,7%)	6 (24%)	6 (25%)
Не знам/не сум сигурен/а	41 (56,2%)	9 (37,5%)	18 (72%)	14 (58,3%)
Вкупно	73 (100%)	24 (100%)	25 (100%)	24 (100%)

Табела 4. Постојење на правилници за ЗУЈ (според службениците од министерствата), N (%)				
	Сите	МОН	МТВ	МТСП
Да	10 (13,3%)	6 (25,0%)	2 (7,4%)	2 (8,3%)
Не	17 (22,7%)	8 (33,3%)	5 (18,5%)	4 (16,7%)
Не знам/не сум сигурен/а	48 (64,0%)	10 (41,7%)	20 (74,1%)	18 (75,%)
Вкупно	75 (100%)	24 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

РЕЗИМЕ: Најголем дел од службениците и раководителите во вклучените министерства не знаат дали постојат процедури и правилници во министерствата за ЗУЈ, или тврдат дека тие не постојат.

II. Искуства на вработените во институциите на централно ниво со предмети на јазик различен од македонскиот

Генерално, со исклучок на мал дел, раководителите на секторите и одделенијата вклучени во истражувањето изјавуваат дека досега имале искуства со барања и на јазик кој е различен од македонскиот.

Повеќе од една третина од анкетираниите службеници одговориле дека добиле барање/предмет на јазик различен од македонскиот (**Табела 5**). Според податоците, во МОН околу половина од службениците тврдат дека досега добиле предмет на јазик различен од македонскиот.

Табела 5. Изјави за барања, на јазик различен од македонскиот, примени од службениците во текот на работењето, N (%)				
	Сите	МОН	МТВ	МТСП
Да	29 (38,2%)	12 (48,0%)	10 (37,0%)	7 (29,2%)
Не	37 (48,7%)	10 (40,0%)	11 (40,7%)	16 (66,7%)
Не знам/не сум сигурен/а	10 (13,%)	3 (12,0%)	6 (22,2%)	1 (4,2,%)
Вкупно	76 (100%)	25 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

Речиси половина од службениците (55,6%) кои примале барања на јазик различен од македонскиот, проценуваат дека на годишно ниво имало најмногу до 5% предмети на јазик различен од македонскиот во однос на вкупниот број предмети. Само околу една четвртина

од службениците сметаат дека на годишно ниво, нивниот вкупен процент е поголем и дека работеле со 6 до 15% на јазик различен од македонскиот.

РЕЗИМЕ: Повеќе од половина од вкупниот број учесници во истражувањето кои се вработени во трите министерства, никогаш немале искуство со барања и предмети на јазик различен од македонскиот, или не се сеќаваат на таков случај.

Ако се земат предвид одговорите на испитаниците на двата инструмента, може да се заклучи дека ЗУЈ не се спроведува систематски во институциите на централно ниво кои беа опфатени со истражувањето. Раководителите на секторите/одделенијата велат дека службената комуникација целосно се одвива на македонски јазик, без разлика на искуствата во кои предметите биле напишани на јазик различен од македонскиот. Тие потврдуваат дека на сите предмети одговараат писмено на македонски јазик, заклучно со оние кои ги примаат на јазик кој го зборуваат најмалку 20% од граѓаните-припадници на заедниците³.

Од службениците во јавната администрација вклучени во истражувањето кои примиле барање на јазик различен од македонскиот (вкупно 29-мина), околу 70% изјавуваат дека на предметот одговориле само на македонски јазик, додека шестмина на странките им одговориле и на македонски јазик и на јазикот на кој било упатено барањето. Само двајца испитаници изјавуваат дека на барањата на странките одговарале исклучиво на јазик на кој било упатено барањето (Табела 6).

Табела 6. Начин на одговарање на барања, на јазик различен од македонскиот, примени од службениците во текот на работењето				
	Сите	МОН	МТВ	МТСП
Само на македонски јазик	20 (69,0%)	10 (83,3%)	6 (60,0%)	4 (57,1%)
На македонски јазик и на јазикот на кој било упатено барањето	2 (6,9%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)
Само на јазик на кој било упатено барањето	6 (20,7%)	0 (0,0%)	4 (40,0%)	2 (28,6%)
Не сум имала такво искуство	1 (3,4%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Вкупно	29 (100%)	12 (100%)	10 (100%)	7 (100%)

За да ги процесираат предметите кои биле добиени на јазик различен од македонскиот, околу половината побарале превод од колега, додека 7% велат дека на странките ги вратиле барањата добиени на друг јазик од македонскиот, за да се напишат и на македонски јазик. Останатиот дел, предметот го работеле самостојно, бидејќи го знаеле јазикот на кој бил упатен (Графикон 2).

³ Според ЗУЈ, граѓаните кои живеат во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот, во комуникација со министерствата, освен македонскиот јазик и писмо, може да го употребуваат и тој службен јазик и писмо. Министерствата одговараат на македонски јазик и неговото писмо, како и на службениот јазик и писмо што го употребува граѓанинот кој се обраќа на својот мајчин јазик, различен од македонскиот.

Графикон 2. Начин на работа со предмети на јазик различен од македонскиот

Низ перспектива на искуствата на раководителите од трите министерства, за да се одговори на македонски јазик (со исклучок на раководителите кои го знаеле јазикот кој е различен од македонскиот) на предметите кои пристигнуваат на јазик кој го зборуваат 20% од граѓаните-припадници на заедниците, предметот се преведува од преведувач или од вработен во институцијата кој го познава истиот јазик. Оваа појава е илустрирана низ следниве изјави добиени со интервју:

„Усно се зборува и на албански и на ромски, ама писмена комуникација не се остварува на такви јазици.“

(машко, Мак.)

„Јас сум имал ситуација кога странката не разбираше македонски јазик, слабо разбираше... Викнав колега-Албанец да служи како преведувач... А документот што го носеше и што го доби беше на македонски.“

(машко, Мак.)

„...сум добила мејл на албански... колегите го преведуваа... па, јас одговорив.“

(женско, Мак.)

„Документи ни стигнуваат и на албански и на турски, ама враќаме само на македонски.“

(женско, други)

За потребата од директна комуникација на јазик со странки чиј прв јазик не е македонскиот, во улога на преведувачи, исто така биле ставани и вработените кои го познаваат јазикот на кој зборува странката. Еден од испитаниците изјавува следно:

„...дека имаме колеги Албанци, Роми, Турци, па ако има потреба некогаш да се зборува со странка која не знае македонски, колегите излегуваат во пресрет, или ќе ја исконтактираат странката, или ќе посредуваат помеѓу некој вработен Македонец и странката.“

(женско, Мак.)

Друг интервјуиран респондент, истиот процес го објаснува со следниве зборови:

„Вообичаено, колегите кои се од албанската националност го олеснуваат целиот процес, помагаат во комуникацијата, а комуникацијата службено е на македонски јазик.“
(машко, Мак.)

Раководителите кои го познаваат јазикот различен од македонскиот, директната комуникација ја остваруваат на јазикот на странката. Двајца испитаници споделуваат такво искуство:

„Да, да речам, сум комуницирала на турски јазик, или на телефон или долу кога имаат некоја потреба.“
(женско, други)

„Бидејќи сум Албанец, вербално комуницирам со странките (Албанци) на албански јазик.“
(машко, Алб.)

РЕЗИМЕ: Справувањето со предмети и барања на јазик различен од македонскиот се одвива со ад хос реагирање за тоа како да се постапи. Најчеста реакција е да се побара помош во комуникацијата од колега кој го зборува односниот јазик.

Еден дел од интервјуираните, во однос на спроведувањето на ЗУЈ, нагласуваат дека во нивните институции, индиректната комуникација со граѓаните се одвива и на јазиците кои ги зборуваат најмалку 20% од граѓаните-припадници на заедниците, и тоа преку истакнување на информации од јавен карактер. Според изјавите на неколкумина раководители, користењето на јазици различни од македонскиот (притоа, главно, се мисли на албанскиот) варирало низ времето. Така, се тврди дека постоела практика и на подоследно користење, која потоа била прекината:

„Во нашето министерство, веб-страницата функционираше двојазично... Подоцна имаше отпор, се сопре со таа работа, страницата не работеше, не знам што беше – проблем со преведувачите, не сум сигурна.“
(женско, Мак.)

Се добива впечаток дека ваквите варијации се припишуваат на општата атмосфера кон користењето на други јазици освен македонскиот која се создава во институцијата, а која, сугерираат овие испитаници, многу зависи од ставот на највисокопозиционираните лица во хиерархијата:

„Едно време имавме заменик-министер кој не дозволуваше материјали од Министерството да излезат со неговото име и презиме напишано на кирилица; бараше да биде напишано на латиница.“
(машко, Мак.)

„Задолжени сме сите активности на министерот, на заменикот-министер и на државниот секретар, да бидат преведувани и на албански јазик и да бидат објавувани на веб-страницата.“

(женско, други)

Раководител од институција каде доминира впечатокот на вработените дека се внимава на примената на ЗУЈ, истакнува:

„(тоа се рализира преку)... објавување конкурси во два дневни весника на македонски и на јазикот кој го зборуваат најмалку 20% од граѓаните-припадници на заедниците...“

(машко, други)

Изјавите на раководителите во однос на спроведувањето на ЗУЈ во нивната институција се контрадикторни. Еден од нив изјавува дека спроведувањето на ЗУЈ се практикува и на тој начин што се назначуваат лица за да дадат информации од јавен карактер и на јазик кој го зборуваат 20% од граѓаните-припадници на заедниците, додека друг раководител истакнува дека не постои сектор во кој се одвива комуникација на јазици различни од македонскиот:

„...секој сектор има назначено лице/лица за давање информации од јавен карактер.“

(машко, други)

„Нема сектор во кој комуникацијата се одвива на јазици различни од македонскиот, но постои Управа за развој и унапредување на образованието на претставниците на етничките заедници во рамки на МОН, преку која се промовираат правата и слободите на заедниците за образование и негување на културните вредности.“

(машко, Алб.)

Најголем дел од интервјуираните раководители не можат да издвојат добра практика во нивните министерства во успешното комуницирање со граѓани на јазик различен од македонскиот, што индиректно зборува и за инцидентноста на практикувањето на ЗУЈ. Како што веќе беше посочено, еден мал дел од нив како единствена добра практика го издвојуваат функционирањето на веб-страниците на министерствата и на јазик кој го зборуваат 20% од граѓаните-припадници на заедниците, како и услужувањето од вработени лица кои го зборуваат односниот јазик.

Раководителите одговараа и на прашањето што би обезбедило полесна имплементација на ЗУЈ. Тие сметаат дека достапноста на постоечките акти, прирачници и формулари на веб-страниците, како и на отпечатените верзии на огласите и на останатиот информативен материјал во просториите на министерствата, би ја олеснила примената на ЗУЈ. Како предлог, испитаниците наведуваат дека за подобро спроведување на Законот би било корисно да се воведат курсеви за учење на релевантните јазици. Наведено е дека од корист би бил и водич кој би ги опфатил конкретните чекори во однос на спроведувањето на Законот за јазиците, но и воспоставување на посебен сектор во рамки на министерствата кој би се грижел за начинот

на неговото спроведување. Беше посочено и на можноста за донесување подзаконски акти од Владата кои би важеле за сите министерства. Дел од испитаниците кои се раководители на секторите наведуваат дека е потребно вработување на преведувачи или на дополнителен кадар. Други од нив, пак, истакнуваат дека се потребни политичка волја на министерот, волја и иницијатива на раководителите на секторите, но исто така и зајакнување на човечките ресурси. Понатаму, раководителите нагласуваат дека воведувањето процедури за спроведување на Законот, како и јасно нагласување на санкциите при неспроведување, би помогнало кон негово подобро спроведување. Овие изјави се илустрација на посочените идеи:

„...да имаме прирачник за постапување за... би било пожелно да биде преведен на неколку јазици, за да биде достапен до сите етнички заедници.“

(машко, Мак.)

„Постои идеја да бидат предложени лица од сите националности кои ќе соработуваат со странките, слично како лица кои работат со лица со инвалидитет. Да се вработат лица кои го зборуваат јазикот, меѓутоа, тие да бидат и стручни да ја извршуваат работата согласно потребите на граѓаните.“

(женско, Мак.)

„Да се вработат преведувачи и да има сектор за тоа (за спроведување на ЗУЈ).“

(машко, Мак.)

„Да се воспостават процедури како тоа да се канализира и да нема пречки... на ниво на влада, па да се спушта на локално ниво... за да има унифициран пристап.“

(женско, Мак.)

„Поголем број вработувања на лица кои го познаваат јазикот, и целосна имплементацијанадокументацијаташтојаиздаваиштопроизлегуваодМинистерството кон граѓаните.“

(машко, Мак.)

Доследното спроведување на Законот од мнозинството раководители се перцепира како тежок процес кој дури би бил и проблематичен. Како пречки за неговото спроведување во нивните сектори, раководителите ги наведуваат недостатокот на процедурата за спроведување на Законот, отсуството на администрирање глоби за физички и правни лица за неспроведување, недостатокот на материјална „инфраструктура“, недостатокот на кадар, нестручноста на преведувачите, но и немањето спецификација за задачите и обврските на преведувачите. За илустрација на наведените причини служат следниве изјави:

„Нема доволен број вработени лица кои имаат такви знаења да работат во стручните сектори.“

(машко, Мак.)

„На пример, јас не го разбираам... Еве ти преведувач... Кога ќе дојде да ме извести, ќе ми треба некое потпрашање... Дали го праща кај работел во странство... ми одговара дека не знаел дека за тоа треба да праща... Човекот преведувал, ама не е стручен за тоа.“

(женско, Мак.)

„Се случило од Собрание... Пратениците кои се од албанска припадност дошле директно со мене да се разберат на техничко ниво поради лошиот превод од македонски на албански.“

(женско, Мак.)

„Треба да се обезбедат квалитетни преведувачи кои го знаат и македонскиот и албанскиот јазик... Македонскиот јазик претставува проблем во одредени ситуации во изразувањето, пишувањето, иако оние на кои не им е прв јазик, се одлични работници.“

(женско, Мак.)

РЕЗИМЕ: Според изјавите на раководителите, во дел од министерствата, со релативна конзистентност, освен македонскиот јазик, се применува и јазик кој го користат повеќе од 20% од граѓаните при распишување конкурси и на одредени службени веб-страници. За подобрување на спроведувањето се предлагаат повеќе позитивни мерки, но и санкционирање при неспроведување на Законот.

III. Ставови на вработените во институциите на централно ниво за Законот за употреба на јазиците

Ставовите на раководителите на секторите, но и на вработените, може да придонесат процесот на спроведување на законите да биде лесен, односно тежок. Половината од интервјуираните раководители, проценуваат дека постои потреба покonzистентно да се спроведува овој закон во институциите на централно ниво и манифестираат релативно афирмативен однос кон ЗУЈ. Според нив, спроведувањето на Законот е пожелно, бидејќи така би се олеснила комуникацијата со странките, би се овозможило обострано разбирање, со што би се превенирал потенцијалниот ризик од погрешно водење на постапката во однос на реалното барање. Сето тоа би се одразило и во штедење време и материјални средства како за странките, така и за државните институции. Погolem дел од интервјуираните истакнуваат дека спроведувањето на Законот би се реперкуирало и како подобрување на опсегот на вработување лица од немнозинските етнички заедници кои ќе соработуваат со странките. Следниве изјави се илустрација на ваквиот став:

„Има реално луѓе што не го знаат македонскиот јазик. Од мали не го учеле и тие треба да можат да си се разберат.“

(машко, Мак.)

„Има потреба... Покрај луѓето тука што преведуваат, а недоволно го знаат јазикот, исто така има и граѓани што не го знаат македонскиот јазик. Секако, тоа не треба да биде пречка за комуникација со државните органи и институциите.“

(женско, Мак.)

„Важно е да се разбереме со странката, кои ѝ се потребите... да ѝ се појасни точно која документација треба да ја поднесе со барањето. Ако тука не се разбереме, се повторуваат постапките, се одбиваат барањата... има враќање, дополнување, и тоа е скапо и за нас, за нашето министерство и за самата странка.“

(машко, Мак.)

Од друга страна, мал дел од раководителите наведуваат дека нема потреба од спроведување на ЗУЈ во нивните институции. Ова гледиште го оправдуваат со тоа дека воопшто и не се соочиле со ситуација кога некоја странка не го знаела македонскиот јазик, или, ја минимализираат потребата од воведување закон за користење на друг јазик освен македонскиот, наведувајќи дека ја надминале со помош на колеги кои преведувале. Исто така, се тврди дека Законот воведува неефикасност во работењето, поради одолговлекување на процесот за преведување. На пример, се истакнува:

„Нема потреба од ваквиот закон... Скоро сите странки знаеле македонски... освен тие неколку што сме ги имале во ретки случаи, кои не го зборувале македонскиот, па биле услужени од колеги кои го зборувале јазикот на кој било потребно да се комуницира со странката.“

(машко, Мак.)

„Би требало подолг временски период за предметиве... На друг јазик... ќе се одолговлекува одговорот.“

(женско, Мак.)

Употребата на македонскиот јазик како доминантен (или единствен) јазик во комуникација со вработени во институциите од лицата чиј прв јазик не е македонскиот, од оваа група раководители се толкува како избор или преференција на самите странки. Така, наведени се следниве изјави:

„Странките зборуваат македонски (иако не им е прв јазик) бидејќи така сакаат. Тие самите (странките) се свесни дека доколку зборуваат на македонски, ќе можат да воспостават комуникација со повеќемина од Министерството.“

(машко, Мак.)

РЕЗИМЕ: Меѓу раководителите доминира позитивниот став кон доследната имплементација на ЗУЈ, проследен со амбиваленција поврзана со пречките во неговата реализација. Како најсериозни проблеми, се наведуваат недостатокот на квалификуван кадар и материјални средства.

За потребите на ова истражување, односот на службениците во трите министерства вклучени во истражувањето кон самиот закон е идентификуван преку нивните одговори на четири тврдења кои се однесуваат на: 1) нивното мислење во однос на тоа колку институциите ревностно го спроведуваат; 2) согласноста со потребата за механизми за контрола на неговата имплементација; 3) согласноста со потребата за унапредување на интерсекторската соработка за целите на неговата употреба и 4) препознавањето на тоа дека Законот би ја подобрил ефикасноста во работењето со странките.

Просекот за целата група испитаници е $M=3,49^4$ ($SD=1,48$), што индицира дека односот кон ЗУЈ не е ниту позитивен ниту негативен. Но, идентификувани се разлики во однос на етничката припадност на испитаниците ($z=-3,59$; $p < 0,01$)⁵. Кај етничките Македонци ($M=3,21$; $SD=1,41$; $N=56$), во просек, ставот е неутрален, но, повеќе од половината од овие респонденти (66%) изразуваат согласност со еден од степените на негативниот дел на скалата. Просекот за етничките Албанци вклучени во истражувањето е значително повисок и индицира висок степен на афирмативно гледање на Законот ($M=5,05$; $SD=0,76$; $N=10$). Меѓу нив, само еден испитаник нема изразено позитивен став и се согласува со негативните степени на скалата. Сепак, мора да се нагласи дека бројот на лица вклучени во анкетирањето кои се со албанска етничка припадност е исклучително мал, па оттука, просекот за оваа група не може со сигурност да се третира како репрезентативен. Со други зборови, можно е големата разлика меѓу групите да се должи на пристрасноста на примерокот врз основа на кој е спроведено ова истражување.

Споредбата помеѓу просеците добиени од различните министерства во врска со генералниот однос кон Законот, укажува на тоа дека нема статистички значајни разлики помеѓу испитаниците од различните институции во поглед на ставот кон овој закон ($F(2)=1,22$; $p > 0,05$)⁶. Просекот меѓу испитаниците од МОН е $M=3,53$ ($SD=1,36$), од МТВ е $M=3,74$ ($SD=1,79$), а меѓу оние од МТСП изнесува $M=3,03$ ($SD=1,59$).

РЕЗИМЕ: Меѓу вработените во министерствата кои се вклучени во истражувањето, во просек, ставот кон ЗУЈ не е ниту негативен ниту позитивен. Меѓу вработените во различните министерства нема разлики во степенот на прифаќање на Законот, додека разлики се регистрирани врз основа на етничката припадност на учесниците во истражувањето. Етничките Албанци, во просек, имаат многу позитивен став кон ЗУЈ, а етничките Македонци – неутрален.

⁴ Со оглед на тоа што скалата на која се идентификуваше степенот на согласност е со 6 степени, целосно негативен став е означен со 1, а целосно афирмативен, со 6. Неутралната позиција на скалата е од 3 до 4.

⁵ Применет е Mann-Whitney тест.

⁶ Применета е еднонасочна АНОВА.

Ограничувања на истражувањето

Ова истражување е иницијално и лимитирано како од аспект на природата на примерокот, така и од аспект на неговиот обем и од применетите техники за прибирање податоци. Генерализацијата на наодите не е можна надвор од вклучените институции, а со оглед на релативно високата стапка на одбивање, потребна е претпазливост и во нивното обопштување за самите вклучени институции. Прикажаните наоди се темелат на самоизвестувачки техники и фрлаат светло врз личните перспективи на испитаниците што не мора да ја одразува фактичката состојба во врска со имплементацијата на ЗУЈ во вклучените министерства. Исто така, наодите мора да се посматраат низ перспективата на еден важен контекстуален фактор. Имено, истражувањето е спроведувано во период кога во јавноста мошне жестоко се дебатираше за донесување нов закон, кој ги проширува правата поврзани со користење на јазиците различни од македонскиот.

Препораки

Од спроведената анализа може да се дадат следните препораки:

1. Информираноста на државните службеници во врска со ЗУЈ, потребно е да се подобри. Државните службеници е неопходно да посетат обуки кои треба да се организираат во рамки на нивните работни места, а во кои тие ќе бидат информирани за обврските кои произлегуваат од важечкиот, а во иднина од сегашниот Предлог-ЗУЈ, како и за начинот и методите на имплементацијата на тие одредби. Се очекува донесувањето на подзаконските акти да го подобри спроведувањето на одредбите, бидејќи ниту еден закон не може да се спроведе целосно без притоа да се усвојат потребните подзаконски акти и процедури за неговото спроведување.
2. Фактот што најголемиот дел од службениците и раководителите во трите министерства не знаат дека постојат посебни правилници или процедури за имплементација на ЗУЈ јасно покажува дека такви акти не постојат или не се соодветно усвоени во нивните институции. Тоа е поразителна статистичка бројка која укажува на ниското ниво на спроведувањето на досегашните решенија. Во однос на ова, важи Препораката број 1 за подобро информирање и обучување на државните службеници и раководителите, како и за донесување на соодветни акти во оваа област.
3. Фактот што повеќе од половина од анкетираниите никогаш немале искуство со барања и предмети на јазик различен од македонскиот укажува на слабото информирање и на пошироката јавност во врска со одредбите на ЗУЈ. Паралелно со информирањето и обучувањето на службениците и раководителите во врска со спроведувањето на овие одредби треба да се организираат и спроведуваат кампањи

за информирање на граѓаните во врска со нивните права кои произлегуваат од овие законски решенија.

4. *Ad hoc* решенијата не претставуваат соодветно спроведување на преземените законски одредби. Затоа, повеќе од неопходно е да се создадат ефикасни механизми на спроведување на законите, а не тоа да се препушти на случајната колегијална добра волја. Оттука, многу е важно воспоставувањето на соодветни државни институции, (како на пример, една од нив – Агенција за спроведување на ЗУЈ), кои преку посебни постапки, правилници и други акти ќе придонесат во соодветното институционално спроведување на законските одредби.

5. Спроведувањето на ова важно уставногарантирано право на граѓаните не може да се препушти на добрата волја на министерот или на раководителот на одреден сектор. Досегашната ситуација на спроведувањето на ЗУЈ во практиката каде што постои јасна поделба и разлика во однос на фактот дали министерот или раководителот е од одредена етничка заедница или не, едноставно е неприфатливо. Затоа, важно е да се воспостават механизми и институции кои ќе гарантираат дека овие одредби ќе се спроведат, без разлика на етничката припадност на раководителот. Исто така, важно е да се предвидат и спроведат соодветни санкции во случаи на неспроведување на законските решенија. Ниту една правна норма не се имплементира соодветно без да се предвиди и ефикасна санкција за неа.

6. Спроведувањето на одредбите на ЗУЈ, особено во однос на квалитетот, зависи многу од кадровската подготовка, како и од техничките средства за спроведување на преводот кога тој е потребен. Спроведувањето на законските решенија на ЗУЈ е тесно поврзано со финансиски инвестиции кои може да извираат од државниот буџет, меѓутоа, треба да се користат и фондови од меѓународни проекти, особено од ЕУ во однос на ова важно прашање на владеење на правото и на правата на етничките малцинства.

7. Важна е констатацијата дека нема негативен став меѓу анкетираниите во однос на имплементацијата на одредбите на ЗУЈ. Во иднина треба да се работи повеќе во насока на информирање на државните службеници во однос на целите и на начинот на спроведување на овие законски решенија со цел да се избегне политизирање на ова чувствително прашање кое се однесува на уставногарантираното право на службената употреба на мајчиниот јазик.

ANALIZA

**PERCEPTIMET DHE EKSPERIENCAT E UDHËHEQËSVE DHE NËPUNËSVE
TË ADMINISTRATËS SHETËRORE PËR ZBATIMIN E LIGJIT PËR PËRDORIMIN
E GJUHËVE NGA VITI 2008 NË INSTITUCIONET SHETËRORE**

Botues:

Asociacioni i qytetarëve për mbështetjen e dialogut ndëretnik dhe zhvillimit të komunitetit
“Vlerat e përbashkëta”

Për botuesin:

Razije Jonuzi

Për nevojat e VLERAVE TË PËRBASHKËTA, hulumtimin e realizuan:

Prof. Dr. Nikolina Kenig (metodologjia e hulumtimit dhe analiza e të dhënave)

Prof. Dr. Besa Arifi (hyrje dhe rekomandime)

M-r. Sheruze Osmani-Balazhi (përgatitja e instrumenteve dhe analiza e të dhënave)

Konsulent: Hajrie Ahmed

Falënderime të veçanta për ndihmën gjatë implementimit të projektit i referohen Monika Bozhinoskas (mentore në kuadër të projektit).

Përkthyes dhe redaktues gjuhësor në gjuhën shqipe:

Rizvan Bela

Print:

BoroGrafika

Tirazhi: 200

Jokomerciale / botim falas

PËRMBAJTJA

PËRMBAJTJA

Lista e shkurtesave	28
PARATHËNIE	29
HISTORIKU I HULUMTIMIT	31
Perceptimet dhe përvojat e udhëheqësve dhe nëpunësve të administratës shtetërore për zbatimin e Ligjit për përdorimin e gjuhëve nga viti 2008 në institucionet shtetërore	33
METODOLOGJIA E HULUMTIMIT	33
GJETJET	35
I. Të informuarit mbi Ligjin për përdorimin e gjuhëve	35
II. Përvojat e punonjësve në institucione në nivel qendror me lëndë në një gjuhë tjetër nga maqedonishtja	38
III. Qëndrimet e punonjësve të institucioneve të nivelit qendror për Ligjin për përdorimin e gjuhëve	44
Kufizimet e hulumtimit	46
Rekomandime	46

Lista e shkurtesave

LPP - Ligji për përdorimin e gjuhës së folur nga të paktën 20% e qytetarëve në shtet dhe njësitë e vetëqeverisjes lokale nga viti 2008

MASH - Ministria e Arsimit dhe e Shkencës

MTL - Ministria e Transportit dhe e Lidhjeve

MPPS - Ministria e Punës dhe e Politikës Sociale

SIOFA - Sekretariati për zbatimin e Marrëveshjes Kornizë të Ohrit

PARATHËNIE

PARATHËNIE

Një nga konstatimet më të shpeshta në raportet ndërkombëtare lidhur me vendin tregon faktin se ligjet e miratuara nuk zbatohen siç duhet dhe në mënyrë të plotë. Pra, në të dyja raportet e Grupit të ekspertëve të lartë të njohura si raportet Pribe të vitit 2015 dhe 2017, konstatohet se zbatimi i pamjaftueshëm i ligjeve në vendin tonë është ndër problemet kryesore të sundimit të së drejtës në këtë vend. Prandaj, studimi i kryer nga OJQ “Vlera të përbashkëta” e cila synon të analizojë perceptimet dhe përvojën e udhëheqësve dhe nëpunësve nga administrata publike për zbatimin e Ligjit për përdorimin e gjuhëve nga vitit 2008 në institucionet shtetërore është e një rëndësie të madhe. Rëndësia e kësaj analize i referohet së pari në faktin që ajo ofron të dhëna të matshme dhe gjetje në lidhje me ndërgjegjësimin e nëpunësve shtetërorë në sektorët ku analiza është kryer mbi Ligjin për përdorimin e gjuhëve në vitin 2008 dhe niveli i përdorimit të gjuhëve të tjera përveç gjuhës maqedonase, sipas dispozitave të të njëjtit ligj.

Rezultatet e analizës lirshëm mund të konsiderohen si të dështuara në lidhje me çështjet e ngritura rreth informimit, por dhe zbatimit të dispozitave të ligjit në fuqi. Gjetjet tregojnë se ligjet që miratohen në shtetin nuk zbatohen siç duhet në praktikë, është e saktë. Sa i përket perceptimit rreth ligjit në fuqi për përdorimin e gjuhëve dhe zbatimin e tij, analiza përfshin të dhëna empirike që tregojnë për problemet kryesore në lidhje me zbatimin e këtij ligji në sektorët në të cilën është zbatuar e njëjta.

Duke u nisur nga fakti se situata është e ngjashme edhe në departamentet e tjera të administratës publike, mund lirisht të konkludohet se shumica e gjetjeve të kësaj analize janë të zbatueshme edhe në departamentet e tjera. Nga përvoja e deritanishme për të cilën shumë herë janë ndarë informacione për publikun, për fat të keq konstatojmë se mënyra dhe niveli i zbatimit të Ligjit për përdorimin e gjuhëve varet nga ajo se kush e udhëheqë institucionin dhe i është lënë tërësisht vullnetit të mirë të personit që udhëheq me atë institucion. Për më tepër, Ligji për Përdorimin e Gjuhëve të vitit 2008 përmban më shumë kontradikta që janë të nevojshme patjetër të tejkalohen, që në mënyrë përkatëse të zbatohet e drejta kushtetuese e qytetarëve që i përkasin komunitetit jo shumicë etnike për të përdorur gjuhën e vet në mënyrë zyrtare. Ligji në fuqi nuk ka asnjë mekanizëm për zbatimin dhe monitorimin e zbatimit të dispozitave, gjë që reflektohet në gjetjet dhe rezultatet e kësaj analize.

Duke u nisur nga këto analiza, si dhe mënyra e parregulluar, e pasistematizuar dhe jo e harmonizuar e zbatimit të Ligjit për përdorimin e gjuhëve në vitin 2008, propozim-ligji i ri për përdorimin e gjuhëve pritet të ndihmojë për të kapërcyer kontradiktat e përcaktuara në ligjin

në fuqi, dhe për të ofruar mekanizma të përshtatshëm për zbatimin e zgjidhjeve ligjore. Fakti se propozim - ligji parashikon krijimin e dy institucioneve të rëndësishme, *Agjencinë për zbatimin e gjuhës të cilën e flasin së paku 20% e qytetarëve në shtet si dhe inspektorat për përdorimin e gjuhëve*, pritet që të ndihmojë në zbatimin e drejtë të dispozitave të këtij ligji .

Në këtë rast, problemet e identifikuar në këtë analizë do të tejkaloheshin në bazë të zgjidhjeve ligjore të propozuara. Kështu, Agjencia e propozuar do të jetë kompetente për të promovuar përdorimin e gjuhëve të bashkësive etnike joshumicë, të cilat do të ndihmonin në informimin dhe trajnimin e nëpunësve shtetërorë lidhur me dispozitat ligjore dhe kërkesat. Agjencia do të jetë kompetente dhe do të ofrojë ndihmë profesionale në përkthimin dhe redaktimin gjuhësorë të teksteve, si dhe të dokumenteve zyrtare të përgatitura në organet shtetërore. Nga ana tjetër, Inspektorati do të mbikëqyrë zbatimin e dispozitave ligjore me çfarë zbatimi i tyre nuk ndo të varet më nga vullneti i mirë i ministrave apo udhëheqësve, por ato do të zbatohen nga mekanizmat ligjorë. Moszbatimi i dispozitave të ligjit të ri do të pasohet me gjoba përkatëse për organin shtetëror, si dhe për udhëheqësin e të njëjtit organ. Propozim-Ligji parashikon gjithashtu që brenda një viti nga miratimi i tij, qeveria do të miratojë të gjitha aktet nënligjore të nevojshme për zbatimin e dispozitave ligjore. Siç është përcaktuar në analizë, pikërisht mungesa e këtyre akteve nënligjore është një nga problemet kryesore në zbatimin e këtyre dispozitave ligjore.

Kjo analizë është një dokument i rëndësishëm që shërben si dëshmi e gjendjes aktuale të zbatimit të Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve të vitit 2008. Kjo do të shërbejë si bazë për krahasimin e progresit në vitet e ardhshme në lidhje me këtë çështje dhe në lidhje me zbatimin e ardhshëm të Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve, që aktualisht ndodhet në procedurë parlamentare.

HISTORIKU I HULUMTIMIT

“Vlerat e përbashkëta”, është organizate joqeveritare që punon për të përmirësuar marrëdhëniet ndëretnike dhe respektimin e të drejtave të bashkësive etnike duke organizuar aktivitete arsimore, informative dhe aktivitete të tjera. Vlerat e përbashkëta ka për qëllim inicimin dhe mbështetjen e dialogut civil për pjesëmarrje të barabartë të bashkësive etnike në zhvillimin e qëndrueshëm në nivel lokal dhe kombëtar.

Në periudhën prej qershorit 2017 deri në janar 2018, zbaton projektin **“Komunikimi ndërmjet qytetarëve dhe institucioneve në nivel qendror në përputhje me Ligjin për gjuhët (2008)”** dhe synon të promovojë zbatimin e **Ligjit për gjuhët** duke dokumentuar dhe monitoruar zbatimin e këtij ligji në Ministrinë e Arsimit dhe shkencave, Ministrinë e Punës dhe të Politikës Sociale, Ministrinë e Transportit dhe të Lidhjeve dhe Sekretariatit për Zbatimin e Marrëveshjes Kornizë të Ohrit.

Përdorimi i gjuhëve në jetën publike dhe në arsim ishte një nga çështjet më të ndjeshme që diktonin dinamikën e marrëdhënieve ndërmjet komuniteteve në vend gjatë viteve 1990, si dhe gjatë negociatave që çuan në Marrëveshjen Kornizë të Ohrit. Pas kornizës kushtetuese dhe ligjore të vitit 2001, përdorimi i gjuhëve, që janë të ndryshme nga maqedonishtja është liberalizuar dukshëm, edhe pse ende ekzistojnë mosmarrëveshje në lidhje me karakterin e përgjithshëm të politikës gjuhësore. Një gjuhë e zakonshme (linguarfranca) në praktikë nuk është e përcaktuar mirë, megjithëse sipas kuadrit normativ gjuha maqedonase duhet ta përmbushë atë rol. Në këtë mënyrë pra, përdorimi i gjuhëve është sot një çështje kontestuese, zgjidhja e së cilës do të kontribuojë shumë në marrëdhëniet më të relaksuara midis komuniteteve dhe në forcimin e kohezionit shoqëror.

Përdorimi i gjuhëve është rregulluar në Amendamentin e V në Nenin 7 të Kushtetutës, i cili përcakton gjuhën maqedonase si e vetmja gjuhë zyrtare e vendit dhe në marrëdhëniet ndërkombëtare. Përveç kësaj, amendamenti V vendos edhe “gjuhë tjetër e folur nga së paku 20% e qytetarëve”, si gjuhë zyrtare (paragrafi 2), dhe gjuhët që përdorin “të paktën 20% e qytetarëve” në njësitë e vetëqeverisjes lokale si zyrtare në nivel lokal (komunal) (paragrafi 6). I njëjti amendament i përcakton të drejtat për të lëshuar dokumente të identifikimit për gjuhët zyrtare kombëtare (paragrafi 3), Përdorimi i gjuhëve zyrtare në komunikimin e qytetarëve me zyrat rajonale të ministrive dhe zyrave qendrore të ministrive (paragrafi 4), si dhe në organet e pushtetit qendror (paragrafi 5).

Përdorimi i gjuhëve është rregulluar edhe më tej me Ligjin për përdorimin e gjuhëve që e flasin të paktën 20% e qytetarëve të shtetit dhe njësitë e qeverisjes vendore. Ligji për Gjuhë përcakton më nga afër përdorimin në disa fusha: në Parlament (neni 3), komunikimi i qytetarëve

me ministritë (4) çështje gjyqësore (5-14) në organet gjyqësore (15-17), procedurë të përgjithshme administrative (18) ekzekutimi i dënimeve (19), institucioni i Avokatit të Popullit (20) në procesin zgjedhor dhe format e shprehjes së drejtpërdrejtë (21-28), dokumentet personale (29-30), mbajtja e shënimeve (31), kompetencat e policisë (32), aktiviteti transmetues (33-38), lehtësira infrastrukturore (40-43), aktivitete financiare dhe ekonomike (44-47), arsimit dhe shkencave (48-53), kultura (54-56) në qasje të lirë në informacione me karakter publik (57) dhe gjatë puublikimit të akteve (58).

Duke qenë se institucionet shtetërore nuk e trajtojnë këtë çështje në mënyrë sistematike, nuk ka shumë të dhëna zyrtare, edhe një fakt që e vështirëson analizimin e situatës.

Për këtë qëllim, Vlerat e përbashkëta zhvilluan Analizë të Zbatimit të Ligjit të Gjuhëve në nivel qendror, në Ministrinë e Punës dhe Politikës Sociale, në Ministrinë e Transportit dhe Lidhjeve, në Sekretariatit për Zbatimin e Marrëveshjes Kornizë të Ohrit dhe në Ministrinë e Arsimit dhe Shkencave.

Përmes aktiviteteve të parashikuara në projekt Vlerat e përbashkëta, arritën një kornizë përmes së cilës mund të shihet se si dhe në çfarë mase zbatohet Ligji për Gjuhët në Ministrinë e Punës dhe Politikës Sociale, Ministrinë e Transportit dhe Lidhjeve, Ministrinë e Arsimit dhe Sekretariatit për zbatimin e Marrëveshjes Kornizë të Ohrit.

Vlerat të përbashkëta

PERCEPTIMET DHE EKSPERIENCAT E UDHËHEQËSVE DHE NËPUNËSVE TË ADMINISTRATËS SHTETËRORE PËR ZBATIMIN E LIGJIT PËR PËRDORIMIN E GJUHËVE NGA VITI 2008 NË INSTITUCIONET SHTETËRORE

METODOLOGJIA E HULUMTIMIT

Qëllimi i hulumtimit është për të fituar njohuri në lidhje me përvojën në zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve (LPGJ) në institucionet në nivel qendror dhe mënyrat e zbatimit të tij nga ana e institucioneve në fjalë. Gjithashtu, janë shqyrtuar pikëpamjet e nëpunësve civilë mbi nevojën për zbatimin e ligjit dhe kontributin e të njëjtave në efikasitetin e punës.

Mostra: Në studim janë përfshirë tre institucione në zbatimin e këtij ligji që është shumë i rëndësishëm, dhe një nga këto ka juridiksionin për të monitoruar suksesin e zbatimit të tij në institucione. Gjegjesisht, pjesëmarrja në studim janë përzgjedhur Ministria e Arsimit dhe e Shkencës (MASH), Ministria e Transportit dhe e Lidhjeve (MTL), Ministria e Punës dhe e Politikës Sociale (MPPS) dhe Sekretariatit për Implementimin e marrëveshjes kornizë të Ohrit (SIOFA)¹. Në kuadër të këtyre institucioneve janë përzgjedhur vetëm 10 sektorë dhe 9 departamente në këto sektorë, si dhe një administrate nga institucionet qendrore, në bazë të asaj se puna e tyre e përditshme përfshin komunikim të drejtpërdrejtë me palë, persona juridik dhe / ose persona fizik.

Në përgatitjen e draftit të studimit ishte planifikuar për të përfshirë 20 udhëheqës, nga të cilat 6 udhëheqës në MASH (2 sektorë, 3 departamentet dhe 1 administratë), 6 udhëheqës në MTL (2 sektorë dhe 4 njësi) dhe 5 udhëheqës të MPPS (5 sektorë) dhe 3 menaxherë udhëheqës nga SIOFA (1 sektorë dhe 2 njësi). Në periudhën kur u realizua analiza, për arsye objektive, ekzistonte mundësia që të merte pjesë vetëm një nga menaxherët në SIOFA, të dhënat e marra nga ky institucion nuk përfshihen në analizë dhe shërbejnë vetëm si shtesë e udhëzimeve për nxjerrjen e rekomandimeve. Duke pasur parasysh këtë shifër të planifikuar, shkalla e refuzimit mes të anketuarve potencialë - menaxherët (për shkak të mungesës fizike në periudhën e mbledhjes së të dhënave ose për arsye personale) është relativisht e lartë, dhe arrin në 30%.

Kështu, në njësitë e dhëna të institucioneve u intervistuan **14 udhëheqës**, 11 prej të cilëve ishin udhëheqës të sektorëve, 1 udhëheqës i administratës dhe 2 drejtues të njërive. Prej tyre, tetë ishin nga përkatësia etnike maqedonase, tre nga shqiptarët dhe tre thanë se i përkisnin bashkësive të tjera etnike².

¹ Edhe pse Ministria e Punëve të Brendshme dhe Ministria dhe Ministria e Drejtësisë, gjithashtu përfaqësojnë institucione në nivel qendror në të cilin zbatimi i këtij ligji është jashtëzakonisht i rëndësishëm, ato nuk ishin përfshirë, për shkak të kufizimeve praktike.

² Përkatësia etnike e të anketuarve është e njohur për hulumtuesit, por për shkak të domosdoshmërisë për të ruajtur anonimitetin ata janë të bashkuar nën kategorinë "të tjerë"

Të dhënat sasiore janë mbledhur në një mostër prej **76 nëpunësve**, të cilëve iu është dhënë një pyetësor i shkurtër që i përgjigjet në mënyrë anonime (**Tabela 1**). Duke pasur parasysh 100 të planifikuar në sondazhin e projektit, shkalla e mospjesëmarrjes është më e ulët (24%).

Tabela 1. Struktura e mostrës së nëpunësve sipas institucioneve dhe përkatësisë etnike			
	Maq.	Shq.	Gjithsej
MASH	20 (30,3%)	5 (50%)	25 (32,9%)
MTL	22 (33,3%)	5 (50%)	27 (35,5%)
MPPS	24 (36,4%)	0 (0%)	24 (31,6%)
Gjithsej	66 (100%)	10 (100%)	76 (100%)

Prandaj, në procesin e mbledhjes së të dhënave, u përfshinë gjithsej **90 të anketuar**, dhe shumicë e parëndësishme (53%) prej tyre ishin gra.

Instrumentet Të dhënat nga udhëheqësit janë marrë në bazë të 9 pyetjeve kryesore në intervistën gjysmë të strukturuar. Pyetjet kishin për qëllim marrjen e informatave të udhëheqësve të sektorëve të LPGJ -së, (2) informacion mbi përvojat e tyre në ballafaqimin me lëndë /palë në një gjuhë tjetër nga maqedonishtja, dhe (3) njohjen e mendimit të tyre në lidhje me nevojat për të zbatuar të njëjtat, anët pozitive dhe negative.

Në sektorët ose njësitë e zgjedhura, është kryer një anketë mbi pikëpamjet dhe përvojat në lidhje me përdorimin e gjuhës të cilën e flasin 20% e popullsisë së RM në punën e përditshme të institucioneve. Pyetësori përbëhet nga 12 pyetje me përgjigje të ofruara. Në 4 nga pyetjet duhej përgjigjur në nivele, 6-shkallë të pajtueshmërisë, ndërsa roli i tyre është të sigurojnë informacion në qëndrimin personal të nëpunësve të institucioneve të përfshira në hulumtim, nëpërmjet mendimeve të shprehura në për dobinë, efikasitetin dhe nevojën për të promovuar zbatimin e LPGJ. Analiza për Interkorelacionet nga këto pyetje sugjeron që ata vazhdimisht bëjnë matjen e pozicionit (Cronbach alfa = 0.74). Pyetësorët janë prodhuar në dy versione gjuhësore, kështu që anketa është kryer në gjuhën maqedonase dhe në gjuhën shqipe.

Procedura: Të dhënat janë mbledhur nga tetori deri në nëntor 2017. Intervistat janë kryer nga një ekip i trajnuar më parë. Sipas kërkesave të të anketuarve, 12 intervista u zhvilluan në gjuhën maqedonase dhe dy në gjuhë shqipe. Realizimi i intervistave zgjati mesatarisht rreth 30 minuta. Me lejen e të anketuarve, intervistat u regjistruan, me përjashtim të dy rasteve ku, për shkak të mungesës së pëlqimit të tillë, u bënë shënime. Të anketuarit janë pajtuar që pjesët e deklaratave të tyre të përdoren në formë anonime me qëllim të ilustrimit të gjetjeve. Krijimi i pyetësorëve zgjati 5 deri në 10 minuta dhe zhvillohej si përgjigje e pavarur.

GJETJET

I. Të Informuarit mbi Ligjin mbi Përdorimin e Gjuhëve

Sipas të dhënave të përfituara nga anketa, informimi i udhëheqësve të sektorëve dhe njësive dhe nëpunësve publik në sektorët / njësitë në kontakt me qytetarët në lidhje me LPGJ nuk është rregulluar sistematikisht. Në përgjithësi, informimi në lidhje me këtë ligj zhvillohet në varësi të mënyrës se si udhëheqësit menaxhojnë. Disa prej respondentëve të intervistuar deklaruan se për ekzistencën e ligjit kanë kuptuar përmes mediave, edhe pse në përgjithësi janë të informuar me nismën e vet, përmes Gazetës Zyrtare. Si një mjet shtesë të informimit për LPGJ këto të anketuar përmendin dhe përvojën e punës në të cilën janë përballur me një situatë ku marrin kërkesë/ lëndë në një gjuhë tjetër nga maqedonishtja. Disa nga udhëheqësit thonë se mësuan rreth ligjit pothuajse aksidentalisht, në mënyrë indirekte dhe nëpërmjet informimit rreth ndryshimeve në aktet nënligjore:

„ Për Ligjin për Gjuhët u informova duke miratuar Amendamentin V ... ndërsa përmes Ligjit për Gjuhët unë u njoha më hollësisht me të drejtat dhe mënyrat e ushtrimit të të drejtave kushtetuese.“
(mashkull Shq.)

„E di që ndonjëherë vijnë dokumente në gjuhë të tjera ... kështu që kuptova për ligjin.“
(femër, të tjerë)

„Ne kemi marrë shkresa, ku më së shumti ishin shkruar në gjuhën e pakicës, e cila është më shumë se 20%. Mbi këtë bazë, janë marrë informata se si kanë fituar të drejtën për të shkruar në gjuhën e tyre amtare.“

(mashkull, Maq.)

„...Përveç kësaj, bazuar në dispozitat që hasëm në punën nga aspekti i zbatimit të disa rregulloreve që ndikojnë te qytetarët në pjesën perëndimore të vendit“.

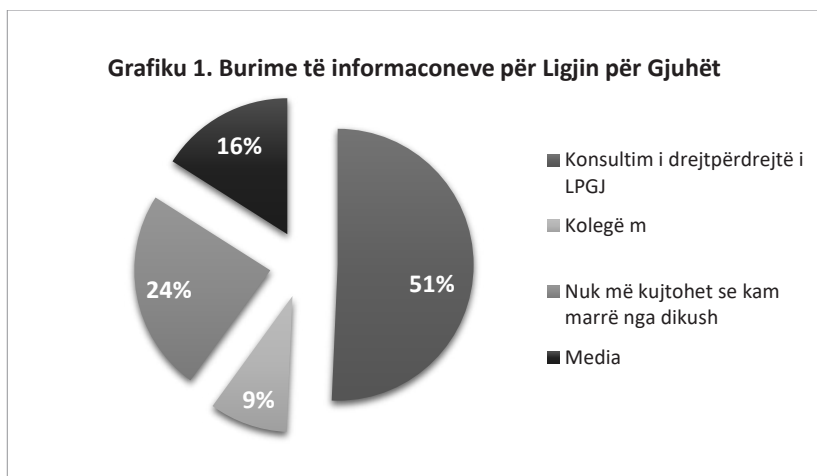
(mashkull, Maq.)

„...duke ndryshuar dispozitat ligjore ... dhe ne, të cilët kanë një detyrim me ligjet, të bëjmë një dispozitë në ligjin e punës, sipas njoftimeve që janë botuar në gjuhën maqedonase dhe shqipe, domethënë nga ndryshimet në dispozitat ligjore.“

(femër, Maq.)

Në konkluzion të ngjashëm çojnë edhe të dhënat nga anketa e zyrtarëve për tre institucionet në nivel qendror. Gjysma e të anketuarve (50.67%) raportuan se ata ishin informuar

në mënyrë të pavarur për LPGJ, duke lexuar ligjin, ndërsa rreth 16% kanë mësuar për këtë nga mediet. Megjithatë, një e katërta (24%) e të anketuarve deklarojnë se nuk kujtojnë marrjen e informacionit nga askush (**Grafiku 1.**)

Zbatimi i ligjeve mund të realizohet përmes akteve nënligjore që dalin nga ligjet. Për të zbatuar me sukses ligjet, Qeveria, si akt nënligjor, mund të miratojë statute dhe vendime. Në varësi të nevojave të zbatimit të ligjit, ministrinë përkatëse mund të miratojnë rregullore, urdhra, akte dhe udhëzime. I pyetur nëse ka akte të tilla, shumica dërrmuese e udhëheqësve, thonë se nuk ka akte nënligjore të veçanta që rregullojnë zbatimin e Ligjit për Gjuhët. Një përjashtim nga kjo gjetje janë vetëm udhëheqësit e MASH që theksojnë se zbatimi i LPGJ në mënyrë plotësuere rregullohet gjithashtu me ligje të tjera që mbulojnë aktivitetet e ministrisë (Ligji për arsim fillor dhe të mesëm dhe Ligji për Arsimin e Lartë). Të ngjashme janë edhe deklaratat e punonjësve të njësisë në MASH. Rreth 28% e numrit të përgjithshëm të të anketuarve deklarojnë se nuk ka akte të tilla, ndërsa 61% nuk e dinë nëse ka akte nënligjore në lidhje me LPGJ. Rreth 11% e të anketuarve raportuan se e dinë se ka akte nënligjore (**Tabela 2.**)

Tabela 2. Ekzistimi i nënakteve ligjore për LPGJ (sipas nëpunësve të Ministrisë), N (%)

	Të gjithë	MASH	MTL	MPPS
Po	8 (11,1%)	6 (25,0%)	1 (3,8%)	1 (4,5%)
Jo	20 (27,8%)	6 (25,0%)	9 (34,6%)	5 (22,7%)
Nuk e di /Nuk jam i/e sigurt	44 (61,1%)	12 (50,0%)	16 (61,5%)	16 (72,7%)
Gjithsej	72 (100%)	23 (100%)	26 (100%)	22 (100%)

REZYME: Informacioni rreth LPGJ -së nuk është i rregulluar në mënyrë sistematike dhe shumica e zyrtarëve deklarojnë se nuk e dinë apo nuk e dinë nëse ka akte nënligjore për LPGJ që specifikojnë mënyrën e zbatimit të tij.

Udhëheqësit e intervistuar argumentojnë se në institucionet e nivelit qendror nuk ka procedura ose rregullore lidhur me zbatimin e LPGJ -së, ose se ata nuk janë personalisht të njoftuar nëse ekzistojnë:

„Nuk ka rregullore, as procedura, as detyra pune.“

(mashkull, Maq.)

„Nuk jam e njoftuar, por mendoj se nuk ka.“

(femër, Maq.)

Një e treta e të anketuarve thonë gjithashtu se nuk ekzistojnë procedura për zbatimin e LPGJ në institucionet e tyre, ndërsa më shumë se gjysma kanë thënë se nuk e dinë nëse ekzistojnë procedura të tilla (**Tabela 3**). Nuk ka ndryshim më të madh në deklaratat e të anketuarve lidhur me ekzistencën e një rregulloreje për zbatimin e LPGJ. Rreth 87% e nëpunësve të intervistuar deklaruan se nuk e dinin se nëse në institucionin e tyre ekziston një rregullore për zbatimin e LPGJ (**Tabela 4**).

Tabela 3. Ekzistimi i LPGJ (sipas nëpunësve të ministrive) N (%)				
	Të gjithë	MASH	MTL	MPPS
Po	10 (13,7%)	5 (20,8%)	1 (4%)	4 (16,7%)
Jo	22 (30,1%)	10 (41,7%)	6 (24%)	6 (25%)
Nuk e di /Nuk jam i/e sigurt	41 (56,2%)	9 (37,5%)	18 (72%)	14 (58,3%)
Gjithsej	73 (100%)	24 (100%)	25 (100%)	24 (100%)

Tabela 4. Ekzistenca e rregulloreve për LPG J (sipas zyrtarëve të ministrive) N (%)				
	Të gjithë	MASH	MTL	MPPS
Po	10 (13,3%)	6 (25,0%)	2 (7,4%)	2 (8,3%)
Jo	17 (22,7%)	8 (33,3%)	5 (18,5%)	4 (16,7%)
Nuk e di /Nuk jam i/e sigurt	48 (64,0%)	10 (41,7%)	20 (74,1%)	18 (75,%)
Gjithsej	75 (100%)	24 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

REZYME: Shumica e nëpunësve dhe udhëheqësve në ministritë e përfshira nuk e dinë nëse ekzistojnë procedura dhe rregullore në ministritë për LPGJ, ose pohojnë se ato nuk ekzistojnë.

II. Përvojat e punonjësve në institucionet e nivelit qendror me lëndë në një gjuhë të ndryshme nga ajo maqedonase

Në përgjithësi, me përjashtim të një pjese të vogël, drejtuesit e sektorëve dhe njësive të përfshira në hulumtim deklarojnë se kanë pasur përvojë me kërkesa në një gjuhë tjetër përveç asaj maqedonase.

Më shumë se një e treta e zyrtarëve të intervistuar u përgjigjën se kanë marrë një kërkesë / lëndë në një gjuhë tjetër nga ajo maqedonase (**Tabela 5.**)

Sipas të dhënave, në MASH rreth gjysma e nëpunësve pretendojnë se kanë marrë lëndë në një gjuhë tjetër nga ajo maqedonase.

Tabela 5. Deklarata për kërkesat e pranuar në një gjuhë tjetër nga maqedonishtja gjatë punës nga ana e nëpunësve N (%)				
	Të gjithë	MASH	MTL	MPPS
Po	29 (38,2%)	12 (48,0%)	10 (37,0%)	7 (29,2%)
Jo	37 (48,7%)	10 (40,0%)	11 (40,7%)	16 (66,7%)
Nuk e di /nuk jam i/e sigurt	10 (13,%)	3 (12,0%)	6 (22,2%)	1 (4,2,%)
Gjithsej	76 (100%)	25 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

Pothuajse gjysma e nëpunësve (55.6%) se kanë marrë kërkesë në një gjuhë tjetër nga ajo maqedonase, vlerësuan se në nivel vjetor ka pasur deri në 5% të lëndëve në një gjuhë tjetër nga ajo maqedonase në raport me numrin e përgjithshëm të lëndëve. Vetëm rreth një e katërta e nëpunësve mendojnë se çdo vit përqindja e tyre e përgjithshme është më e lartë dhe se ata kanë punuar prej 6 deri në 15% në një gjuhë tjetër nga ajo maqedonase.

REZYME: Më shumë se gjysma e numrit të përgjithshëm të hulumtuesve të cilët janë të punësuar në tre ministritë nuk kanë pasur kurrë përvojë me kërkesa dhe lëndë në një gjuhë tjetër, përveç asaj maqedonase, ose nuk e kujtojnë një rast të tillë.

Nëse marrim parasysh përgjigjet e të anketuarve në të dyja instrumentet, mund të konkludohet se LGJP nuk zbatohet sistematikisht në institucionet qendrore që u mbuluan nga hulumtimi. Krerët e sektorëve thonë se komunikimi zyrtar është krejtësisht në gjuhën maqedonase, pavarësisht nga përvojat në të cilat lëndët janë shkruar në një gjuhë tjetër përveç asaj maqedonase. Ata konfirmojnë se të gjitha lëndët korrespondojnë me shkrim në gjuhën maqedonase, si dhe ata që i marrin ato në një gjuhë të folur nga të paktën 20% e qytetarëve që i përkasin komuniteteve.³

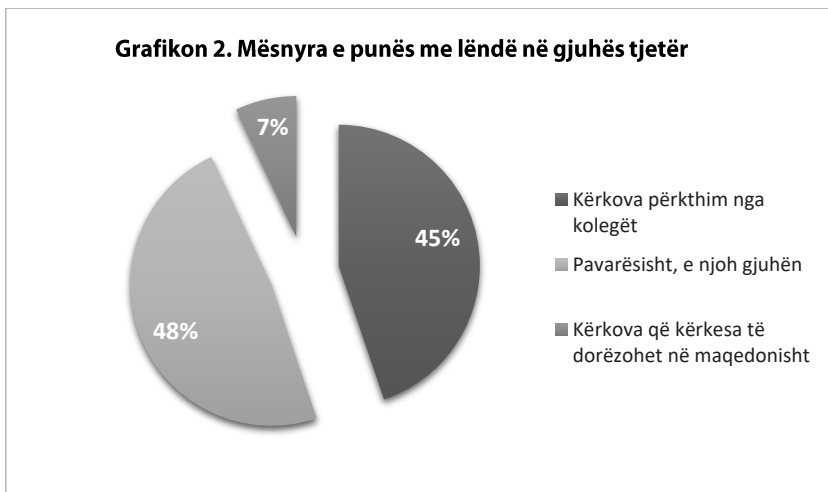
Nga nëpunësit në administratën publike të përfshirë në hulumtim që ka marrë kërkesë në një gjuhë tjetër nga maqedonishtja (gjithsej 29 vetë), rreth 70% thonë se lëndës i janë përgjigjur vetëm në gjuhën maqedonase, ndërsa gjashtë nga palët thonë se janë përgjigjur në gjuhën maqedonase dhe në gjuhën që ishte dërguar kërkesa. Vetëm dy të anketuar deklarojnë se kërkesat e palëve korrespondojnë vetëm me gjuhën në të cilën është adresuar kërkesa (**Tabela 6**).

Tabela 6. Mënyra për t'iu përgjigjur kërkesave të pranura në një gjuhë tjetër nga ajo maqedonase nga nëpunësit				
	Të gjithë	MASH	MTL	MPPS
Vetëm në gjuhën maqedonase	20 (69,0%)	10 (83,3%)	6 (60,0%)	4 (57,1%)
Në gjuhën maqedonase dhenë gjuhën në të cilën është shtruar kërkesa	2 (6,9%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)
Vetëm në gjuhën në të cilën është shtruar kërkesa	6 (20,7%)	0 (0,0%)	4 (40,0%)	2 (28,6%)
Nuk kam patur përvojë të tillë	1 (3,4%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Gjithsej	29 (100%)	12 (100%)	10 (100%)	7 (100%)

Me qëllim të procedimit të lëndëve që janë marrë në një gjuhë tjetër përveç asaj maqedonase, rreth gjysma kanë kërkuar një përkthim nga një kolegë, ndërsa 7% kanë thënë që u janë kthyer palëve kërkesa që janë marrë në një gjuhë tjetër nga gjuha maqedonase, për tu shkruar edhe në gjuhën maqedonase. Pjesa tjetër, lëndën e kanë puuar në mënyrë të pavarur, sepse e njihnin gjuhën në të cilën ishte adresuar (**Grafiku 2**).

³ Sipas LPGJ, qytetarët që jetojnë në njësitë e vetëqeverisjes lokale, në të cilën të paktën 20% e qytetarëve flasin gjuhë zyrtare tjetër, përveç asaj maqedonase, në komunikim me ministrinë, përveç gjuhës maqedonase dhe alfabetit, mund ta përdorin edhe atë gjuhë zyrtare dhe alfabet. Ministrinë korrespondojnë në gjuhën maqedonase dhe në alfabetin e saj, si dhe në gjuhën zyrtare dhe alfabetin e përdorur nga shtetasi i cili përdor gjuhën e tij amtare, përveç asaj maqedonase.

Grafikon 2. Mësnyra e punës me lëndë në gjuhës tjetër

Përmes perspektivës së përvojave të udhëheqësve të tri ministrive, që të përgjigje në gjuhën maqedonase (me përjashtim të udhëheqësve që njihnin gjuhën ndryshe nga maqedonishtja) për lëndët që mbërrijnë në një gjuhë që flitet nga 20% e qytetarëve që u përkasin komuniteteve, lënda është përkthyer nga një përkthyes ose një punonjës i një institucioni që njih të njëjtën gjuhë. Ky fenomen ilustronet nëpërmjet deklaratave të mëposhtme të fituara me intervista:

„Është folur gojarisht në gjuhën shqipe dhe në gjuhën rome, por komunikimi me shkrim nuk ushtrohet në këto gjuhë.“

(mashkull, Mak.)

„Kam pasur një situatë ku pala nuk e ka kuptuar gjuhën maqedonase, dobët kupton ... Unë kam thirrur koleg shqiptar për të shërbyer si përkthyes ... ndërsa dokumenti që ata mbanin dhe e morën ishte në maqedonisht.“

(mashkull, Mak.)

„... Kam marrë një email në gjuhën shqipe ... kolegët e përkthyen... kështu që unë do të përgjigjem“

(femër, Mak.)

„ Dokumentet na arrijnë edhe në gjuhën shqipe dhe turke, por ne kthejmë vetëm në maqedonisht.“

(femër, të tjerë)

Për nevojën për komunikim të drejtpërdrejtë në një gjuhë me palë që gjuha e tyre e gjuha nuk është gjuha maqedonase, në rolin e përkthyesit u caktuan edhe punonjës të cilët e njihin gjuhën në të cilën klienti flet. Njëri prej të anketuarve deklaroi më pas:

„...se ne kemi kolegë shqiptarë, romë, turq, kështu që nëse ka nevojë të flitet me dikë që nuk e njih gjuhën maqedonase, kolegët ndihmojnë, dhe ata do të kontaktojnë palë ose do të ndërmjetësojnë mes një maqedonasi të punësuar dhe një pale.“

(femër, Maq.)

Një tjetër i anketuar tjetër shpjegon të njëjtin proces me fjalët e mëposhtme:

„Zakonisht kolegët nga kombësia shqiptare do të lehtësojnë të gjithë procesin, do të ndihmojnë në komunikim dhe komunikimi zyrtarisht është në gjuhën maqedonase.“

(mashkull, Maq.)

Udhëheqësit që e njohin gjuhën që është e ndryshme nga maqedonishtja, bëjnë komunikim të drejtpërdrejtë në gjuhën e palës. Dy të anketuar ndajnë një eksperiencë të tillë:

„Po, mund të them kam komunikuar në turqisht, qoftë në telefon ose poshtë kur ata kanë nevojë.“

(femër, tjetër)

„Meqenëse unë jam shqiptar, verbalisht komunikoj me palët (shqiptarët) në gjuhën shqipe,“

(mahkull, Shq.)

REZYME: Ballafaqimi me lëndë dhe kërkesa në një gjuhë tjetër, përveç asaj maqedonase bëhet me një përgjigje ad hoc se si të vazhdohet. Reagimi më i zakonshëm është të kërkohë ndihmë në komunikimin me një koleg që flet gjuhën përkatëse.

Një pjesë e të intervistuarve, lidhur me zbatimin e LPGJ, theksojnë se në institucionet e tyre, komunikimi i tërthortë me qytetarët zhvillohet edhe në gjuhët që flasin së paku 20% të qytetarëve që u përkasin komuniteteve, përmes shfaqjes së informatave publike. Sipas deklaratave të disa udhëheqësve, përdorimi i gjuhëve të ndryshme nga maqedonishtja (kryesisht mendohet në gjuhën shqipe) ndryshonte në kohë. Prandaj, thuhet se ekziston një praktikë e përdorimit të qëndrueshëm, i cili më pas u ndërpre:

„Në ministrinë tonë, faqja e internetit funksiononte në mënyrë dygjuhësore ... pastaj bëhej rezistencë, u ndal me atë punë, faqja nuk funksionoi, nuk e di çfarë ishte - problem me përkthyesit, nuk jam i sigurt.“

(femër, Maq.)

Krijohet përshtypja se ndryshimet e tilla i atribuohen atmosferës së përgjithshme të përdorimit të gjuhëve të tjera përveç asaj maqedonase që është krijuar në institucionin, që sipas këtyre të intervistuarve, varet shumë nga pozita e personave më të lartë të pozicionuar në hierarki:

„Në një kohë kemi pasur një zëvendësministër që nuk lejonte që materialet nga ministria të dalin me emrin dhe mbiemrin e të shkruar në alfabetin cirilik, ai kërkoi që të shkruhej me shkrim me alfabetin shqip-latin.“

(mashkull, Maq.)

„Ne jemi të detyruar të kryejmë të gjitha aktivitetet e ministrit, zëvendësministrit dhe sekretarit të shtetit, të përkthehen edhe në gjuhën shqipe dhe të publikohen në faqen e internetit.“
(femër, të tjerë)

Udhëheqësi i një institucioni ku dominon përshtypja e punonjësve se ka kujdes gjatë aplikimit të LPGJ, thekson:

„(kjo bëhet përmes) ... shpalljes së konkurseve në dy gazeta ditore në gjuhën maqedonase dhe në gjuhën e folur nga të paktën 20% të qytetarëve që i përkasin komuniteteve...“
(mashkull, të tjerë)

Deklaratat e udhëheqësve në raport me zbatimin e LPGJ në institucionin janë kontradiktore. Ndokush deklaron se zbatimi i LPGJ-së praktikohet në atë mënyrë që për përcaktohen persona përgjegjës për të dhënë informata me karakter publik dhe gjuhë që e flasin 20% të qytetarëve që i takojnë komunitetit të komuniteti, ndërsa tjetër udhëheqës thekson se nuk ekziston sektor ku rrjedh komunikimi në gjuhë të përveç maqedonishtes:

„...çdo sektor ka një person / persona të caktuar për sigurimin e informacioneve me karakter publik,“
(mashkull, të tjerë)

„Nuk ka sektor në të cilin po zhvillohet komunikimi në gjuhë të tjera, përveç asaj maqedonase, por ekziston një drejtori për zhvillimin dhe promovimin e arsimit të përfaqësuesve të bashkësive etnike brenda Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës, nëpërmjet të së cilës promovohen të drejtat dhe liritë e komuniteteve për arsimim dhe kujdes ndaj vlerave kulturore“
(mashkull, Shq.)

Shumica e udhëheqësve të intervistuar nuk mund të dallojnë praktikën e mira në ministrinë e tyre në komunikimin e suksesshëm me qytetarët në një gjuhë tjetër, përveç asaj maqedonase, e cila në mënyrë indirekte informon për incidencën e praktikimit të LPGJ. Siç është theksuar tashmë, një pjesë e vogël e tyre si të vetmen praktikë të mirë e dallojnë funksionimin e faqeve të internetit të ministrive dhe në një gjuhë që e flasin 20% e qytetarëve që i përkasin komuniteteve, si dhe shërbimin nga kuadri punonjësit që flasin gjuhën përkatëse.

Udhëheqësit gjithashtu iu përgjigjën pyetjes se çfarë do të siguronte një zbatim më të lehtë të LPGJ. Ata besojnë se të pasit qasje të rregulloret ekzistuese, manuale dhe formularë në faqet e internetit, si dhe versionet e shtypura reklama dhe materiale të tjera të informacionit në ministrinë do të lehtësojnë zbatimin e LPGJ. Si një propozim, të anketuarit deklarojnë se për një zbatim më të mirë të ligjit, do të ishte e dobishme të realizohet një kurs mësimi në gjuhët përkatëse. Thuhet ese do ishte e dobishme të ekzistojë një udhëzues që do të përfshijë hapat konkrete në zbatimin e ligjit për gjuhët, si dhe krijimi i një sektori të veçantë në kuadër të ministrisë që do të kujdesej për zbatim. U vu në dukje mundësia e miratimit të akteve nënligjore nga ana e Qeverisë që do të zbatoheshin në të gjitha ministrinë. Një pjesë e të anketuarve, të cilët janë drejtues të departamenteve, thonë se punësimi i përkthyesve apo personelit shtesë është i nevojshëm. Për më tepër, disa thonë se duhet vullneti i mirë politik i ministrit, vullneti dhe iniciativa e udhëheqësve

të sektorëve, por edhe forcimi i resurseve njerëzore. Poashtu udhëheqësit theksojnë se përfshirja e procedurave për zbatimin e ligjit si dhe theksi i qartë për sanksione për moszbatimin e ligjit do të ndihmonte në zbatimin e po të njëjtit. Këto deklarata janë ilustrim i këtyre ideve:

„... një doracak për ta vendosur për... do të ishte e dëshirueshme të përkthehej në disa gjuhë, në mënyrë që të kenë qasje të gjitha komunitetet etnike “

(mashkull, Maq.)

„Si sugjerim, duhet të propozohen persona nga të gjitha kombësitë që të bashkëpunojnë me palët, ngjashëm ashtu si personat që punojnë me personat me invaliditet. Të punësojnë njerëz që flasin gjuhën, por të jenë profesionale dhe të kryejnë punën sipas nevojave të qytetarëve.“

(femër, Maq.)

„Të punësohen përkthyes dhe të ketë një sektor për këtë (për të zbatuar LPGJ)“

(mashkull, Maq.)

„ Të vendosen procedura për mënyrën e kanalizimit të tyre dhe të mos ketë pengesa, ... në nivel të qeverisë, pastaj të lëshohen në nivel lokal që të kemi një qasje të unifikuar.“

(femër, Maq.)

„Një numër i madh i punësimeve, të burimeve njerëzore, të cilët e njohin gjuhën dhe zbatimin e plotë të dokumentacionit që ajo nxjerr, dhe që rrjedh nga ministria te qytetarët.“

(mashkull, Maq.)

Zbatimi konsistent i ligjit nga ana e shumicës së drejtuesve është perceptuar si një proces i vështirë që do të ishte edhe problematik. Si pengesa për zbatimin e ligjit në sektorët e tyre, udhëheqësit e përmendin mungesën e procedurave për zbatimin e ligjit mbi gjuhët, mungesën e administrimit të gjobave për personat fizik dhe juridik për moszbatimin e ligjit, mungesa e “infrastrukturës” materiale, mungesa e kuadrit, joprofesionalizimi i përkthyesve, por gjithashtu mungon specifikimi për detyrat dhe detyrimet e përkthyesve. Për ilustrimin e këtyre arsyeve, shërbejnë këto deklarata:

„Nuk ka numër të mjaftueshëm të personave të punësuar, të cilët kanë njohuri të tilla për të punuar në sektorët profesional “

(mashkull, Maq.)

„Për shembull, unë nuk e kuptoj... këtu ke përkthyes ... kur do të vjen për të më informuar unë do të kem nevojë për nënpyetje ... a e pyete ku ka punuar jashtë vendit ... ai u përgjigj se nuk e ka ditur se duhet të pyet për atë ... njeriu ka përkthyer, por ai nuk është profesionist për atë “

(femër, Maq.)

„Ndodhi nga Kuvendi ... deputetët e etnisë shqiptare erdhën drejtpërdrejt me mua për tu kuptuar në nivel teknik, për shkak të përkthimit të dobët nga maqedonishtja në shqip.,,

(femër, Maq.)

„Është e nevojshme të sigurohen përkthyes cilësorë që njohin gjuhën maqedonase dhe shqipe ... gjuha maqedonase paraqet problem në situata të caktuara në shprehje, shkrim, megjithëse janë punëtorë të shkëlqyeshëm.

(femër, Maq.)

REZYME: Sipas deklaratave të udhëheqësve, në disa nga ministritë, me një qëndrueshmëri relative, përveç gjuhës maqedonase, përdoret edhe një gjuhë e përdorur nga më shumë se 20% e qytetarëve, kur shpallen konkurse dhe ueb-faqe të caktuara zyrtare. Për të përmirësuar zbatimin, janë propozuar disa masa pozitive, si dhe sanksione për moszbatimin e ligjit.

III. Qëndrimet e punonjësve në institucionet e nivelit qendror për Ligjin për Përdorimin e Gjuhëve

Qëndrimet e udhëheqësve të sektorëve, por edhe të punonjësve të tjerë, mund të kontribuojnë që procesi i zbatimit të ligjeve të jetë më i lehtë apo më i vështirë. Gjysma e udhëheqësve të intervistuar vlerësojnë se ka nevojë për tu zbatuar në mënyrë të vazhdueshme ky ligj në institucionet qendrore dhe manifestojnë relativisht qasje afirmative në raport me LPGJ. Sipas tyre, zbatimi i ligjit është i dëshirueshëm, për shkak ashtu do të të lehtësohej komunikimi me palët, me çfarë do të parandalohet fajësimi i dyanshëm, duke parandaluar kështu rrezikun e mundshëm të udhëheqjes së procedurës në lidhje me kërkesën aktuale. E gjithë kjo do të ishte reflektuar në kursimin e kohës dhe burimeve materiale për të dy palët dhe institucionet shtetërore. Shumica e të intervistuarve thonë se zbatimi i ligjit do të ketë jehonë dhe të rritte fushën e punësimit të personave të komuniteteve pakicë që do të bashkëpunonin me palët. Deklaratat e mëposhtme janë ilustrim i këtij qëndrimi:

„Realisht ka njerëz që nuk e njohin gjuhën maqedonase. Ata që nga vegjëlja nuk e kanë mësuar dhe ata duhet të jenë në gjendje të kuptohen“.

(mashkull, Maq.)

„Ekziston nevoja .. përveç njerëzve këtu që përkthejnë, nuk e njohin mjaftueshëm gjuhën, ka edhe qytetarë që nuk e njohin gjuhën maqedonase. Sigurisht që kjo nuk duhet të jetë pengesë për komunikimin me autoritetet shtetërore dhe me institucionet.“

(femër, Maq.)

„Është e rëndësishme që të kuptohemi me palët se ata kanë nevojë... t'i bëhet e qartë saktësisht se cilat dokumente duhet të dorëzohen me kërkesën. Nëse këtu nuk kuptohemi, procedurat përsëriten, kërkesat refuzohen ... ka një kthim, plotësim dhe kjo është e shtrenjtë për ne, për ministrinë tonë dhe për vetë palën.“

(mashkull, Maq.)

Nga ana tjetër, një numër i udhëheqësve thonë se nuk ka nevojë për të zbatuar LPGJ në institucionet e tyre. Kjo pikëpamje është e vërtetuar nga fakti se në përgjithësi nuk janë përballë me një situatë ku një palë nuk e ka ditur gjuhën maqedonase, ose e minimizojnë nevojën për të futur një ligj për përdorim të një gjuhë tjetër nga maqedonishtja, duke thënë se ata e kanë tejkaluar atë me ndihmën e kolegëve që kanë përkthyer. Pretendohet gjithashtu se ligji shkakton joefikasitet në punë, për shkak të vonësës së procesit të përkthimit. Për shembull, theksohet se:

„Nuk ka nevojë për këtë lloj ligji ... pothuajse të gjitha palët e dinin maqedonishten... përveç atyre pak që kemi pasur në raste të rralla, të cilët nuk flisnin gjuhën maqedonase, kështu që u shërbyen nga kolegët që flisnin gjuhën që kishin nevojë për të komunikuar me palë“

(mashkull, Maq.)

„Do të duhej një periudhë më e gjatë kohore për lëndët ... në një gjuhë tjetër ... përgjigjja do të vonohet.“

(femër, Maq.)

Përdorimi i gjuhës maqedonase si gjuhë dominuese (ose unike) në komunikim me institucionet nga persona, gjuha e parë e të cilëve nuk është maqedonishtja, nga ky grup i udhëheqësve interpretohet si zgjidhje ose preferencë e vetë palëve. Kështu, janë dhënë deklaratat e mëposhtme:

„Palët flasin maqedonisht (megjithëse nuk e kanë gjuhë të tyre të parë), sepse ashtu duan. Ata vetë (palët) janë të vetëdijshëm se nëse flasin maqedonisht, do të jenë në gjendje të vendosin komunikim me shumicën e njerëzve në ministri.“

(mashkull, Maq.)

REZYME: Mes udhëheqësve dominon qëndrimi pozitiv ndaj zbatimit të qëndrueshëm të LPGJ, e ndjekur nga një ambivalencë që lidhet me pengesat në realizimin e tij. Si probleme më serioze janë mungesa e kuadrit të kualifikuar dhe mjeteve materiale.

Për qëllimet e këtij studimi, qëndrimi i nëpunësve në tre ministritë e përfshira në hulumtim në raport me ligjin është identifikuar nga përgjigjet e tyre për 4 pretendimet që kanë të bëjnë me: 1) mendimin e tyre për atë se sa institucionet e zbatuar me rregull, 2) përputhshmëria me nevojën e mekanizmave të kontrollit të zbatimit të tij, 3) përputhshmëria me nevojën për të nxitur bashkëpunimin ndërsektorial për qëllimin e përdorimit të tij dhe 4) Të kuptuarit se ligji do të përmirësojë efikasitetin e punës me palë.

Mesatarja për të gjithë grupin e të anketuarve është $M = 3,49$ ($SD = 1,48$), që tregon se qëndrimi ndaj LPGJ nuk është as pozitiv as negativ. Megjithatë, janë identifikuar dallime në lidhje me përkatësinë etnike të të anketuarve ($z = -3.59$, $p < 0.01$). Te maqedonasit etnikë, ($M = 3,21$; $SD = 1,41$; $N = 56$) mesatarisht, qëndrimi është neutral, por më shumë se gjysma e këtyre të anketuarve (66%), kanë shprehur përputhshmëri me një nga nga fazat negative të nivelit. Përqindja e shqiptarëve etnikë të përfshirë në studim është dukshëm më e lartë dhe tregon një shkallë të lartë të shikimit afirmativ të ligjit ($M = 5,05$, $SD = 0,76$, $N = 10$). Midis tyre, vetëm një i anketuar nuk shpreh qëndrim pozitiv dhe pajtohet me shkallën negative të atij niveli. Sidoqoftë, duhet të theksohet se numri i personave të përfshirë në studim që janë me etnitet shqiptarë është jashtëzakonisht i vogël dhe për këtë arsye, mesatarja e këtij grupi nuk mund të trajtohet si përfaqësues me besueshmëri. Me fjalë të tjera, është e mundur që dallimi i madh midis grupeve të jetë, për shkak të paragjykimit të mostrës në bazë të së cilës është kryer ky hulumtim.

Krahasimi mes mesatareve të marra nga ministritë e ndryshme në lidhje me qëndrimin e përgjithshëm ndaj ligjit tregon se nuk ka dallime statistikore të rëndësishme mes të anketuarve nga institucionet e ndryshme në kuptim të qëndrimit se ky ligj ($F(2) = 1.22; p > 0.05$). Mesatarja mes të anketuarve nga MASH është $M = 3.53$ ($SD = 1.36$), MTL është $M = 3.74$ ($SD = 1.79$), dhe në mesin e atyre të MPPS, $M = 3.03$ ($SD = 1, 59$).

REZYME: Mes punonjësve në ministritë e përfshira në anketë, mesatarisht, qëndrimi ndaj LPGJ nuk është as negativ as pozitiv. Nuk ka dallime në mes të punonjësve në ministritë e ndryshme në shkallën e pranimin të ligjit, ndërsa dallimet janë të regjistruara në bazë të përkatësisë etnike të pjesëmarrësve në hulumtim. Shqiptarët etnikë, mesatarisht, kanë qëndrim shumë pozitiv ndaj LPGJ, ndërsa maqedonasit etnikë - neutralë.

Kufizimet e hulumtimit

Ky hulumtim fillimisht është i kufizuar, si në aspektin e natyrës së mostrës, ashtu edhe të vëllimit të tij dhe teknikave të përdorura për grumbullimin e të dhënave. Përgjithësimi i gjetjeve nuk është i mundur jashtë institucioneve të përfshira, dhe duke pasur parasysh shkallën e refuzimit relativisht të lartë, duhet të tregohet kujdes në përgjithësimin e tyre për vetë institucionet e përfshira. Gjetjet e paraqitura bazohen në teknikat e vetraportimit dhe hedhin dritë mbi perspektivat personale të të anketuarve që nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht situatën aktuale në lidhje me zbatimin e LPGJ në ministritë e përfshira. Gjithashtu, gjetjet duhet të shihen përmes perspektivës së një faktori të rëndësishëm kontekstual. Gjegjësisht, hulumtimi u zhvillua në një periudhë kur publiku debatoi shumë ashpër për miratimin e ligjit të ri, i cili zgjeron të drejtat lidhur me përdorimin e gjuhëve të tjera përveç maqedonishtes.

Rekomandime

Nga analiza e kryer mund të bëhen rekomandimet e mëposhtme:

1. Është e nevojshme të përmirësohet informimi i nëpunësve civilë në lidhje me LPGJ. Nëpunësit civilë është e nevojshme të marrin pjesë në seancat e trajnimit që duhet të organizohen në kuadër të punës së tyre dhe ku ata do të jenë të informuar në lidhje me detyrimet që rrjedhin nga ligji aktual dhe në të ardhmen nga propozim-ligji si dhe mënyra dhe metodat e implementimit të atyre dispozitave. Miratimi i akteve nënligjore pritet të përmirësojë zbatimin e dispozitave, pasi që asnjë ligj nuk mund të zbatohet plotësisht pa nevojën e miratimit të akteve nënligjore dhe procedurave të nevojshme për zbatimin e tij.
2. Fakti që shumica e zyrtarëve dhe udhëheqësve të tri ministrive nuk e dinë se ekzistojnë rregulla apo procedura specifike për zbatimin e LPGJ-së qartë tregon se akte të tilla nuk

ekzistojnë ose nuk janë miratuar siç duhet në institucionet e tyre përkatëse. Është një statistikë humbëse që tregon nivelin e ulët të zbatimit të zgjidhjeve të mëparshme. Në këtë drejtim, Rekomandimi nr. 1 për informim dhe trajnim më të mirë të nëpunësve civilë dhe udhëheqësve, si dhe për miratimin e akteve përkatëse në këtë fushë.

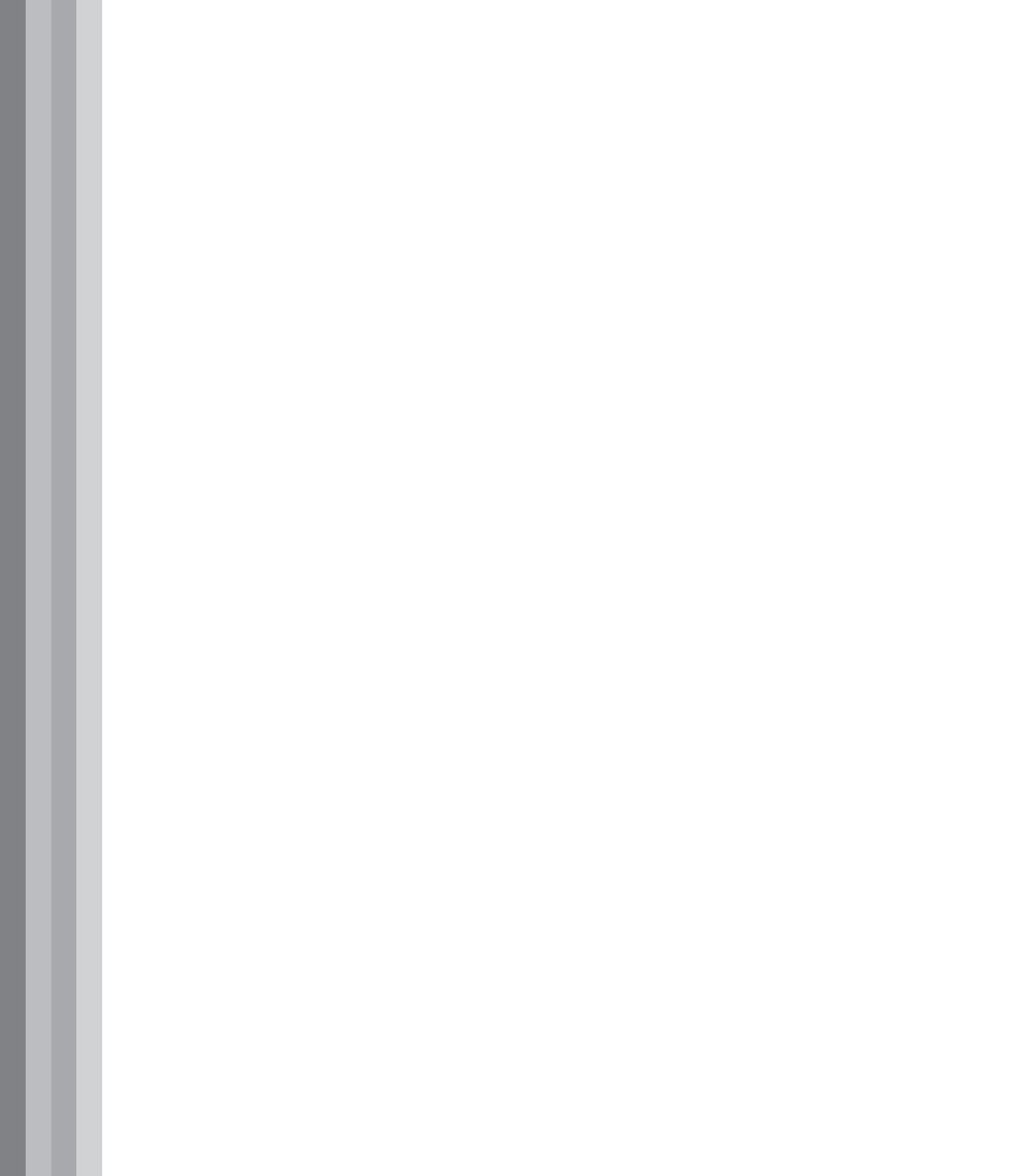
3. Fakti që më shumë se gjysma e të anketuarve kurrë nuk kanë pasur përvojë me kërkesat dhe lëndët në një gjuhë tjetër nga maqedonishtja, tregon në informacionin e dobët dhe për publikun e gjerë lidhur me dispozitat e LPGJ. Paralelisht me informimin dhe trajnimin e zyrtarëve dhe menaxherëve në lidhje me zbatimin e këtyre dispozitave, duhet të organizohen dhe zbatohen fushata për të informuar qytetarët për të drejtat e tyre që rrjedhin nga këto zgjidhje ligjore.

4. *Ad hoc* zgjidhjet nuk paraqesin në mënyrë adekuate zbatimin e dispozitave ligjore të ndërmarra. Prandaj, është më se e domosdoshme të krijohet mekanizmi efektiv i zbatimit të ligjit, sesa të lejohet vullneti i mirë kolegjial. Prandaj, është shumë e rëndësishme të krijohen institucione të përshtatshme shtetërore, siç është Agjencia për Zbatimin e LPGJ-së, e cila nëpërmjet procedurave të veçanta, rregulloreve dhe akteve të tjera do të kontribuojë në zbatimin e duhur institucional të dispozitave ligjore,.

5. Zbatimi i kësaj të drejte të rëndësishme të qytetarëve të garantuar me kushtetutë nuk mund t'i lihet vullnetit të mirë të ministrit ose udhëheqësit të një sektori të caktuar. Situata aktuale në praktikën e zbatimit të LPGJ-së ku ka një ndarje të qartë dhe dallim në lidhje me faktin nëse ministri ose udhëheqësi i përket një bashkësie etnike apo thjeshtë nuk është e papranueshme. Prandaj është e rëndësishme të krijohen mekanizma dhe institucione që do të sigurojnë që këto dispozita të zbatohen pavarësisht nga përkatësia etnike e udhëheqësit. Po ashtu, është e rëndësishme të parashikohen dhe zbatohen sanksionet e duhura në rastet e moszbatimit të zgjidhjeve ligjore. Asnjë normë ligjore nuk zbatohet siç duhet, pa parashikuar një sanksion efektiv.

6. Zbatimi i dispozitave të LPGJ-së, veçanërisht në aspektin e cilësisë, varet kryesisht nga përgatitja kadrovike dhe mjetet teknike për zbatimin e përkthimit kur i njëjti është i nevojshëm. Zbatimi i vendimeve ligjore të LPGJ-së është i lidhur ngushtë me investimet financiare që mund të rrjedhin nga buxheti i shtetit, megjithatë duhet shfrytëzuar edhe fondet nga projektet ndërkombëtare, veçanërisht nga BE në lidhje me këtë çështje të rëndësishme të sundimit të ligjit dhe të drejtave të pakicave etnike.

7. Është i rëndësishëm konstatimi se nuk ka qëndrim negativ ndërmjet të anketuarve lidhur me zbatimin e dispozitave të LPGJ-së. Në të ardhmen duhet të bëhet më shumë në drejtim të informimit të shërbyesve civilë në lidhje me qëllimet dhe mënyrën e zbatimit të këtyre zgjidhjeve ligjore, në mënyrë që të shmanget politizimi i kësaj çështjeje delikate që ka të bëjë me të drejtën e garantuar me kushtetutë për përdorimin zyrtar të gjuhës amtare.

ANALIZ

**DEVLET KURUMLARINDA 2008y. DİLLERİN KULLANIMI YASASIYLA İLGİLİ DEVLET
ADMINİSTRASYONU YÖNETİCİLERİ VE MEMURLARININ GÖRÜŞ VE TECRÜBELERİ**

Yayıncı:

“Ortak Değerler”, etniklerarası diyalog ve topluluğun gelişmesini destekleyen vatandaş topluluğu

Yayıncı için:

Raziye Yonuzi

ORTAK DEĞERLER’ in ihtiyacı için araştırmayı gerçekleştirenler:

Prof.d-r Nikolina Kenig (araştırma metodolijisi ve verileri inceleme)

Prof.d-r Besa Arifi (önsöz ve öneriler)

M-r. Şeruze Osmani- Balaji (gereçler hazırlığı ve verilerin incelenmesi)

Danışman: Hayrie Ahmed

Proje kapsamında mentörlük yapan Monika Bojinoska’ya,
yardımları dolayısıyla teşekkür ederiz

Sadelestirme:

Tulay Seyfula

Basım:

BoroGrafika, Üsküp

Tiraj: 200**Ticari olmayan/ ücretsiz yayın**

İÇERİK

İÇERİK

Kısaltmalar İstesi	52
ÖNSÖZ	53
ARAŞTIRMA ESASI	55
Devlet kurumlarında, 2008 Dillerin Kullanımı Yasasının uygulanmasıyla ilgili devlet administrasyonu yönetici ve memurlarının görüş ve tecrübeleri	57
ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ	57
NETİCELER	59
I. Dillerin Kullanımı Yasası hakkındaki bilgilendirme	59
II. Merkezi düzeyde kurumlarda çalışanların, Makedoncadan farklı dillerdeki konularla ilgili tecrübeleri	62
III. Merkez düzeyde kurumlarda çalışanların, Dillerin Kullanımı Yasası'yla ilgili tutumları	67
Araştırmanın sınırlandırılması	69
Tavsiyeler	70

Kısaltmalar listesi

DKY- Devlette ve yerel idare birimlerinde vatandaşların en az % 20-sinin konuştuđu Dillerin Kullanımı Yasası (2008y.)

EBB- Eğitim ve Bilim Bakanlığı

UIB- Ulaştırma ve İrtibat Bakanlığı

ESSB- Emek ve Sosyal Siyaset bakanlığı

OÇAUS- Ohri çerçeve anlaşmasını uygulama sekreterliği

ÖNSÖZ

Ülkeyle ilgili uluslararası raporlarda en belirgin belirlemelerden biri, getirilen yasaların gerektiği gibi ve tamamen saygılanmamasıdır. Pribe raporları olarak bilinen, üst düzey uzmanlar grubunun 2015 ve 2017 yılından iki raporunda da ülkede yasaların gerektiği gibi uygulanmamasının, bu ülkede hukukun hükmünde en önemli sorun olduğu belirlenmiştir. Bu yüzden, devlet kurumlarında, 2008 y. Dillerin Kullanımı Yasasının uygulanmasıyla ilgili devlet administrasyonu yönetici ve memurlarının görüş ve tecrübelerini incelemeyi amaçlayan “Ortak Değerler” programı çerçevesinde düzenlenen çalışma büyük önem taşımaktadır. Bu incelemenin önemi ilk başta, 2008 yılından Dillerin Kullanımı yasası ve bu yasa hükümleri uyarınca makedoncadan farklı dillerin kullanılması düzeyi ile ilgili araştırmanın yapıldığı sektörlerde devlet memurlarının bilgisi konusunda verileri sunmasıdır.

İnceleme sonuçları, bilgilendirilmeyle ilgili sorular ve yürürlükte olan yasa hükümlerinin uygulanması konusunda olumsuz sayılabilir. İnceleme bulguları, ülkede yasaların pratikte gerektiği gibi saygılanmadığı düşüncesini doğrulamaktadır. Yürürlükte olan Diller yasası ve onun uygulanması ile ilgili belirlemeler konusunda araştırmada, uygulanması gerektiği alanlarda yasanın uygulanmasıyla bağlantılı ana sorunları gösteren empirik bilgiler bulunuyor. Kamu administrasyonun diğer bölümlerinde de durumun benzer olduğu gerçeğinden yola çıkarak, bu incelemedeki görüşlerin çoğunun diğer alanlara da ait olduğu söylenebilir. Kamuda da çoğu kez bilgilerin paylaşıldığı bu konudaki tecrübeye dayanarak Dillerin Kullanımı Yasası hükümlerinin biçimi ve uygulama düzeyi, ne yazık ki kurumu yönetene bağlı olup tamamen kurumu yöneten kişinin iyi niyetine bırakılmıştır. Ayrıca, çoğunluk olmayan etnik topluluklara mensup vatandaşların kendi ana dillerini resmi kullanmalarıyla ilgili anayasayla garanti edilmiş haklarının gerektiği gibi uygulanması için 2008 yılı Dillerin Kullanımı Yasasında var olan birçok çelişkinin otadan kaldırılması gerekiyor. Yürürlükte olan yasanın, hükümlerin uygulamasını sağlayacak ve takip edecek mekanizmaları yok.

Bu belirlemelere ve 2008 yılından Dillerin Kullanımı Yasasının düzenlenmemiş, sistemleştirilmemiş ve uyumlaştırılmamış uygulama biçiminden hareket ederek dillerin kullanılmasıyla ilgili yeni yasa önerisinin, yürürlükte olan yasadaki belirlenen çelişkilerin atılması ve yasal çözümlerin uygulanması için uygun mekanizmaların sunması bekleniyor. Yasa önerisiyle iki önemli kurumun kurulması öngörülüyor. Ülkede vatandaşların en az % 20- sinin konuştuğu dillerin uygulanması Acentası ve Dillerin kullanımı Müfettişliğinin, bu yasa hükümlerinin gerektiği

biçimde uygulanmasına yardımcı olması bekleniyor. Bu durumda, bu incelemede belirlenen sorunlar, teklif edilen yasal çözümler aracılığıyla atlatılacaktır. Kurulması önerilen Acenta, çoğunluk olmayan etnik topluluklar dillerinin kullanılmasını tanıtma yetkisine sahip olacak. Bu şekilde devlet memurlarının, yasa hükümleri ve taleplerle ilgili bilgilendirilmeleri ve eğitilmesine yardım edilecektir. Acenta, devlet makamlarında hazırlanan metinler ve resmi evrakların çevirisi ve düzeltilmesi konusunda uzmansal yardım sunma yetkisine de sahip olacaktır. Diğer taraftan Müfettişlik, yasa hükümlerinin uygulanmasını denetleyecektir. Bu şekilde hükümlerin uygulanması, bakanlar ve yöneticilerin iyi niyetine bağlı kalmayıp yasal mekanizmalarla düzenlenecektir. Yeni yasa hükümlerinin uygulanmaması durumunda, devlet kuruluşu ve o kuruluşun yöneticisi için belirli cezalar verilecektir. Yasa önerisiyle, yasanın getirilmesinden bir yıl zarfında hükümetin, yasa hükümlerinin uygulanması için gereken bütün alt yasa akitlerini getirmesi gereği de belirlenmiştir. İncelemede belirlendiği gibi, alt yasa akitlerinin olmayışı, bu yasa hükümlerinin şimdiye kadarki uygulanmasında en önemli sorunlardan biridir.

Bu inceleme, 2008 yılından Dillerin kullanımı Yasasının uygulanmasının şimdiye kadarki durumunu gösteren önemli bir belgedir. Aynısı, bu soruyla ilgili gelecek yıllardaki ilerlemenin kaydedilmesi ve şu anda meclis sürecinde olan dillerin kullanımı yasa önerisinin gelecekteki uygulanmasına esas olarak alınacaktır.

ARAŞTIRMANIN ALTYAPISI

Ortak Değerler (OD), eğitim, bilgilendirme ve diğer etkinlikler aracılığıyla etniklerarası ilişkiler ve etnik topluluklar haklarının korunması için çalışmalar yürütüyor. Ortak Değerler, yerel ve ulusal düzeyde süregelen gelişmede etnik toplulukların eşit katılımı için vatandaş diyalogunu teşvik ve desteğe yönelmiştir.

Haziran 2017 yılı tarihinden Ocak 2018 yılı tarihine kadar “Diller Yasası (2008) uyarınca merkez düzeyde vatandaşlar ve kuruluşlar arasında iletişim” projesini uygulamakta. Projenin amacı, bu Yasanın, Eğitim Bakanlığı, Emek ve Sosyal Siyaset Bakanlığı ve Ohri Çerçeve Anlaşmasının uygulanması sekreterliğinde uygulanmasının belgelenmesi ve takip edilmesiyle Diller Yasasının uygulanmasının ilerletilmesidir.

1990-lı yıllarda ve Ohri Çerçeve Anlaşmasıyla sonuçlanan anlaşmalar döneminde ülkedeki topluluklar arası ilişkiler dinamikliğini etkileyen en hassas sorulardan biri, kamu yaşamında ve eğitimde dillerin kullanılmasıydı. Dil siyasetinin genel özelliği konusunda uyumsuzluklar hala varken, 2001 yılından sonra, makedoncadan farklı olan dillerin kullanılması için anayasal ve yasal çerçeve önemli ölçüde liberalleşmiştir. Makedoncanın, normativ çerçeve uyarınca bu görevi yapması gerektiğine rağmen pratikte ortak lingua franca tam olarak oturtulmamıştır. Böylece, dillerin kullanımı bugün de anlaşmazlık yaratan sorudur. Bunun çözümü, topluluklar arasında daha rahat ilişkilere ve toplumsal birleşmenin güçlenmesine büyük ölçüde katkı sunacaktır.

Dillerin kullanımı, Anayasanın 7. Maddesine V. yasa değişikliğiyle düzenlenmiştir. Buna göre, makedonca dili ülke genelinde ve uluslararası ilişkilerde tek resmi dil olarak belirlenmiştir (1. fıkra). İlaveten, V. Yasa değişikliği, resmi olarak ‘vatandaşların en az % 20- sinin konuştuğu başka dili’ de koymaktadır (2. fıkra), yerel (belediye) düzeyinde ise yerel idare birimlerinde ‘vatandaşların en az % 20-sinin’ kullandığı diller, resmi olarak durmaktadır (6. fıkra). Aynı yasa değişikliği, ulusal resmi dillerde kimlik belgelerinin çıkarılması (3.fıkra), bakanlıkların bölgesel birimlerinde ve bakanlıkların merkez ofislerinde(4.fıkra) ve devlet idaresi makamlarında (5.fıkra) vatandaşların iletişim kurduğu resmi dillerin kullanım haklarını da belirlemektedir.

Dillerin kullanımı, ülkede ve yerel idare birimlerinde vatandaşlarının en az % 20-sinin konuştuğu dillerin kullanımı Yasasıyla daha detaylı düzenlenmiştir. Diller Yasası birçok alanda dillerin kullanılmasını daha yakından tanımlamaktadır: Mecliste (madde 3), vatandaşların Bakanlıklarla iletişimi (4), mahkeme işlemleri (5-14), mahkeme idaresi kurumlarında (15-17), genel idare işlemi (18), cezaların uygulanması (19), Halk Savcısı kurumunda (20), seçim süreci ve doğrudan seçme hakkı şekillerinde (21-28), kimlik belgeleri (29-30), kütük kayıtları (31), polis yetkileri (32), radyodifüzyon etkinliği (33-38), altyapı yapıları (40-43), maliye ve ekonomi etkinlikler (44-47), eğitim ve bilimde (48-53), kültürde (54-56), kamu özellikli bilgilere serbest yaşam sürecinde (57) ve akitlerin ilanı sırasında (58).

Devlet kuruluřları bu soruya sistematik yanařmadığından, büyük sayıda resmi veriler yoktur ve bu gerçek durumların incelenmesini zorlařtırmaktadır.

Bu amaçla, Ortak Deęerler, merkez düzeyde, Emek ve Sosyal Siyaset Bakanlıęında, Ulařtırma ve İrtibat Bakanlıęında, Ohri Çerçeve Anlařmasının Uygulanması Sekreterlięi ve Eęitim ve Bilim bakanlıęında, Dillerin Kullanımı Yasasının uygulanması ile ilgili arařtırma düzenledi.

Öneri projede öngörölen etkinlikler aracılıęıyla Ortak Deęerler, Emek ve Sosyal Siyaset Bakanlıęında, Ulařtırma ve İrtibat Bakanlıęında, Ohri Çerçeve Anlařmasının Uygulanması Sekreterlięinde ve Eęitim ve Bilim bakanlıęında, Dillerin Kullanımı Yasasının nasıl ve hangi ölçüde uygulandıęını belirlemek amacıyla bir çerçeve oluřturdu.

„Ortak Deęerler“

DEVLET KURUMLARINDA DİLLERİN KULLANIMI YASASI (2008) UYGULANMASI İLE İLGİLİ DEVLET ADMINİSTRASYONU YÖNETİCİ VE MEMURLARIN GÖRÜŞ VE TECRÜBELERİ

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Araştırmanın amacı, Dillerin Kullanımı Yasası'nın (DKY), merkezi düzeyde uygulanmasında tecrübeler ve kurumlarda bu yasanın uygulanması biçimleri konusunda bilgi edinmektir. Aynı zamanda, yasanın uygulanması gereği ve bu yasanın başarılı çalışmalara katkısıyla ilgili devlet memurlarının tutumları da araştırılmıştır.

Örnek: Araştırmaya, bu yasanın uygulanmasının büyük önemden olduğu üç kurum ve bu yasanın kurumlarda uygulanmasının başarısını gözetleme yetkisi olan bir kurum dahil edilmiştir. Araştırmaya katılmak için , Eğitim ve Bilim Bakanlığı (EBB), Ulaştırma ve İrtibat Bakanlığı (UIB), Emek ve Sosyal Siyaset Bakanlığı (ESSB) ve Ohri Çerçeve Anlaşmasını Uygulama Sekreterliği (OÇAUS)¹ seçilmişti. Bu kurumlar kapsamında, kasten seçimle, sadece 10 sektör ve bu sektörlerden 9 birim ve merkezi kuruluşlardan bir idare dahil edilmişti. Nedeni ise bu kuruluşların hergünlük çalışmalarında vatandaşlar, tüzel ve/veya gerçek kişilerle doğrudan temaslarda olmasıdır.

Araştırma taslağının hazırlanmasında, toplam 20 yöneticinin dahil edilmesi planlanmıştı: EBB'dan 6 yönetici (2 sektör, 3 birim ve 1 idare), UIB'dan 6 yönetici (1 sektör, 2 birim), ESSB'dan 5 yönetici (5 sektör) ve OÇAUS'den 3 yönetici (1 sektör ve 2 birim). Anket yapıldığı dönemde objektif sebeplerden dolayı OÇAUS'daki yöneticilerin sadece birine katılma imkânı vardı, bu kurumdan alınan veriler analizlere dahil edilmedi ve sadece tavsiyeleri çizmek için kılavuz ilkelere ek olarak hizmet etti. Bu planlanan rakam göz önüne alındığında, potansiyel katılımcıların (yöneticilerin (veri toplama döneminde veya kişisel nedenlerden dolayı fiziksel olarak yokluğu nedeniyle) reddetme oranı % 30'dur ve nispeten yüksektir.

Belirtilen kurumların birimlerinde, 11-i sektör yöneticisi **14 yönetici**, 1 idari yönetici ve 2 birim yöneticisi mülakata alınmıştır. Bunlardan sekizi Makedon, üçü Arnavut olup üç kişi diğer etnik topluluklar mensubu olduklarını söylemişlerdir.²

Nicelik verileri, kısa sorulara anonim olarak cevap veren 76 memurdan toplanmıştır (**tabela 1**). Araştırma taslağında 100 kişi planlandığından, bu grupta katılma oranı daha düşüktür (%24).

¹ İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı da, bu Yasanın uygulanmasının özellikle ilişkili olduğu merkezi düzeyde kurumlar olduklarına rağmen, pratik sınırlandırmalar yüzünden dahil edilmemişlerdir.

² Araştırmayı gerçekleştirenler, araştırmaya katılanların etnik mensubiyetini biliyor, fakat anonimliğin korunması gereğinden onlar diğerleri kategorisinde toplanmışlardır.

Tabela 1. Kurumlar ve etnik mensubiyete göre memur örneği yapısı

	Makedon	Arnavut	Toplam
EBB	20 (30,3%)	5 (50%)	25 (32,9%)
UIB	22 (33,3%)	5 (50%)	27 (35,5%)
ESSB	24 (36,4%)	0 (0%)	24 (31,6%)
Toplam	66 (100%)	10 (100%)	76 (100%)

Veri toplama sürecine toplam 90 kişi katılmış, bunlardan az bir çoğunluğu bayanlar oluşturuşuyor.

Gereçler: Yöneticilerden bilgiler, yarımiçerikli mülakatta 9 soru esasından alınmıştır. Sorular, (1) sektör yöneticilerinin DKY konusunda bilgileri, (2) makedoncadan farklı dilde konularla/ kişilerle karşılaşmalarındaki deneyimleri konusunda bilgiler ve (3) yasanın uygulanması gereğı bakımından olumlu ve olumsuz taraflarıyla ilgili düşünceleri yönündeydi.

Seçilmiş sektörlerde ve birimlerde, kurumların hergünlük çalışmalarında, MC ahalisinin % 20-sinin konuştuğı dilin kullanılmasıyla ilgili tutum ve deneyimler anketi de düzenlendi. Anket, önerilen cevaplarla 12 sorudan oluşmuştu. Soruların dördüne, 6 düzeyli kabul sıralaması üzerine cevaplar verilmiştir. Onların rölü, araştırmaya katılan kurumlardan memurların, yasanın yararı ile ilgili düşünceleri ve DKY-nın uygulanmasının ilerletilmesinin işlevselliğı ve gerekliliğı aracıyla şahsi tutumları konusunda bilgi edinmekti. Bu soruların interkorelasyonları analizi, onların sürekli tutumu ölçtüklerini göstermektedir (Cronbach alpha =0.74).

İşlem: Veriler, 2017 yılı Ekim -Kasım ayları döneminde toplandı. Mülakatlar, önceden eğitilmiş ekip tarafından yapıldı. Katılımcıların istekleri uyarınca, makedonca dilinde 12, arnavutça dilinde de 2 mülakat gerçekleştirildi. Mülakatlar ortalama 30 dakikalık sürede yapılmıştır. Çekim izni verilmediğinden not alınarak yapılan iki vaka haricinde katılımcıların izniyle diğer mülakatlar kayda alınmıştır. Katılımcılar, verdikleri bilgilerin bir bölümünün, sonuçların ilustrasyonu gereğı anonim şekilde kullanılmasına izin verdiler. Soruların sunulması süresi 5-10 dakika olup tek başına cevaplar verilmiştir.

NETİCELER

I. Dillerin Kullanımı Yasası hakkında bilgilendirme

Araştırmadan alınan bilgilere göre vatandaşlarla temasta olan sektör yöneticilerin ve kamu administrasyonundaki sektör/ birimlerde çalışan memurların DKY ile ilgili bilgilendirilmeleri, sistematik düzenlenmemiştir. Genelde bu yasa hakkında bilgilendirilme, yöneticilerin becerisine bağlıdır. Araştırmaya katılanların bir bölümü, yasanın varoluşunu medyalardan öğrendiklerini, genelde kendi girişimleriyle, Resmi Gazete aşırı bilgi edindiklerini belirtmişlerdir. DKY konusunda ek bilgi edinme biçimleri olarak, makedonca dilinden farklı dilde başvuru/talep durumuyla karşılaştıkları çalışma deneyimleri de gösterilmiştir. Yöneticilerin bir bölümü, yasa hakkında tesadüfen, dolaylı ve yasa aktileri değişmeleri bilgileri aracılığıyla haberdar olduklarını belirtmişlerdir:

“Diller Yasası konusunda beşinci önerenin getirilmesi aracılığıyla bilgi edindim....Diller Yasası aşırı ise daha detaylı olarak Anayasa haklarının gerçekleşmesi hakları ve biçimleri konusunda bilgilendim.”

(Erkek, Arnavut)

“Bazen başka dillerde belgeler geliyor....Bu şekilde yasanın varolduğunu anladım.”

(Bayan, diğerleri)

“%20 den fazla olan azınlıklar dilinde yazılı belgelerle karşılaşılıyor. Bunu esas alarak, onların kendi ana dillerinde yazma hakkına nasıl eriştikleri konusunda bilgi alındı.”

(Erkek, Makedon)

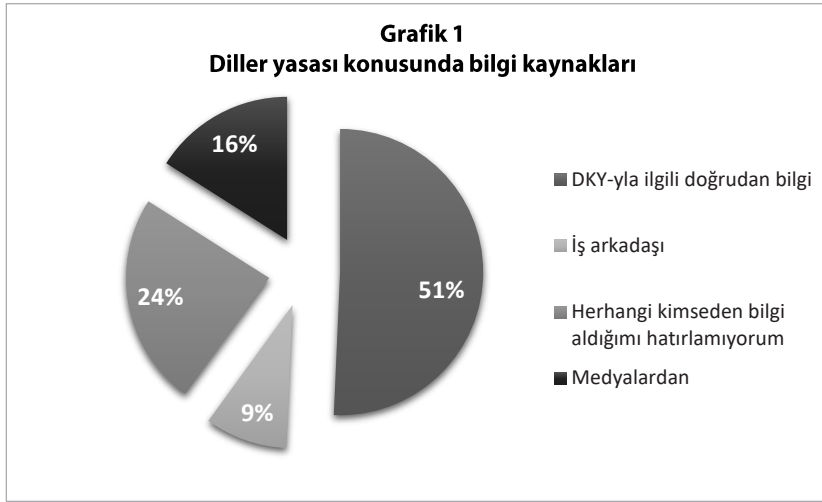
“..ilaveten, ülkenin batı bölgesindeki vatandaşların ilgisinden olan bazı kuralların uygulanması konusunda çalışmalarımızda karşılaştığımız hükümler aracılığıyla..”

(Erkek, Makedon)

“...yasal hükümlerin değişmesi aşırı...yasalarla iş ilişkisi yasında hüküm oluşturmada görevimiz olan bizler, makedonca ve arnavutça yayınlanan ilanlara göre, demek ki, yasa hükümlerinin değişmesiyle.”

(Bayan, Makedon)

Benzer sonuçlar, merkez düzeydeki üç kurumda çalışan memurların anket verilerinde de alınmıştır. Araştırmaya katılanların yarısı (%50,67), DKY hakkında, yasaı okuyarak kendileri bilgi edindiklerini, % 16-sı ise medyadan bilgilendiklerini söylemiştir. Fakat, araştırmaya katılanların dörtte biri (%24) herhangi kimseden bilgi aldıklarını hatırlamadıklarını belirtmişlerdir. **(grafik 1)**

Yasaların uygulanması, yasalardan çıkan yönetmelik akitleri aracılığıyla gerçekleşebilir. Yasaların başarılı uygulanması amacıyla Hükümet, yasa yönetmelikleri olarak tüzük ve kararlar alabilir. Yasaların uygulanması gereğine bağlı olarak, ilgili bakanlıklar tüzükler, emirler, akitler ve talimatlar getirebilir. Böyle akitler var mıdır sorusuna, yöneticilerin büyük bölümü, Diller Yasasının uygulanmasını düzenleyen özel yasa yönetmelik akitlerinin var olmadığını söylemişlerdir. İstisna olarak, sadece Eğitim ve Bilim Bakanlığında yöneticiler, DKY uygulamasının, ek olarak Bakanlığın çalışmalarını kapsayan (İlk ve Orta Okul Eğitimi Yasası ve Yüksek Eğitim Yasası) başka yasalarla da düzenlendiğini vurguladılar. Benzer bilgiler, EBB birimlerinde çalışan memurlardan da alınmıştır. Ankete katılanların toplam sayısından % 28-i, böyle akitlerin olmadığını, % 61- i ise DKY yla ilgili yasa yönetmeliklerin olup olmadığını bilmediklerini söylemişlerdir. Ankete katılanların yaklaşık % 11-i, yasa yönetmeliklerinin var olduğunu bildiklerini söylemişlerdir. (tabela 2).

Tabela 2. DKY-yla ilgili yasa yönetmeliklerinin varlığı (Bakanlıklardaki memurlara göre), N (%)				
	Hepsi	EBB	UIB	ESSB
Evet	8 (11,1%)	6 (25,0%)	1 (3,8%)	1 (4,5%)
Hayır	20 (27,8%)	6 (25,0%)	9 (34,6%)	5 (22,7%)
Bilmiyorum/ emin değilim	44 (61,1%)	12 (50,0%)	16 (61,5%)	16 (72,7%)
Toplam	72 (100%)	23 (100%)	26 (100%)	22 (100%)

SONUÇ: DKY hakkında bilgilendirme sistematik düzenlenmemiştir, devlet memurlarının en büyük bölümü ise uygulama biçimini somutlaştıran DKY-yla ilgili yasa yönetmeliklerinin olmadığını ya da var olduklarını bilmediklerini söylemiştir.

Mülakata katılan yöneticiler, merkez düzeydeki kurumlarda DKY- nın uygulanmasıyla ilgili prosedür ve tüzüklerin olmadığını ya da şahsen bu konuda bilgileri olmadığını söylemişlerdir:

“Tüzük, prosedür ne de çalışma görevi vardır.”

(Erkek, Makedon)

“Bilгим yok, fakat olmadığını düşünüyorum.”

(Bayan, Makedon)

Anketle kapsananların üçte biri, çalıştıkları kurumda DKY-nın uygulanmasıyla ilgili prosedürlerin olmadığını, yarısından çoğu ise böyle prosedürlerin var olduğunu bilmediklerini söylemişlerdir (**tabela 3**).

DKY'nın uygulanması için tüzüğün varoluşu bakımından ankete katılanların söylediklerinde de büyük fark yok. Ankete katılan memurların yaklaşık % 87-si olmadığını, daha doğrusu çalıştıkları kurumda, DKY'nın uygulanmasıyla ilgili tüzüğün var olduğunu bilmediklerini söylemişlerdir (**tabela 4**).

Tabela 3. DKY için prosedürlerin varlığı (Bakanlıklarda çalışan memurlara göre) N (%)				
	Hepsi	EBB	UIB	ESSB
Evet	10 (13,7%)	5 (20,8%)	1 (4%)	4 (16,7%)
Hayır	22 (30,1%)	10 (41,7%)	6 (24%)	6 (25%)
Bilmiyorum/ emin değilim	41 (56,2%)	9 (37,5%)	18 (72%)	14 (58,3%)
Toplam	73 (100%)	24 (100%)	25 (100%)	24 (100%)

Tabela 4. DKY' sına ait tüzüklerin varlığı (Bakanlıklarda çalışan memurlara göre) N (%)				
	Hepsi	EBB	UIB	ESSB
Evet	10 (13,3%)	6 (25,0%)	2 (7,4%)	2 (8,3%)
Hayır	17 (22,7%)	8 (33,3%)	5 (18,5%)	4 (16,7%)
Bilmiyorum/ emin değilim	48 (64,0%)	10 (41,7%)	20 (74,1%)	18 (75,%)
Toplam	75 (100%)	24 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

SONUÇ: Araştırmaya dahil edilen bakanlıklarda çalışan memurların en büyük bölümü, bakanlıklarda DKY'na ait prosedür ve tüzüklerin var olup olmadığını bilmiyor ya da olmadığını iddia ediyorlar.

II. Merkez düzeyde kurumlarda çalışanların, makedoncadan farklı dillerde konularla ilgili tecrübeleri

Genel olarak, küçük bir bölüm hariç, araştırmaya katılan sektörler ve birimler yönetmenleri, şimdiye kadar makedoncadan farklı dilde talepler konusunda deneyimlerinin var olduğunu belirtmişlerdir.

Ankete katılan memurların üçte birinden çoğu, makedoncadan farklı dilde talep/ konu kabul ettiklerini cevaplamışlardır (**Tabela 5**). Verilere göre, EBB memurların yarısı, şimdiye kadar makedoncadan farklı dilde konu üzere çalıştıklarını iddia etmişlerdir.

Tabela 5. Memurlar tarafından, çalışmaları süresince, makedoncadan farklı dilde talepler kabul ettiklerine dair bilgiler N (%)				
	Hepsi	EBB	UIB	ESSB
Evet	29 (38,2%)	12 (48,0%)	10 (37,0%)	7 (29,2%)
Hayır	37 (48,7%)	10 (40,0%)	11 (40,7%)	16 (66,7%)
Bilmiyorum/ emin değilim	10 (13,%)	3 (12,0%)	6 (22,2%)	1 (4,2%)
Toplam	76 (100%)	25 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

Makedoncadan farklı dilde talep kabul eden memurların yarısından çoğu (%55,6), yıllık düzeyde toplam işlem sayısından en çok % 5-inin makedoncadan farklı dilde olduğunu iddia etmişlerdir. Memurlardan sadece dörtte biri, yıllık düzeyde bu oranın daha büyük olduğunu ve % 6-15 oranında makedoncadan farklı dilde konuya baktıklarını söylemişlerdir.

SONUÇ: Üç bakanlıkta çalışan ve araştırmaya katılan toplam memurlardan yarısından çoğu, makedoncadan farklı dilde talep konusuna rastlamadıklarını ya da hatırlamadıklarını belirtmişlerdir.

Ankete katılanların cevapları göz önüne alınırsa, araştırmayla kapsanan merkez düzeyde kurumlarda DKY'nın sistematik olarak uygulanmadığı sonucuna varılabilir. Sektör/ birim yöneticileri, makedoncadan farklı dilde yazılmış işlemlerin yapıldığı deneyimleri olduğuna rağmen resmi temasların tamamen makedonca dilinde yapıldığını belirtiyor. Topluluklara mensup

vatandaşların en az % 20-sinin konuştuğu dilde yazılan talepler dahil, her konuya makedonca dilinde yazılı olarak cevap verdiklerini de belirtmişlerdir.³

Makedoncadan farklı dilde talep kabul eden araştırmaya katılan devlet memurlarından (toplam 29) % 70-i talebe sadece makedonca dilinde cevap verdiklerini, altısı ise hem makedonca dilinde hem de talebin sunulduğu dilde cevap verdiklerini söylemişlerdir. Ankete katılan sadece iki kişi, talebin yazıldığı dilde cevap sunduklarını belirtmişlerdir. (**Tabela 6**)

Tabela 6. Memurla tarafından, makedoncadan farklı dilde yazılan taleplere cevap biçimi				
	Hepsi	EBB	UIB	ESSB
Sadece makedonca	20 (69,0%)	10 (83,3%)	6 (60,0%)	4 (57,1%)
Makedonca ve başvurunun yapıldığı dilde	2 (6,9%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)
Sadece başvurunun yapıldığı dilde	6 (20,7%)	0 (0,0%)	4 (40,0%)	2 (28,6%)
Oyle bir deneyimim yok	1 (3,4%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Toplam	29 (100%)	12 (100%)	10 (100%)	7 (100%)

Makedoncadan farklı dilde olan dosyalar konusunda memurların yarısı kadarı iş arkadaşından yardım istemiş, % 7-si ise makedoncadan farklı dilde yazılan başvuruları, makedonca yazılması için geriye çevirmişlerdir. Geriye kalanlar, başvurunun yazıldığı dili bildikleri için kendi başlarına işlemi tamamlamışlardır (**Grafikon 2**).

³ DKY'na göre, vatandaşların en az % 20-sinin makedoncadan farklı resmi dili konuşan yerel idare birimlerinde yaşayan vatandaşlar, bakanlıklarla iletişimlerinde, makedonca dili ve alfabesi yanı sıra, konuştukları dil ve alfabe de kullanabilirler. Bakanlıklar, makedonca dili ve alfabesi ve makedoncadan farklı olan, vatandaşın kullandığı dil ve alfabeyle cevap vermektedirler.

Üç bakanlıktan yöneticilerin deneyimlerine göre, topluluklar mensupları vatandaşların %20- sinin konuştuğu dilde yazılan başvurulara makedonca dilinde (makedoncadan farklı olan dili bilen yöneticiler hariç) cevap vermek için dosya ya çevirmen ya da bu dili bilen bura çalışanı tarafından tercüme ediliyor. Bu durum, mülakatta elde edilen demeçlerle gösteriliyor:

"Sözlü olarak hem arnavutça hem romanca da konuşuluyor, fakat yazışma bu dillerde yapılmıyor..."

(Erkek, Makedon)

"Bir vatandaş makedoncayı bilmiyordu, çok az anlıyordu....çevirmen olarak görev yapan bir Arnavut meslekdaşımı çağırdım...getirdikleri başvuru ve aldıkları belge ise makedoncaydı..."

(Erkek, Makedon)

"...arnavutça meil almıştım...meslekdaşlarım çevirisini yaptılar..ben cevap yazacağım"

(Bayan, Makedon)

"Hem arnavutça hem türkçe dilinde yazılı belgeler alıyoruz, fakat sadece makedonca cevap veriyoruz"

(Bayan, diğerleri)

Makedoncanın ilk dili olmayan vatandaşlarla doğrudan iletişim kurmak için, çevirmen olarak, vatandaşın konuştuğu dili bilen çalışanlar alınmıştır. Araştırmaya katılanlardan biri şöyle diyor:

"...Arnavut, Roman, Türk meslekdaşlarımız var, makedonca bilmeyen vatandaşla konuşma gereği olduğunda, meslekdaşlarımız yardımcı oluyor. Ya onlar bu işi üstleniyor ya da Makedon memur ile makedoncayı bilmeyen vatandaş arasında aracılık yapıyor. "

(Bayan, makedon)

Araştırmaya katılan diğer biri şu sözlerle durumu açıkladı:

"Genelde arnavut meslekdaşlarımız, bütün bu süreci hafifletmektedir. İletişimde yardımcı oluyorlar, resmi iletişim ise makedoncadır."

(Bayan, diğerleri)

"Arnavut olduğum için arnavut vatandaşlarla arnavutça konuşuyorum."

(Erkek, Arnavut)

SONUÇ: Makedoncadan farklı dilde olan başvuru ve işlemlerde nasıl davranılacağı ad hoc, duruma bağlı olarak yapılmaktadır. En sık başvurulan biçim, dil bilen iş arkadaşından yardım istemektir.

Mülakata katılanlardan bir bölümü, DKY'sının uygulanması konusunda, çalıştıkları kurumda vatandaşlarla iletişimin, topluluk mensubu vatandaşların en az % 20-sinin konuştuğu dilde, kamu özellikli bilgileri sunma aracılığıyla yapıldığını vurgulamaktadır. Bir kaç yöneticinin söylediklerine

göre, makedoncadan farklı dillerin kullanılması (özellikle arnavutça) zaman içerisinde değişme gösteriyor. Daha çok kullanma pratiği uygulanmaktaymış, fakat sonradan kesilmiştir:

"Bakanlığımızda, veb sayfası iki dildeydi...sonradan tepkiler gelmeye başladı, bu iş durduruldu, sayfa kullanım dışıydı, ne olduğunu bilmiyorum, çevirmenlerle bir sorun mu vardı, emin değilim..."
(Bayan, Makedon)

Bu gibi değişik durumların, kurumda oluşturulan makedonca dışında diğer dillerin kullanılması konusundaki genel atmosfere bağlandığı izlenimi var. Araştırmaya katılanlara göre bu durum, hierarşide en üst düzeyde olanların tutumuna en çok bağlıdır:

"Bir zamanlar, bakanlıktan onun ismi ve soyadıyla imzalı Kiril alfabesiyle yazılı bakanlık malzemelerinin çıkmasını yasaklayan bakan yardımcısı vardı. Latin harfleriyle yazılmasını istiyordu."
(Erkek, Makedon)

"Bakan, Bakan yardımcısı ve Devlet sekreterinin bütün etkinliklerinin arnavutçaya da çevrilmesiyle ve veb sayfasında yayınlanmasıyla görevliyiz."
(Bayan, diğerleri)

Çalışanların, DKY uygulamasına dikkat edildiği duygusunun hakim olduğu bir kurum yöneticisi, şunları belirtti:

"...iş ilanlarının, makedonca dilinde ve topluluklara mensup vatandaşların en az % 20-sinin konuştuğu dilde 2 günlük gazetede yayınlanması (aracılığıyla yapılmaktadır)..."
(Ekek, diğerleri)

Çalıştıkları kurumlarda DKY-sının uygulanması bakımından yöneticilerin söyledikleri tezattır. Biri, DKY-sının uygulanmasının, topluluklara mensup vatandaşların en az % 20-sinin konuştuğu dilde de kamu içerikli bilgi vermek için memurlar tain edilmekle de yapıldığını, diğeri ise makedoncadan farklı dillerde iletişimin yapıldığı sektörlerin olmadığını söylüyor:

"...her sektör, kamu içerikli bilgi vermek için memur/ memurlar tain etmiştir."
(Erkek, diğerleri)

"Makedoncadan farklı dilde iletişimin yapıldığı sektör yok. Fakat, EBB kapsamında etnik topluluklar mensuplarının eğitimini geliştirme ve ilerletme müdürlüğü var. Müdürlük aşırı toplulukların eğitimi ve kültür değerlerinin korunmasıyla ilgili hak ve özgürlükleri tanıtılmaktadır."
(Erkek, Arnavut)

Araştırmaya katılan yöneticilerin daha büyük bölümü, çalıştıkları bakanlıklarda, makedoncadan farklı dil konuşan vatandaşlarla başarılı iletişim konusunda iyi bir pratiği öne süremez. Buysa, dolaylı olarak, DKY- nın ne kadar uygulandığını göstermektedir. Belirtildiği gibi, küçük bir bölümü, tek iyi pratik olarak, topluluklara mensup vatandaşların en az % 20-sinin konuştuğu dilde bakanlık veb sayfalarını ve ilgili dili konuşan çalışanlar tarafından yardımın sunulmasını göstermektedirler.

Yöneticiler, DKY-nın daha kolay uygulanmasını ne sağlayabilir sorusunu da yanıtladılar. Onlara göre, veb sayfalarında yer alan, var olan akitler, rehberler ve formlar ile bakanlıklarda bulunabilen basılı versiyondaki ilanlar ve diğer enformasyon malzemelerinin, DKY-nın uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Öneri olarak, yasanın daha iyi uygulanması için ilgili dillerin öğrenileceği kurslar açılmalıdır. Diller yasasının uygulanması ile ilgili somut adımları kapsayacak bir rehber de yarardan olabilir. Ayrıca, bakanlıklar kapsamında, yasanın uygulanması biçimiyle ilgilenecek özel bir sektörün oluşturulması dasunulan öneriler arasında. Hükümetin, Bakanlıklar için de geçerli olacak yardımcı yasa akitleri getirmesi olanağı da belirtilmiştir. Sektör yöneticisi olan araştırmaya katılan bir bölüm, çevirmenlerin ya da ek personelin işe alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazıları, bu konuda Bakanın siyasi isteğinin, sektör yöneticilerinin istek ve girişimlerinin gerekli olduğunu, insan kaynaklarının güçlenmesinin de gerekli olduğunu belirtiyorlar. Yöneticiler, yasanın uygulanması için prosedürlerin oluşturulması ve yasanın uygulanmaması durumunda cezaların açıkça vurgulanmasının, yasanın uygulanmasına yardımdan olacağı düşüncesindedir. Verilen önerilerden bazıları:

"...bu konuda rehber kitapçığı olmalı ...bütün etnik topluluklara yardımcı olabilmesi için bir kaç dilde yayınlanması iyi olur"

(Erkek, Makedon)

"Vatandaşlara hizmet verecek her etnik topluluktan memurlar önerilmeli, engelli kişilerle çalışanlara benzer. Dil bilen kişiler işe alınmalı, fakat onlar işini bilen ve vatandaşların gerekleri uyarınca çalışacak kişiler olmalıdır."

(Bayan, Makedon)

"Çevirmenler işe alınmalı ve onun için bir sektör olmalı (DKY-nın uygulanması için)."

(Erkek, makedon)

"Bu durumun sıraya girmesi ve engellerin olmaması için prosedürler oluşturulmalı....Hükümet düzeyinde, sonra da yerel düzeye....tek ve aynı yaklaşımın oluşturulması için..."

(Bayan, Makedon)

"Daha büyük sayıda memurun işe alınması, dil bilenler...ve tamamen kayıt uygulanması, bakanlığa gelen ve bakanlığın vatandaşlara verdiği belgelerin dokümentasyonu."

(Erkek, Makedon)

Çoğu yönetici tarafından yasanın gerektiği gibi uygulanması sorun da yaratabilen ağır bir süreç olarak görünüyor. Sektörlerinde yasanın uygulanmasını engelleyen nedenler olarak yöneticiler, DKY- nın uygulanması için prosedürlerin olmayışını, yasayı uygulamayan tüzel ve gerçek kişiler için cezaların gerçekleşmesinin yetersizliğini, maddi "altyapının" yetersizliğini, personel yetersizliğini, çevirmenlerin uzman olmayışını ve çevirmenlerin görevleri konusunda spesifikasyonların olmayışını gösteriyor. Bu konuda araştırmaya katılanların söyledikleri şunlar:

"Uzman sektörlerde çalışmak için bilgisi ve yeteneği olan yeterli sayıda çalışan memur yok. "

(Erkek, makedon)

“Örneğin, ben onu anlamıyorum...çevirmen var...bana bilgi vermeye geldiğinde, bana bazı yardımcı sorular gerekiyor...yurtdışında nerede çalıştığını sordum mu...onu sorması gerektiğini bilmediğini söylüyor....çeviri yapıyor fakat gereken ayrıntıları bilmiyor.”

(Bayan, Makedon)

“Öyle durum olmuştur ki, Meclis’te...Arnavut milletvekilleri, Makedoncadan Arnavutçaya kötü çeviri yüzünden, benimle doğrudan teknik düzeyde anlaşmaya gelmişlerdir.”

(Bayan, Makedon)

“Hem Makedoncayı hem Arnavutçayı iyi bilen kaliteli çevirmenler sağlanmalıdır....onlar iyi çalışan olduklarına rağmen belirli durumlarda, makedonca dilinde konuşma ve yazışmada sorun yaşayabilirler.”

(Bayan, Makedon)

SONUÇ: Yöneticilerin belirttiklerine göre bazı bakanlıklarda, belirli duraksamalarla, makedonca dili yanısıra ilanlar yayınlandığında ve belirli resmi veb sitelerinde, topluluklara mensup vatandaşların en az % 20-sinin konuştuğu dil de kullanılıyor. Yasanın daha iyi uygulanması için birçok olumlu ölçü, fakat yasanın uygulanmaması durumunda da cezalar önerilmekte.

III. Merkez düzeyde kurumlarda çalışanların Dillerin Kullanımı Yasasıyla ilgili tutumları

Sektör yöneticilerinin ve çalışanların tutumları, yasaların uygulanması sürecinin kolay veya zor olmasını sağlayabilir. Mülakata tabi tutulan yöneticilerin yarısı, merkez düzeyde kurumlarda bu yasanın daha sürekli uygulanması gereğinin var olduğunu belirterek DKY’ na gayet olumlu bakmaktadırlar. Onlara göre, yasanın uygulanması gereklidir çünkü bu şekilde vatandaşlarla iletişim kolaylaştırılmış olacak, karşılıklı anlaşmayı sağlayarak bu şekilde gerçek taleble ilgili sürecin yanlış yürütülmesi potansiyel riski de önlenmiş olacaktır. Bununla, hem vatandaşlar hem devlet kurumları, zaman kaybı ve malzeme harcamalarından kurtulmuş olacaklar. Araştırmaya katılanların büyük bir bölümü, yasanın uygulanmasının, vatandaşlarla işbirliği yapacak çoğunluk olmaya topluluklardan kişilerin istihdam edilmesi kapsamını da iyileştireceği düşüncesindedir. Bu tutumları sergileyen demeçler:

“Makedoncayı bilmeyen insanlar var. Daha çocukken öğrenmemişler, onlarla anlaşabilmenin yolları aranmalıdır...”

(Erkek, Makedon)

“İhtiyaç var...burada çeviri yapanlar yanısıra, dili yeterince bilmeyenler var. Makedoncayı bilmeyen vatandaşlar da var. Bu, devlet kurum ve kuruluşlarıyla iletişimlerine engel olmamalıdır.”

(Bayan, Makedon)

“Önemli olan, bize müracaat eden vatandaşlarla anlaşmaktır...başvuruyla hangi belgeleri getirmesi gerektiği açıklanmalıdır. Baştan anlaşamazsak, işlemler tekrarlanıyor, başvurular red ediliyor...çevirmeler, ilaveten belgeler aranıyor bu bize de pahalıya mal oluyor hem bakanlığımıza hem de vatandaşa.”

(Erkek, Makedon)

Diğer taraftan, yöneticilerden azı, kurumlarında DKY'nın uygulanmasına gerek olmadığını belirtmişlerdir. Bu görüşlerini, makedoncaı bilmeyen vatandaşla karşılaşmadıkları gerekçesiyle özürlemekteler, ya da makedoncadan farklı dilin uygulanması gereğini en aza indirgemektedirler. Boyle durumlarda çeviri yapan meslekdaşlarından yardım almışlardır. Aynı zamanda, yasanın, çeviri yüzünden süreç uzatıldığından çalışmalarını yavaşlattığı iddiaları da var:

“Böyle yasaya gerek yok...talepte bulunanların hemen de hepsi makedoncaı biliyormuş... nadir durumlarda makedoncaı bilmeyenler hariç. Dili bilmeyen vatandaşlarla iletişimde, o dili bilen iş arkadaşlarımız yardımda bulunmuştur.”

(Erkek, Makedon)

“Boyle durumlarda işin tamamlanması için daha çok vakit gerekecek...başka dilde...talebe karşılık süresi uzayacak.”

(Bayan, Makedon)

Makedoncanın, ilk dili makedonca olmayan kişiler tarafından kurumlarla iletişimde makedonca dilinin dominant (veya tek) dil olarak kullanılması, bu grup yönetici tarafından, vatandaşların seçimi veya tercihi olarak yorumlanmaktadır. Bu kapsamda şunları söylemişlerdir:

“Kuruma gelen vatandaşlar (ilk dilleri olmadığına rağmen) makedonca konuşuyorlar, çünkü kendileri öyle istiyorlar. Onlar, makedonca konuştuklarında, bakanlıkta çalışanlardan çoğuyla iletişim kurabilecekleri bilincindedir.”

(Erkek, Makedon)

SONUÇ: Yöneticiler arasında, DKY'nın uygulanması konusunda olumlu tutum hakimdir. Yasanın gerçekleşmesiyle bağlantılı çelişkiler de var. En ciddi sorun olarak, yetersiz kalifiyeli personel ve maddi gereçler gösteriliyor.

Bu araştırmanın gereksinimleri için araştırmaya dahil edilen üç bakanlıktan memurların yasaya karşı tutumları, onların 4 iddiaya verdikleri yanıtlardan belirlenmiştir: 1) kurumların yasayı ne kadar uyguladıkları hakkındaki düşünceleri, 2) uygulanmasını denetleyecek mekanizma gerekliliğini kabul etmeleri, 3) yasanın kullanılması hedefleri için sektörlerarası işbirliğinin ilerletilmesi gerekliliğini kabul etmeleri ve 4) yasanın, vatandaşlarla çalışmalarının daha başarılı olmasını sağlayacağı düşüncesi.

Araştırmaya katılan hedef grubun ortalaması $M=3,49^4$ ($SD=1,48$), olup DKY konusunda tutumun ne olumlu ne de olumsuz olduğunu göstermektedir. Fakat, katılımcıların etnik mensubiyeti bakımından farklar görülmüştür ($z=-3,59$; $p < 0,01$)⁵. Etnik Makedonlarda, ($M=3,21$; $SD=1,41$; $N=56$) ortalamayla, tutum tarafsız olup katılımcıların yarısından çoğu (%66), sıralamanın olumsuz bölümündeki derecelerden birini kabul ediyorlar. Araştırmaya katılan etnik Arnavutlar için bu oran önemli ölçüde daha büyük olup Yasaya olumlu baktıklarını gösteriyor ($M=5,05$; $SD=0,76$; $N=10$). Aralarından sadece birisinin olumlu tutumu olmayıp sıralamanın olumsuz derecelerini kabul ediyor. Fakat, ankete katılan Arnavut etnik mensubiyetli kişilerin sayısının çok az olduğu vurgulanmalıdır. Bu yüzden, bu grup için oran kesin olarak representatif olarak algılanamaz. Diğer sözlerle, gruplar arasındaki büyük farkın, bu araştırmanın uygulandığı esasa örneğin eğilimine bağlı olabilir. Yasaya genel bakışla ilgili farklı Bakanlıklardan alınan ortalamalar arasındaki kıyaslama, bu yasaya ilişkin tutumlarda farklı katılımcılar arasında önemli istatistik farkların olmadığını göstermektedir ($F(2)=1,22$; $p > 0,05$)⁶. EBB'ndan katılımcıların oranı $M=3,53$ ($SD=1,36$), UİB'ndan $M=3,74$ ($SD=1,79$), ESSB'ndan ise $M=3,03$ ($SD=1,59$).

SONUÇ: Araştırmaya dahil edilen bakanlıklar çalışanları arasında, ortalama olarak, DKY'na ilişkin tutumları ne olumsuz ne de olumludur. Farklı bakanlıklarda çalışanlar arasında yasanın kabulü derecesinde fark yok, araştırmaya katılanların etnik mensubiyeti esası üzere ise farklar kaydedilmiştir. Etnik Arnavutların, ortalama olarak, DKY'na ilişkin olumlu tutumları var, etnik Makedonlar ise tarafsız tutum sergiliyor.

Araştırmanın sınırlandırılması

Bu araştırma, hem örneğin yapısı hem de kapsamı ile veri toplamada kullanılan teknikler bakımından sınırlıdır. Bulguların genellemesi, dahil edilen kurumlar dışında olanaksızdır, yüksek derecede red oranı bakımından ise kapsanan kurumlar hakkında bu bulguların genellenmeside de dikkat gerekir. Sunulan bulgular, sadece bilgilendirme tekniklerine dayanmaktadır ve katılımcıların şahsi görüşlerine ışık tutmaktadır ve dahil edilen Bakanlıklarda DKY'nın uygulanmasıyla ilişkin gerçek durumu yansıtmamaktadır. Aynı zamanda, bulgular, çok önemli bir içeriksel etken açısından bakılmalıdır.

Araştırma, makedoncadan farklı dillerin kullanılmasıyla bağlantılı hakları genişleten yeni Yasanın getirilmesinin kamuda çok sert tartışmaların yürütüldüğü döneminde düzenlendi.

⁴ Onay derecesinin belirlendiği sıralama 6 basamaklı olması bakımından, tamamen olumsuz tutum 1, tamamen olumlu tutum ise 6- yla işaretlenmiştir. Tarafsız tutum, 3 ile 4 arasındadır.

⁵ Mann-Whitney testi uygulanmıştır

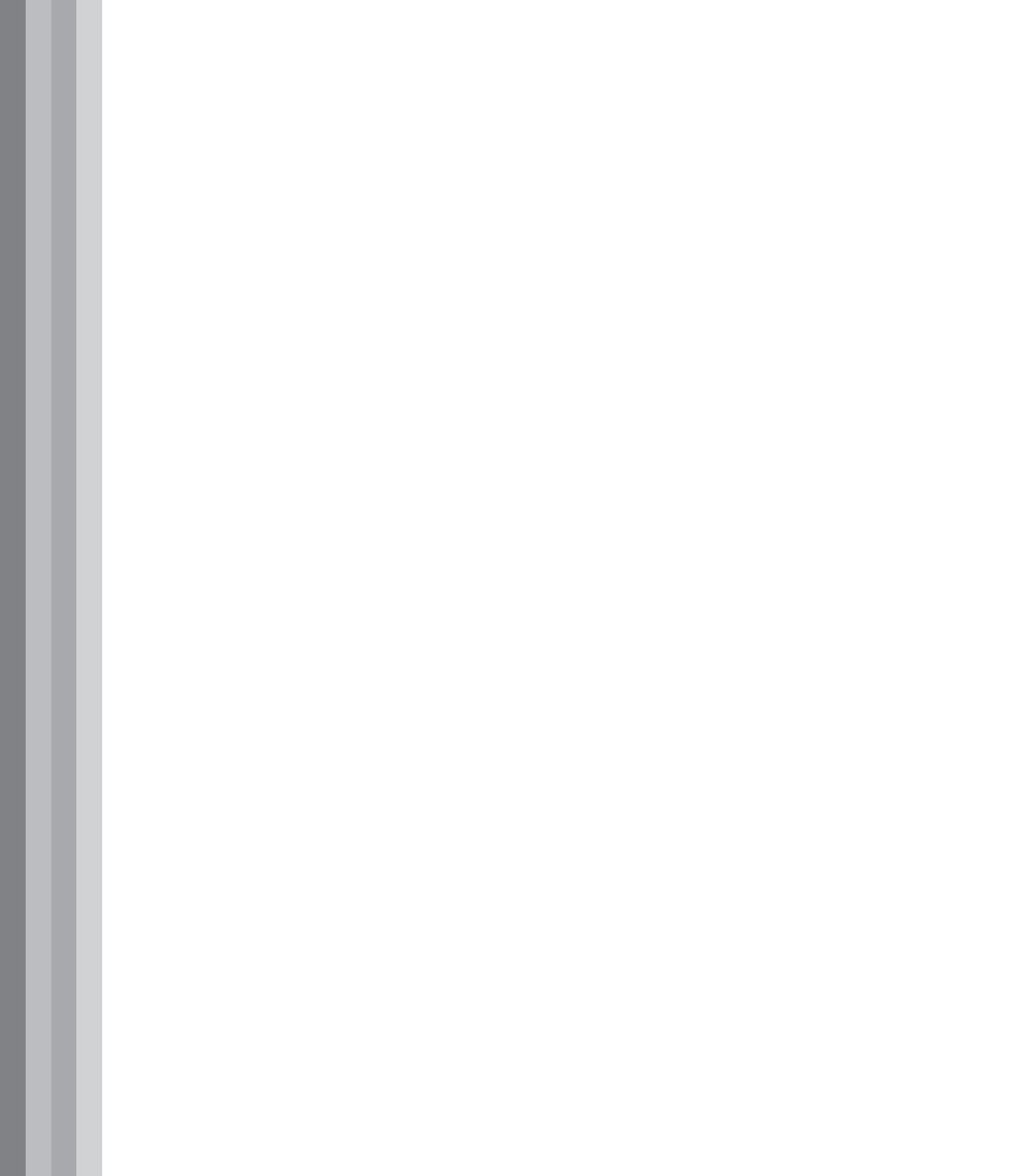
⁶ Bir yönlü ANOVA uygulanmıştır

Tavsiyeler

Düzenlenen arařtırmadan řu öneriler verilebilir:

1. Devlet memurlarının DKY'yla ilgili bilgilerinin iyileřmesi gereklidir. Devlet memurlarının, iř yerleri çerçevesinde düzenlenecek olan eđitimlere katılımları gerekmektedir. Bu řekilde, yürürlükte olan ve gelecekte geçerli olacak řimdiki DKY Önerisiyle belirlenen görevler ve bu görevlerin uygulanması biçimi ve yöntemleri hakkında bilgi edinecekler. Yardımcı yasa akitlerinin, görevlerin uygulanmasını iyileřtirmesi bekleniyor, çünkü hiçbir yasa, aynısının uygulanması için gereken yardımcı yasalar ve prosedürler getirilmeden tamamen gerektiđi gibi uygulanamaz.
2. Üç bakanlıkta çalıřan yönetici ve memurların daha büyük bölümünün, DKY'nın uygulanmasına ait özel tüzükler ve prosedürlerin var olduđunu bilmemesi gerçeđi, kurumlarında böyle akitlerin var olmadıđını ya da gerektiđi gibi kabul edilmediđini açıkça göstermektedir. Buysa, řimdiyekadarki çözümlerin uygulanmasının düşük düzeyini gösteren kötü bir istatistik sayıdır. Bu konuda, yönetici ve devlet memurlarının daha iyi bilgilendirilmesi ve eđitilmesi ve bu alanda uygun akitlerin getirilmesini tavsiye eden 1 sayılı Öneri geçerlidir.
3. Arařtırmaya katılanların yarısından çođunun, makedoncadan farklı dilde başvurular ve taleplerle karřılařmadıkları gerçeđi, DKY hükümleriyle ilgili kamu oyunun da az bilgisi olduđunu göstermektedir. Bu hükümlerin uygulanmasıyla ilgilimemurların ve yöneticilerin bilgilendirilmesi ve eđitimine paralel olarak vatandaşların bu yasa hükümlerinden çıkan haklarıyla ilgili bilgilendirilmesi için kampanyalar düzenlenmelidir.
4. *Ad hoc* çözümler, alınan yasa hükümlerinin gerektiđi gibi uygulandıđı anlamına gelmez. Bu yüzden, yasaların uygulanması için başarılı mekanizmaların oluşturulması gereklidir. Bu durum, meslekdařlığın rastgele iyi niyetine bırakılmamalıdır. Bundan dolayı, örneđin DKY'nın uygulanması Acentası gibi ilgili devlet enstitülerinin kurulması büyük önemdedir. Bunlar ařırı, özel iřlemler, tüzükler ve diđer akitlerle yasa hükümlerinin gerekli biçimde kurumsal uygulanmasına katkı sunulacaktır.
5. Vatandaşların Anayasayla garanti edilmiř bu önemli haklarının uygulanması, bakanlar ya da belirli sektörün yöneticisinin iyi niyetine bırakılmaz. DKY 'sının uygulanması pratiđinin řimdiye kadarki durumunda, bakan veya sektör yöneticisinin belirli etnik topluluk mensubu olup olmadıđına bađlılıđı kabul edilemez. Bu yüzden, yöneticinin etnik mensubiyeti farketmeksizin, bu hükümlerin uygulanacađını garanti edecek mekanizmalar ve kuruluşların kurulması önemlidir. Yasa çözümlerinin uygulanmaması durumda cezaların da belirlenmesi ve verilmesi de önemlidir. Hiçbir hukuk normu, uygun ceza belirlenmedikçe, gereken řekilde uygulanamaz.
6. Özellikle kalite bakımından DKY hükümlerinin uygulanması, personel hazırlıđı ve gerekli olduđunda çevirinin yapılması için teknik gereçlere bađlıdır. DKY yasa çözümlerinin uygulanması, devlet bütçesinden çıkan mali yatırımlara bađlıdır. Fakat, hukukun hükmü ve etnik azınlıklar haklarıyla ilgili bu önemli soru konusunda, özellikle AB olmak üzere, uluslararası projeler fonlarının da istifade edilmesi gerekiyor.

7. DKY hükümlerinin uygulanması bakımından ankete katılanlar arasında olumsuz tutumun olmaması durumu önemlidir. Gelecekte, Anayasa ile garanti edilmiş ana dilin resmi kullanım hakkına ilişkin hassas sorunun siyasete dönüşmesinden kaçınmak amacıyla, bu yasa çözümlerinin uygulanması hedefleri ve biçimleri bakımından devlet memurlarının bilgilendirilmesi yönünde daha çok çalışılmalıdır.

АНАЛИЗА

**ПЕРЦЕПЦИЈЕ И ИСКУСТВА РУКОВОДИЛАЦА И СЛУЖБЕНИКА
ИЗ ДРЖАВНЕ АДМИНИСТРАЦИЈЕ О ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ ЗАКОНА
О УПОТРЕБИ ЈЕЗИКА ИЗ 2008 У ДРЖАВНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА**

Издавач:

Удружење граѓана за подршку меѓуетничког дијалога и развоја заједница
„Заједничке вредности“

За издавача:

Разије Јонузи

За потребе ЗАЈЕДНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ, истраживање су реализовали:

Проф. д-р Николина Кениг (методологија истраживања и анализа података)

Проф. д-р Беса Арифи (увод и препоруке)

М-р Шерузе Османи-Балажи (припрема инструмената и анализа података)

Консултант: Хајрие Ахмед

Посебну захвалност за помоћ упућујемо Моника Божиноској,
ментору у оквиру пројекта.

Језична редакција:

Лидија Кунгуловска

Штампа:

БороГрафика, Скопље

Тираж: 200

Некомерцијално/бесплатно издање

САДРЖАЈ

САДРЖАЈ

Листа скраћеница	76
ПРЕДГОВОР	77
ПОЗАДИНА ИСТРАЖИВАЊА	79
Перцепције и искуства руководилаца и службеника из државне администрације о имплементацији Закона употребе језика из 2008 у државним институцијама	81
МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА	81
НАЛАЗИ	83
I. Информисаност о Закону о употреби језика	83
II. Искуства запослених у институцијама на централном нивоу са предметима на језику различитом од македонског	86
III. Ставови запослених у институцијама на централном нивоу о Закону о употреби језика	92
Ограничења истраживања	94
Препоруке	95

Листа скраћеница

ЗУЈ – Закон о употреби језика којим говори најмање 20% грађана у земљи и у јединицама локалне самоуправе из 2008 године

МОН – Министарство за образовање и науку

МТВ – Министарство за транспорт и везе

МРСП – Министарство рада и социјалне политике

СИОФА – Секретаријат за спровођење Охридског оквирног споразума

ПРЕДГОВОР

ПРЕДГОВОР

Једна од најчешће изражених констатација у међународним извештајима у вези са замљи указује на факт да се донети закони не спроводе одговарајуће и у целини. У оба Извештаја Групе високих експерта који су познати као Прибе Извештаји из 2015 и 2017 године, констатује се да је неодговарајуће спровођење закона у Македонији међу кључним проблемима владавине права у овој земљи. Одатле је, студија спроведена у оквиру програма “Заједничке вредности”, која има за циљ анализу перцепција и искуство руководиоца и службеника из јавне администрације о имплементацији закона о употреби језика из 2008 у државним институцијама од великог значаја. Значај ове анализе односи се најпре на факт што иста нуди мерљиве податке и налазе у вези са информисаношћу државних службеника у секторима у којима је направљена анализа око Закона о употреби језика из 2008 године као и ниво употребе језика различитих од македонског, према одредбама истог закона.

Резултати анализе слободно се могу сматрати поражавајућим у односу на покренута питања око информисаности а и спровођења одредби важећег закона. Налази показују да је констатација да се закони који се доносе у земљи не спроводе одговарајуће у пракси, тачна. У вези са перцепцијама око важећег Закона о употреби језика и његовог спровођења, анализа садржи емпиријске податке који указују на главне проблеме у вези са спровођењем овог закона у ресурсима у којима је иста спроведена. Полазећи од факта да је ситуација слична и у другим ресорима јавне администрације, може слободно да се закључи да је већи део налаза ове анализе применљив и у другим ресорима. Из досадашњег искуства, о коме су се више пута давале информације у јавности, на жалост се констатује да начин и ниво спровођења одредби Закона о употреби језика зависи од тога ко руководи институцијом и у целини је препуштено доброј вољи лица које руководи институцијом. Даље, сам Закон о употреби језика из 2008 године у себи садржи више контрадикторности које је потребно превазићи да би се одговарајуће спровело уставом загарантовано право грађана, који припадају невећинској етничкој заједници, да употребе службено свој матерњи језик. Важећи закон нема никакве механизме имплементације и праћење спровођења одредби, што се види и у налазима резултата ове анализе.

Полазећи од ове констатације, као и од нерегуларног, несистематизованог и нехармонизованог начина спровођења Закона о употреби језика из 2008 године, нов Предлог-закон о употреби језика очекује се да ће помоћи у превазилажењу контрадикција утврђених у важећем закону, као и да ће понудити одговарајуће механизме имплементације законских

решења. Факт што се у Предлог-закону предвиђа формирање две важне институције, *Агенција за примену језика који говори најмање 20% грађана* и *Инспекторат за употребу језика*, очекује се да помогне у одговарајућем спровођењу одредби овог закона. У том случају, проблеми који су наведени у овој анализи би се превазишли на основу понуђених законских решења. Тако ће, предложена Агенција бити надлежна да промовише употребу језика невеликих етничких заједница, чиме би се помогло у информисаности и обуци државних службеника у вези са законским одредбама и потраживањима. Агенција ће бити надлежна да нуди стручну помоћ у преводу и лекторисању текстова као и за службена документа која се припремају у државним органима. С друге стране, Инспекторат ће вршити надзор над спровођењем законских одредби чиме примена истих више неће зависити од добре воље министара или руководиоца, већ ће се исти имплементирати законским механизмима. За спровођење одредби новог закона биће и одговарајуће новчане казне за државне органе као и за руководиоца истог. Предлог-закон такође одређује да ће у року од једне године од доношења истог, влада донети сва подзаконска акта потребна за спровођење законских одредби. Као што је утврђено у анализи, баш је одсуство тих подзаконских акта један од кључних проблема у досадашњем спровођењу ових законских одредби.

Ова анализа представља важан документ који служи као доказ о досадашњем стању спровођења Закона о употреби језика из 2008 године. Иста ће служити као основа за спровођење напретка у наредним годинама у вези са овим питањем и у вези са будућим спровођењем Предлог-закона о употреби језика који се моментално налази у скупштинској процедури.

ПОЗАДИНА ИСТРАЖИВАЊА

Заједничке вредности (ЗВ) раде на побољшању међуетничких односа и поштовању права етничких заједница преко организовања образовних, информативних и других врста активности. Заједничке вредности је усмерена ка иницирању и подршци грађанског дијалога о равноправном учешћу етничких заједница у одржљивом развоју на локалном и националном нивоу.

У периоду од јуна 2017 до јануара 2018, спроводи пројекат „**Комуникација између грађана и институција на централном нивоу у складу са Законом о језицима (2008)**“ и има за циљ унапређење спровођења **Закона о језицима** преко документирања и праћења спровођења овог Закона у Министарству за образовање, Министарству рада и социјалне политике, Министарству за транспорт и везе и Секретаријату за имплементацију Охридског оквирног споразума.

Употреба језика у јавном животу и у образовању било је једно од најосетљивијих питања које је диктирало динамику односа међу заједницама у земљи током 1990–те, као и за време преговора који су водили до Охридског оквирног споразума. Након 2001-е уставни и законски оквир о употреби језика различитих од македонског је значајно либерализован, иако несугласице о генералном карактеру језичне политике још увек постоје. Заједничка *lingua franca* у пракси није чврсто успостављена, иако према нормативном оквиру македонски језик треба да испуњава ту улогу. На тај начин, употреба језика је и данас спорно питање, чије решавање ће у великој мери допринети релаксирајућим односима између заједница и до јачања друштвене кохезије.

Употреба језика је регулисана амандманом V чланом 7 из Устава, који одређује македонски језик као јединствени службени језик на територији земље и у међународним односима (став 1). У допуни, амандман V поставља и „други језик који говори најмање 20% грађана“ као службени (став 2), а језике које користи „најмање 20% грађана“ у јединицама локалне као службени на локалном (општинском) нивоу (став 6). Исти амандман одређује и права за издавање личних докумената на националним службеним језицима (став 3), употребу службених језика у комуникацији грађана са подручним јединицама министарстава и са централним канцеларијама министарстава (став 4), као и у органима државне власти (став 5).

Употреба језика је детаљније регулисана Законом о употреби језика који говори најмање 20% грађана у јединицама локалне самоуправе. Закон о језицима ближе дефинише употребу у више области: у Скупштини (члан 3), комуникацији грађана са министарствима

(4), судским поступцима (5-14), у органима судске власти (15-17), општем управном поступку (18), извршавању санкција (19), код институције народни правобранитељ (20), у изборном процесу и облицима непосредног изјашњавања (21-28), личним документима (29-30), матичној евиденцији (31), полицијским овлашћењима (32), радиодифузној делатности (33-38), инфраструктурним објектима (40-43), при финансијским и економским активностима (44-47), у образовању и науци (48-53), култури (54-56), у процесу слободног приступа до информација од јавног карактера (57) и при објављивању акта (58).

С обзиром на то да државне институције несистематски третирају ово питање, не постоји велики број официјалних података, факт је који отежава анализу стања.

У том циљу су Заједничке вредности спровеле Анализу имплементације Закона о језицима на централном нивоу и то у Министарству рада и социјалне политике, Министарству за транспорт и везе, Секретаријату за имплементацију Оквирног Охридског споразума и Министарству за образовање.

Активностима предвиђеним у предлог пројекту Заједничке вредности су успоставиле оквир преко кога може да се види како и у којој мери се спроводи Закон о језицима у Министарству рада и социјалне политике, Министарству за транспорт и везе, Министарству за образовање и Секретаријату за имплементацију Охридског оквирног споразума.

„Заједничке вредности“

ПЕРЦЕПЦИЈЕ И ИСКУСТВА РУКОВОДИЛАЦА И СЛУЖБЕНИКА ДРЖАВНЕ АДМИНИСТРАЦИЈЕ О ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ ЗАКОНА О УПОТРЕБИ ЈЕЗИКА ИЗ 2008 У ДРЖАВНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је да се стекне увид у искуства у спровођењу Закона о употреби језика (ЗУЈ) у институцијама на централном нивоу, као и начинима његовог спровођења по институцијама. Такође су испитани и ставови државних службеника о потреби спровођења закона и допринос истог за ефикасност у раду.

Пример: У истраживање су биле укључене три институције где је имплементација овог закона од великог значаја и једна у чијим оквирима је надлежност мониторинга успешности његове примене у институцијама. Наиме, за учешће у истраживању одабрани су Министарство за образовање и науку (МОН), Министарство за транспорт и везе (МТВ), Министарство рада и социјалне политике (МРСП), као и Секретаријат за спровођење Охридског оквирног споразума (СИОФА)¹. У оквиру ових институција, путем намерног избора, укључено је 10 сектора и 9 одељења у овим секторима, као и једна управа из централне институције, на основу тога што њихов свакодневни рад обухвата директну комуникацију са странкама, правним и/или физичким лицима.

У припреми нацрта истраживања, планирано је да се укључи укупно 20 руководилаца, од којих: 6 руководилаца из МОН-а (2 сектора, 3 одељења и 1 управа), 6 руководилаца МТВ-а (2 сектора и 4 одељења), 5 руководиоца из МРСП-е (5 сектора) и 3 руководилаца из СИОФА (1 сектор и 2 одељења). Имајући у виду да је у периоду када је истраживање спроведено, из објективних разлога постојала је могућност да се учествује само један од менаџера у СИОФА-у, добијени подаци из ове институције нису укључени у анализу и служе само као додаток смерницама за изношење препорука. С обзиром на ову планирану слику, стопа одбијања међу потенцијалним испитаницима - менаџерима (због физичког одсуства у периоду прикупљања података или из личних разлога) је релативно висока, чине 30%.

Тако да је у наведеним јединицама институција интервјуисано **14 руководилаца**, од којих 11 руководилаца сектора, 1 руководилац управе и 2 руководиоца одељења. Осам њих је македонске етничке припадности, три албанске, а три се изјаснило да припадају другој етничкој заједници².

¹ Иако Министарство за унутрашње послове и Министарство правде такође представљају институције на централном нивоу у којима је имплементација овог закона нарочито релевантна, иста нису била укључена због практичних ограничења.

² Етничка припадност испитаника је позната истраживачима, али због неопходности да се сачува анонимност, обједињени су под категоријом друге.

Квантитативни подаци су прикупљени на примерку од **76 службеника**, којима је био задат кратак упитник на који су одговарали анонимно (**табела 1**). С обзиром на планираних 100 у нацрту истраживања, код њих је стопа неучешћа нижа (24%).

Табела 1 . Структура примерка службеника према институцијама и етничкој припадности			
	Мак.	Алб.	Укупно
МОН	20 (30,3%)	5 (50%)	25 (32,9%)
МТВ	22 (33,3%)	5 (50%)	27 (35,5%)
МРСП	24 (36,4%)	0 (0%)	24 (31,6%)
Укупно	66 (100%)	10 (100%)	76 (100%)

Одатле је у процесу прикупљања података укупно било укључено **90 испитаника**, а безначајна већина (53%) од њих су биле жене.

Инструменти: Подаци од руководиоца су добијени на основу 9 водећих питања у полуструктурисаном интервјуу. Питања су била усмерена ка томе да се стекне увид о (1) информисаности руководиоца сектора о ЗУЈ-а, (2) информацијама о њиховим искуствима при суочавању са предметима/странкама на језику различитом од македонског као и (3) сазнањима о њиховом мишљењу у односу на потребу за спровођење истог, позитивне и негативне стране.

У селектованим секторима, односно одељењима, спроведена је и анкета о ставовима и искуствима у вези са употребом језика који говори 20% становништва Р.М. у свакодневном раду институција. Упитник се састојао од 12 питања са понуђеним одговорима. На 4 од питања одговарало се на 6-степеновану скалу сагласности, а њихова је улога да обезбеде увид у лични став службеника из институција укључених у истраживање, преко исказаних мишљења о користи, ефикасности и потреби за унапређењем имплементације ЗУЈ-а. Анализа интеркорелације ових питања сугерише да оне конзистентно мере став ($Cronbach\ alpha = 0.74$). Упитници су израђени у две језичне верзије, тако што се анкетирање изводило на македонском и албанском језику.

Поступак: Подаци су прикупљани у периоду од октобра до новембра 2017. Интервјуа су спроведена од стране претходно обученог тима. Сагласно захтевима респондената, на македонском језику је реализовано 12 интервјуа, а на албанском језику 2. Реализација интервјуа просечно је трајала око 30 минута. Са дозволом испитаника, интервјуа су снимана, изузетком два случаја где су због немања такве сагласности, прављене белешке. Респонденти су дали сагласност да делови њихових изјава буду употребљене у анонимној форми за потребе илустрације налаза. Задавање упитника је трајало 5 до 10 минута и одвијало се као самостално одговарање.

НАЛАЗИ

I. Информисаност о Закону о употреби језика

Према добијеним подацима из истраживања, информисање руководиоца сектора и службеника у јавној администрацији у секторима/одељењима, који су у контакту са грађанима у вези са ЗУЈ-а, није системски регулисано. Углавном се информисање о овом закону одвија у зависности од тога колико и како се сналазе руководиоци. Део интервјуисаних испитаника је изјавило да су за постојање закона дознали преко медијума, иако су се углавном информисали сопственом иницијативом, преко Службеног листа. Као допунске начине за информисање о ЗУЈ-а, ови испитаници наводе и радно искуство где су се суочили са ситуацијом да добију захтев/предмет на језику који је различит од македонског. Део руководиоца саопштава да су о закону дознали готово случајно, посредно и путем информисања о променама у подзаконским актима:

„Са законом о језицима сам се информисао преко доношења Амандмана пет ..док сам се преко Закона о језицима упознао детаљније са правима и начинима реализирања уставних права.“

(мушкарац, Алб.)

„Знам да понекад долазе документа на другим језицима...па сам тако дознала за закон.“

(жена, друге)

„Добијали смо дописе, где су претежно писани на ...језику мањине која је више од 20%. На основу тога добијале су се информације да су стекли право да пишу на свом матерњем језику.“

(мушкарац, Мак.)

„...допунски, на основу одредби са којима смо се сретали при раду с аспекта примене неких прописа који се тичу грађана у западном делу државе“.

(мушкарац, Мак.)

„...променама законских прописа...и ми који имамо обавезу законима да градимо одредбе у закону о радним односима, према огласима који се објављују на македонском и албанском, значи од промена законских прописа.“

(жена, Мак.)

На сличан закључак упућују и подаци из анкетања службеника у три институције на централном нивоу. Пола од испитаника (50,67%) изјављују да су се о ЗУЈ-а информисали самостално, читајући закон, док их је око 16% о њему дознало из медијума. Међутим, једна четвртина (24%) испитаника изјављује да се не сећа на то да је добила информацију од било кога (графикон 1.)

Спровођење закона може да се реализује преко подзаконских акта, који произлазе из закона. Са циљем успешног спровођења закона, Влада као подзаконске акте може да донесе статуте и одлуке. У зависности од потреба за спровођење закона, дотична министарства могу да донесу правилнике, наредбе, акта и упутства. Питани о томе да ли постоје оваква акта, огромна већина руководиоца изјављује да не постоје посебна подзаконска акта којима се регулише спровођење Закона о језицима. Изузетак из овог налаза су само руководиоци из МОН-е који потенцирају да је спровођење ЗУЈ-а додатно регулисано другим законима који обухватају делатност министарства (Закон о основном и средњем образовању и Закон о високом образовању). Сличне су и изјаве запослених службеника у одељењима у МОН-у. Око 28% укупног броја испитаника изјављује да нема таквих акта, док 61% да не знају да ли постоје подзаконска акта у односу на ЗУЈ-а. Око 11% испитаника изјављује да знају да постоје подзаконска акта. (табела 2).

Табела 2. Постојање подзаконских акта ЗУЈ-а (према службеницима Министарстава), N (%)

	Сва	МОН	МТВ	МРСП
Да	8 (11,1%)	6 (25,0%)	1 (3,8%)	1 (4,5%)
Не	20 (27,8%)	6 (25,0%)	9 (34,6%)	5 (22,7%)
Не знам/нисам сигуран/а	44 (61,1%)	12 (50,0%)	16 (61,5%)	16 (72,7%)
Укупно	72 (100%)	23 (100%)	26 (100%)	22 (100%)

РЕЗИМЕ: Информисање о ЗУЈ-а није регулисано системски, а највећи део службеника изјављује да нема или да не знају да ли има подзаконских акта о ЗУЈ-а, који конкретизују начин његовог спровођења.

Интервјуисани руководиоци тврде да у институцијама на централном нивоу не постоје процедуре нити правилници у односу на спровођење ЗУЈ-а или па, да они лично нису упознати о томе да ли постоје:

„Нема ни правилника, ни процедуре, ни радне обавезе.“

(мушкарац, Мак.)

„Нисам упозната, међутим мислим да нема.“

(жена, Мак.)

Једна трећина испитаника обухваћених анкетирањем такође изјављује да нема процедура за спровођење ЗУЈ-а у њиховим институцијама, док је више од пола изјавило да не знају да ли постоје такве процедуре (табела 3). Не постоји већа разлика ни у изјавама испитаника у односу на постојање правилника за спровођење ЗУЈ-а. Око 87% анкетираних службеника је изјавило да нема, односно да не знају да ли у њиховим институцијама постоји правилник за спровођење ЗУЈ-а (табела 4).

Табела 3. Постојање процедура за ЗУЈ-а (према службеницима из Министарства) N (%)				
	Сва	МОН	МТВ	МРСП
Да	10 (13,7%)	5 (20,8%)	1 (4%)	4 (16,7%)
Не	22 (30,1%)	10 (41,7%)	6 (24%)	6 (25%)
Не знам/нисам сигуран/а	41 (56,2%)	9 (37,5%)	18 (72%)	14 (58,3%)
Укупно	73 (100%)	24 (100%)	25 (100%)	24 (100%)

Табела 4. Постојање правилника за ЗУЈ-а (према службеницима из Министарства) N (%)				
	Сва	МОН	МТВ	МРСП
Да	10 (13,3%)	6 (25,0%)	2 (7,4%)	2 (8,3%)
Не	17 (22,7%)	8 (33,3%)	5 (18,5%)	4 (16,7%)
Не знам/нисам сигуран/а	48 (64,0%)	10 (41,7%)	20 (74,1%)	18 (75,%)
Укупно	75(100%)	24 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

РЕЗИМЕ: Највећи део службеника и руководиоца у укљученим министарствима не знају да ли постоје процедуре и правилници у министарствима за ЗУЈ-а или тврде да не постоје.

II. Искуства запослених у институцијама на централном нивоу са предметима на језику различитом од македонског

Генерално, са изузетком малог дела, руководиоци сектора и одељења укључени у истраживање изјављују да су до сада имали искуства са захтевима и на језику различитом од македонског.

Више од једне трећине анкетираних службеника је одговорило да су добили захтев/ предмет на језику различитом од македонског (**Табела 5**). Према подацима, у МОН-у око половина службеника тврди да су до сада добили предмет на језику различитом од македонског.

Табела 5. Изјаве о примљеним захтевима на језику различитом од македонског у току рада од стране службеника N (%)				
	Сва	МОН	МТВ	МРСП
Да	29 (38,2%)	12 (48,0%)	10 (37,0%)	7 (29,2%)
Не	37 (48,7%)	10 (40,0%)	11 (40,7%)	16 (66,7%)
Не знам/нисам сигуран/а	10 (13,%)	3 (12,0%)	6 (22,2%)	1 (4,2,%)
Укупно	76 (100%)	25 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

Скоро половина службеника (55,6%) који су примили захтев на језику различитом од македонског, процењују да је на годишњем нивоу било највише 5% предмета на језику различитом од македонског, у односу на укупни број предмета. Само око једне четвртине службеника сматра да је на годишњем нивоу њихов укупан проценат већи и да су радили са 6 до 15% на језику различитом од македонског.

РЕЗИМЕ: Више од половине од укупног броја учесника у истраживању који су запослени у трима министарствима, никада нису имали искуства са захтевима и предметима на језику различитом од македонског или се не сећају таквог случаја.

Ако се узму у обзир одговори испитаника оба инструмента, може да се закључи да се ЗУЈ-а не спроводи систематски у институцијама на централном нивоу, које су биле обухваћене истраживањем. Руководиоци сектора/одељења изјављују да се службена комуникација целокупно одвија на македонском језику, без разлике о искуствима у којима су предмети били написани на језику различитом од македонског. Потврђују да на све предмете одговарају писмено на македонском језику, закључно са тим која примају на језику којим говори најмање 20% грађана припадника заједница³.

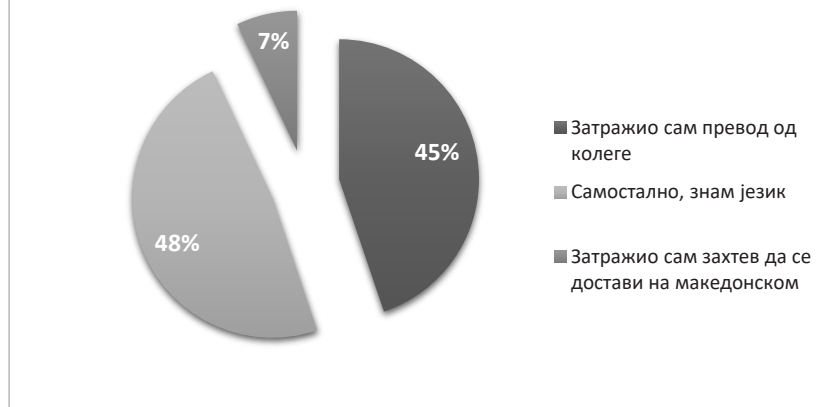
Од службеника у јавној администрацији укључених у истраживање, који су примили захтев на језику различитом од македонског (укупно 29-оро), око 70% је изјавило да су на предмете одговорили само на македонском језику, док је њих шесторо странкама одговорило и на македонском и на језику на ком је био упућен захтев. Само двоје од испитаника изјављују да су на захтев странкама одговорили искључиво на језику на коме је био упућен захтев (табела 6).

Табела 6. Начин одговарања на примљене захтеве на језику различитом од македонског од стране службеника				
	Сва	МОН	МТВ	МРСП
Само на македонском језику	20 (69,0%)	10 (83,3%)	6 (60,0%)	4 (57,1%)
На македонском језику и на језику на ком је био упућен захтев	2 (6,9%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)
Само на језику на ком је био упућен захтев	6 (20,7%)	0 (0,0%)	4 (40,0%)	2 (28,6%)
Нисам имала такво искуство	1 (3,4%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Укупно	29 (100%)	12 (100%)	10 (100%)	7 (100%)

Да би процесуирали предмете добијене на језику различитом од македонског, око пола њих је затражило превод од колеге, док 7% кажу да су странкама вратили захтеве добивене на другом језику различитом од македонског, да се напише и на македонски језик. Остали део је предмет радио самостално, јер су знали језик на ком је био упућен (графикон 2).

³ Према ЗУЈ-а, грађани који живе у јединицама локалне самоуправе у којој мајмање 20% грађана говори службени језик различит од македонског, у комуникацији са министарствима, осим македонског језика и писма, могу да користе и тај службени језик и писмо. Министарство одговара на македонском језику и његовом писму, као и на службеном језику и писму кое користи грађанин који се обраћа на свом матернем језику, различитом од македонског.

Графикон 2. Начин рада са предметима на језику различитом од македонског

Кроз перспективу искустава руководиоца из три министарства, да би се одговорило на македонском језику (са изузетком руководиоца који су знали језик који је различит од македонског) на предмете који пристижу на језику којим говори 20% грађана припадника заједница, предмет се преводи од стране преводиоца или од стране запосленог у институцији који познаје језик. Ова појава је илустрована кроз следеће изјаве добијене интервјуом:

„Усмено се говори и на албанском и на ромском, али се писмена комуникација не остварује на тим језицима.“

(мушкарац, Мак.)

„Имао сам ситуацију кад странка не разуме македонски језик, слабо разуме...позвао сам колегу Албанца да послужи као преводилац...а документ који су носили и који су добили је био на македонском.“

(мушкарац, Мак.)

„...добила сам мејл на албанском...преводиле су колеге...на сам ја одговарала “

(жена, Мак.)

„Докумта нам стижу и на албанском и на турском, али враћамо само на македонском.“

(жена, друге)

За потребе директне комуникације на језику са странкама чији први језик није македонски, у улогу преводиоца такође су смештани запослени који познају језик којим говори странка. Један од испитаника изјављује следеће:

„...пошто имамо колеге Албанце, Роме, Турке, па ако постоји потребанекад да се говори са странком која не зна македонски, колеге излазе у сусрет, да ли ће они исконтактирати странку или ће посредовати између неког запосленог Македонца и странке.“

(жена, Мак.)

Други интервјуисани респондент, исти процес објашњава следећим речима:

„Уобичајено ће колеге албанске националности олакшати цео процес, помоћи у комуникацији, а службено комуникација је на македонском језику.“

(мушкарац, Мак.)

Руководиоци који познају језик различит од македонског, директну комуникацију остварују на језику странке. Двојица испитаника деле такво искуство:

„Да, да кажем да сам комуницирала на турском језику или телефонски или доле кад имам неку потребу.“

(жена, друге)

„Будући да сам Албанац, вербално комуницирам са странкама (албанци) на албанском језику.“

(мушкарац, Алб.)

РЕЗИМЕ: Решавање предмета и захтева на језику различитом од македонског одвија се ad hoc реоговањем на то како да се поступи. Најчешћа реакција је да се затражи помоћ у комуникацији од колеге који говори тражени језик.

Један део интервјуисаних, у односу на спровођење ЗУЈ-а, наглашава да се у њиховим институцијама индиректна комуникација са грађанима одвија и на језицима којим говори најмање 20% грађана припадника заједница и то путем истицања информација од јавног карактера. Према изјавама неколико руководилаца, употреба језика различитих од македонског (при том, углавном се мисли на албански) кроз време је варијирало. Тако се тврди да је постојала пракса и доследније употребе, која што је затим била прекинута:

„У нашем министарству, веб страна је функционисала двојезично...касније се стварао отпор, стопирана је та пракса, страница није радила, не знам због чега – проблем са преводиоцима, нисам сигурна.“

(жена, Мак.)

Добија се утисак да се овакве варијације приписују општој атмосфери ка употреби других језика осим македонског, која се ствара у институцијама, а коју сугеришу ови испитаници, у многоме зависи од става највише позиционираних лица у хијерархији:

„Једно време смо имали заменика министра који није дозвољавао да материјали из министарства изађу са његовим именом и презименом написаним ћирилицом, тражио је да буду написани латиницом.“

(мушкарац, Мак.)

„Дужни смо све активности Министарства, заменика Министра и Државног секретара, да преводимо и на албански језик и да буду објављени на веб страни.“

(жена, друге)

Руководилац из институције где доминира утисак да се пази на примену ЗУЈ-а истиче:

„(то се реализује путем)...објављивања конкурса у 2 дневна листа на македонском и на језику којим говори најмање 20% грађана припадника заједница...“

(мушкарац, друге)

Изјаве руководиоца у односу на спровођење ЗУЈ-а у њиховим институцијама су контрадикторне. Један изјављује да се спровођење ЗУЈ-а практикује и на начин што се назначују лица за давање информација од јавног карактера и на језику којим говори 20% грађана припадника заједница док други руководиоца истиче да не постоји сектор на коме се одвија комуникација на језику различитом од македонског:

„...сваки сектор има назначено лице/лица за давање информација од јавног...“

(мушкарац, друге)

„Не постоји сектор где се одвија комуникација на језицима различитим од македонског, али постоји управа за развој и унапређење образовања представника етничких заједница у оквиру МОН-у преко којих се промовишу права и слободе заједница за образовање и неговање културних вредности“

(мушкарац, Алб.)

Највећи део интервјуисаних руководиоца не могу да издвоје добру праксу у њиховим министарствима у успешном комуницирању са грађанима на језику различитом од македонског, што индиректно говори и о инцидентности практиковања ЗУЈ-а. Као што је већ назначено, један мали део њих као јединствену добру праксу издвајају функционисање веб стране министарства и на језику којим говори 20% грађана припадника заједнице, као и услугу од стране запослених кадрова који говоре наведени језик.

Руководиоци су одговарали и на питања шта би обезбедило лакшу имплементацију ЗУЈ-а. Сматрају да би доступност постојећих акта, приручника и образаца на странама, као и на одштампаним верзијама огласа и осталих информативних материјала у просторијама министарства, олакшале примену ЗУЈ-а. Као предлог, испитаници наводе да би за боље спровођење закона било корисно да се уведе курс за учење релевантних језика. Наведено је да би био од користи и водич који би обухватио конкретне кораке у односу на спровођење закона о језицима, али и успостављање посебног сектора у оквиру министарства који би се бринуо о начину његовог спровођења. Назначена је и могућност доношења подзаконских акта од стране Владе који би важили за сва министарства. Део испитаника који су руководиоци сектора наводе да је потребно запошљавање преводиоца или допунског кадра. Даље, неки истичу да је потребна политичка воља министра, воља и иницијатива руководиоца сектора, али такође и јачање људских ресурса. Такође руководиоци наглашавају да би увођење

процедура за спровођење закона као и јасно наглашавање санкција при неспровођењу закона помогло бољем спровођењу истог. Ове изјаве су илустрација наведених идеја:

„...да имамо приручник за поступање за...било би пожељно да је преведено на неколико језика, да су доступни до свих етничких заједница “

(мушкарац, Мак.)

„Као предлог је да буду предложена лица свих националности која ће сарађивати са странкама, слично као што раде лица са лицима са инвалидитетом. Да се запосле лица која говоре језик, међутим исти да су стручни и да врше посао сагласно потребама грађана “.

(жена, Мак.)

„Да се запосле преводиоци и да постоји сектор за то (за спровођење ЗУЈ-а) “

(мушкарац, Мак.)

„Да се успоставе процедуре како то да се канализира и да нема препрека,...на нивоу владе, па да се спушта на локално ниво...да би био унифициран приступ. “

(жена, Мак.)

„Већи број запошљавања, људских ресурса, који познају језик и целокупна имплементација документације, коју издаје и која произлази из министарства ка грађанима“.

(мушкарац, Мак.)

Доследно спровођење закона од стране већине руководилаца се перцепира као тежак процес који би чак био и проблематичан. Као препреке за спровођење закона у њиховим секторима, руководиоци наводе недостатак процедуре за спровођење закона о језицима, одсуство администрирања глоба за физичка и правна лица за спровођење закона, недостатак материјалне “инфраструктуре”, недостатак кадрова, нестручност преводилаца, али и немање спецификација за задатке и обавезе преводилаца. За илустрацију наведених разлога служе следеће изјаве:

„Нема довољног броја људи запослених који што имају таква знања да раде у стручним секторима “

(мушкарац, Мак.)

„На пример, ја га не разумем...ево ти преводилац...кад дође да ме извести требаће ми неко потпитање...да ли си га питао где је радио у иностранству...одговара ми да није знао да треба то да га пита...човек је преводио али није стручан за то“.

(жена, Мак.)

„Десило се у Скупштини...посланици албанске припадности дошли су директно са мнош да се разумеју о техничком нивоу због лошег превода с македонског на албански...“

(жена, Мак.)

„Треба обезбедити квалитетне преводиоце који знају и македонски и албански језик...македонски језик представља проблем у одређеним ситуацијама у изражавању, писању, иако су они одлични радници

(жена, Мак.)

РЕЗИМЕ: Према изјавама руководилица, у делу министарстава, са релативном конзистентношћу, осим македонског језика, примењује се и језик који користи више од 20% грађана при расписивању конкурса и на одређеним веб страницама. За побољшање спровођења предлаже се више позитивних мера, али и санкционисање при неспровођењу закона.

III. Ставови запослених у институцијама на централном нивоу о Закону о употреби језика

Ставови руководилица сектора, али и запослених могу да придонесу да процес спровођења закона буде лак односно тежак. Половина интервјуисаних руководилица, процењује да постоји потреба конзистентније да се спроводи овај закон у институцијама на централном нивоу и манифестују релативно афирмативни однос према ЗУЈ-а. Према њима, спровођење закона је пожељно, јер би се тако олакшала комуникација са странкама, омогућило би се обострано разумевање, чиме би се превенисао потенцијални ризик од погрешног вођења поступка у односу на реални захтев. Све то би се одразило и на уштеду времена и материјалних средстава, како за странке тако и за државне институције. Већи део интервјуисаних истиче да би се спровођење закона реперкуисало и као побољшање обима запошљавања лица невећинских етничких заједница који би сарађивали са странкама. Следеће изјаве су илустрација оваквог става:

„Реално има људи који не знају македонски језик. Од малена га нису учили и потребно је да могу да се разумеју,,

(мушкарац, Мак.)

„Постоји потреба...поред људи што ту преводне недовољно знају језик, такође има и грађана који не знају македонски језик. Свакако то не треба да је препрека за комуникацију са државним органима и институцијама.“

(жена, Мак.)

„Важно је да се разумемо са странкама, које су му потребе,...да му се објасни тачно коју документацију тачно треба да поднесе са захтевом. Ако се ту не разумемо понављају се поступци, одбијају се захтеви...има враћања, допуњења, и то је скупо и за нас, за наше министарство и за саму странку.“

(мушкарац, Мак.)

С друге стране, мали део руководилица наводи да нема потребе за спровођењем ЗУЈ-а у њиховим институцијама. Ово гледиште оправдавају тиме да се уопште нису суочили са ситуацијом да нека странка није знала македонски језик или минимизирају потребу за увођењем закона о употреби другог језика осим македонског, наводећи да су је превазишли

помоћу колега који су преводили. Такође се тврди да закон уводи неефикасност у раду, због одуговлачења процеса због превођења. На пример, истиче се:

„Нема потребе за таквим законом...скоро све странке су знале македонски...осим тих неколико које смо имали у ретким случајевима, који нису говорили македонски, па су били услужени од колега који су говорили језик на ком је било потребно да се комуницира са странкама“.

(мушкарац, Мак.)

„Потребан је дужи временски период за предмет...на другом језику...одуговлачиће се одговор.“

(жена, Мак.)

Употреба македонског језика као доминантног (или јединог) језика у комуникацији са институцијама од стране лица чији први језик није македонски, из ове групе руководиоца се тумачи као избор или преференција самих странака. Тако су наведене следеће изјаве:

„Странке говоре македонски (иако им није први језик) јер тако желе. Они су сами (странке) свесни да уколико говоре македонски, моћи ће да успоставе комуникацију са већином из министарства.“

(мушкарац, Мак.)

РЕЗИМЕ: Међу руководиоцима доминира позитиван став према доследној имплементацији ЗУЈ-а, прослеђен амбиваленцијом повезаном са препрекама у његовој реализацији. Као најозбиљнији проблеми се наводе недостатак квалификованог кадра и материјална средства.

За потребе овог истраживања, однос службеника у трима министарствима укљученим у истраживање према самом закону је идентификован путем њихових одговора на 4 тврдења која се односе на: 1) њихово мишљење у односу на то колико га одговорно спроводе институције¹, 2) усаглашеност са потребом за механизмима контроле његове имплементације, 3) усаглашеност са потребом за унапређење интерсекторске сарадње за циљеве употребе истог и 4) препознавање тога да би закон побољшао ефикасност у раду са странкама.

Просек за целу групу испитаника је $M=3,49^4$ ($SD=1,48$), што индицира да однос према ЗУЈ-а није нити позитиван нити негативан. Али су идентификоване разлике у односу на етничку припадност испитаника ($z=-3,59$; $p < 0,01$)⁵. Код етничких Македонаца, ($M=3,21$; $SD=1,41$; $N=56$) у просеку став је неутралан, али више од половине ових респондентата (66%), изражавају сагласност са једним од степена негативног дела скале. Просек етничких

⁴ С обзиром на то да је скала на којој је идентификован степен сагласности са 6 степена, целокупан негативан став је означен са 1, а целокупан афирмативни став, са 6. Неутрална позиција на скали је од 3 до 4.

⁵ Примењен је Mann-Whitney тест.

Албанаца укључених у истраживање је значајно виши и индицира висок степен афирмативног гледишта на закон ($M=5,05$; $SD=0,76$; $N=10$). Међу њима само један испитаник није изразио позитиван став и усаглашава се са негативним степенима скале. Ипак мора да се нагласи да је број лица укључених у анкетање који су албанске етничке припадности искључиво мали, па одатле просек ове групе не може са сигурношћу да се третира као репрезентативан. Другим речима, могуће је да се велика разлика између група дужи пристрасности примерка на основу кога је спроведено ово истраживање.

Упоређење између просека добијених из различитих министарстава у вези са генералним односом ка закону, указује на то да нема статистички значајних разлика између испитаника из различитих институција у погледу става према овом закону ($F(2)=1,22$; $p > 0,05$)⁶. Просек између испитаника из МОН-е је $M=3,53$ ($SD=1,36$), из МТВ-е је $M=3,74$ ($SD=1,79$), а међу онима из МРСП-е износи $M=3,03$ ($SD=1,59$).

РЕЗИМЕ: Међу запосленима у министарствима који су укључени у истраживање, просечно став према ЗУЈ-а није нити негативан нити позитиван. Међу запосленима у различитим министарствима нема разлике у степену прихватања закона, док су разлике регистроване на основу етничке припадности учесника у истраживању. Етнички Албанци, просечно имају позитиван став према ЗУЈ-а, а етнички Македонци – неутралан.

Ограничења истраживања

Ово истраживање је иницијално и лимитирано како с аспекта природе примерка, тако и његовог обима и примењених техника за прикупљање података. Генерализација налаза није могућа ван укључених институција, а с обзиром на релативно високу стопу одбијања, потребна је опрезност и у њиховом уопштавању самих укључених институција. Приказани налази се темеље на самоизвештавајућим техникама и бацају светло на личне перспективе испитаника што не мора да одражава фактичко стање у вези са имплементацијом ЗУЈ-а у укљученим министарствима. Такође се налази морају посматрати кроз перспективу једног важног контекстуалног фактора. Наиме, истраживање је спровођено у периоду када се у јавности врло жестоко дебатирало о доношењу новог закона, који проширује права повезана са употребом језика различитих од македонског.

⁶ Примењена је једносмерна АНОВА.

Препоруке

Из спроведене анализе могу се дати следеће препоруке:

1. Информисаност државних службеника у вези са ЗУЈ-а је неопходно да се побољша. Неопходно је да државни службеници посете обуке, које је потребно организовати у оквиру њихових радних места, где би били информисани о обавезама које произлазе из важећег, а у будућности из садашњег Предлог-ЗУЈ, као и о начинима и методама имплементације тих одредби. Доношењем подзаконских акта очекује се побољшање спровођења одредби, јер ниједан закон не може да се спроведе у целости без притом да се усвоје потребна подзаконска акта и процедуре за спровођење истог.

2. Факт што највећи део службеника и руководиоца у трима министарствима не знају да постоје посебни правилници или процедуре имплементације ЗУЈ-а, јасно показује да таква акта не постоје или нису одговарајуће усвојена у њиховим институцијама. То је поражавајући статистички број, који указује на низак ниво спровођења досадашњих решења. У односу на ово, важи Препорука број 1. за боље информисање и обучавање државних службеника и руководиоца, као и доношење одговарајућих акта у овој области.

3. Факт што више од половине анкетираних никада нису имали искуство са захтевима и предметима на језику различитом од македонског, указује на слабу информисаност и шире јавности у вези са одредбама ЗУЈ-а. Паралелно са информисањем и обучавањем службеника и руководиоца у вези са спровођењем ових одредби, треба организовати и спроводити кампање за информисање грађана у вези са њиховим правима, која произлазе из ових законских решења.

4. *Ad hoc* решења не представљају одговарајуће спровођење преузетих законских одредби. Зато је више него неопходно да се сачине ефикасни механизми за спровођење закона а не да се то препусти случајној колегијалној доброј вољи. Одатле је врло важно успостављање одговарајућих државних институција, као на пример Агенције за спровођење ЗУЈ-а, који ће преко посебних поступака, правилника и других акта допринети одговарајућем институционалном спровођењу законских одредби.

5. Спровођење овог важног уставно загарантованог права грађана не може се препустити доброј вољи министра или руководиоца одређеног сектора. Досадашња ситуација у пракси спровођења ЗУЈ-а, где постоји јасна подела и разлика у односу на факт да ли је министар или руководиоца из одређене етничке заједнице или није, једноставно је неприхватљиво. Зато је важно да се успоставе механизми и институције који ће гарантовати да ће се ове одредбе спроводити, без разлике на етничку припадност руководиоца. Такође је важно да се предвиди и спроведу одговарајуће санкције у случају неспровођења законских решења. Ниједна правна норма се не имплементира одговарајуће без тога да иста не предвиди ефикасне санкције.

6. Спровођење одредби ЗУЈ-а, посебно у односу на квалитет, у многоме зависи од кадровске припреме, као и од техничких средстава за спровођење превода, када је исти потребан. Спровођење законских решења ЗУЈ-а је тесно повезано са финансијским инвестицијама, које могу извирати из државног буџета, међутим треба користити и фондове из међународних пројеката, нарочито из ЕУ у односу на ово важно питање владања права и права етничких мањина.

7. Важна је констатација да нема негативног става међу анкетиранима у односу на имплементацију одредби ЗУЈ-а. Убудуће треба више радити у смеру информисања државних службеника у односу на циљеве и начин спровођења ових законских решења, са циљем да се избегне политизација овог осетљивог питања, које се односи на уставом гарантованог права на службену употребу матерњег језика.

ANALIZA

**PERCEPCIJE I ISKUSTVA RUKOVODIOCA I SLUŽBENIKA IZ DRŽAVNE
ADMINISTRACIJE ZA IMPLEMENTACIJU ZAKONA ZA UPOTREBU JEZIKA
IZ 2008 U DRŽAVNIM INSTITUCIJAMA**

Izdavač:

Udruženje građanja za podršku međuetničkog dijaloga i razvoja zajednice
"Zajedničke vrijednosti"

O Izdavaču:

Razije Jonuzi

Za potrebe ZAJEDNIČKIH VRIJEDNOSTI , istraživanje su realizirali:

Prof. Dr. Nikolina Kenig (metodologija istraživanja i analiza podataka)

Prof. Dr. Besa Arifi (uvod i preporuke)

Mr. Šeruze Osmani-Balaži (priprema instrumenata i analiza podataka)

Konsultant: Hajrie Ahmed

Posebnu zahvalnost za pomoć upućujemo mentoru
u okviru projekta, - Monika Božinoska

Jezična redakcija na bosanskom jeziku:

Emina Kurtovic

Štampa:

BoroGrafika, Skopje

Tiraž: 200

Nekomercijalno/besplatno izdanje

SADRŽAJ

SADRŽAJ

Lista skraćenica	100
PREDGOVOR	101
POZADINA ISTRAŽIVANJA	103
Percepcije i iskustva rukovodioca i službenika iz državne administracije za implementaciju Zakona za upotrebu jezika iz 2008 u državnim institucijama	105
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	105
NALAZI	107
I. Informiranost o Zakonu za upotrebu jezika	107
II. Iskustva zaposlenih u institucijama na centralnom nivou sa predmetima na jeziku koji je različit od makedonskog	110
III. Stavovi zaposlenih u institucijama na centralnom nivou o Zakonu za upotrebu jezika	115
Ograničenja u istraživanju	118
Preporuke	118

Lista skraćenica

ZUJ – Zakon za upotrebu jezika koji govore najmanje 20% građana u državi i u jedinicama lokalne samouprave iz 2008

MON – Ministarstvo za obrazovanje i nauku

MTV – Ministarstvo za transport i veze

MRSP – Ministarstvo rada i socijalne politike

SIOFA – Sekretarijat za provedbu Ohridskog okvirnog ugovora

PREDGOVOR

Jedna od najčešće izraženih konstatacija u međunarodnim izvještajima u vezi državi ukazuje na činjenicu da se donešeni zakoni ne sprovode na adekvatan način i u cjelosti. Pa tako se u oba Izvještaja Grupe visokih eksperata koji su poznati kao Izvještaji Pribea iz 2015 i 2017 godine, konstatuje, da je neodgovarajuća provedba zakona u državi među ključnim problemima vladavine prava u ovoj zemlji. Tako je i Studija provedena u okviru programa “Zajedničkih vrijednosti” a koja ima za cilj da analizira percepcije i iskustvo rukovodioca i službenika javne administracije za implementaciju zakona za upotrebu jezika iz 2008 u državnim institucijama od velikog značenja. Važnost ove analize odnosi se najprije na činjenicu da ista nudi mjerljive podatke i nalaze u vezi informisanosti državnih službenika u sektorima u kojima je napravljena analiza u vezi Zakona za upotrebu jezika iz 2008 godine kao i nivou upotrebe jezika koji se razlikuje od Makedonskog, prema odredbama istog zakona.

Rezultati analize su poražavajući i slobodno se tako gledaju u odnosu na pokrenuta pitanja oko informiranosti, a i oko provedbe odredbi važećeg zakona.

Nalazi pokazuju da je konstatacija tačna, da se zakoni koji se donose u državi ne sprovode na odgovarajući način u praksi.

U vezi percepcije oko važećeg Zakona za upotrebu jezika i njegove provedbe, analiza sadrži empirijske podatke koji ukazuju na glavne probleme u vezi provedbe ovog zakona u resorima u kojima je ista i sprovedena. Polazeći od činjenice da je situacija slična i u drugim resorima javne administracije, može se slobodno zaključiti da je većina nalaza ove analize primjenljiva i u drugim resorima.

Iz dosadašnjeg iskustva o kojem su se više puta dale informacije u javnosti, nažalost konstatovano je da način i nivo provedbe odredbi Zakona za upotrebu jezika ovisi od toga ko je rukovodilac institucije i prepušteno je u cjelosti dobroj volji lica koje rukovodi tom institucijom.

Dalje, sami Zakon za upotrebu jezika iz 2008 godine sadrži većinom kontradikcije koje je neophodno prevazići zbog adekvatne provedbe ustavno zagwarantovanog prava građana koji pripadaju nevećinskoj etničkoj zajednici, da službeno upotrebljavaju svoj maternji jezik.

Važeći zakon nema nikakve mehanizme za implementaciju i praćenje provedbe odredbi, što je vidljivo i u nalazima i rezultatima ove analize.

Polazeći od ovih konstatacija, kao i od neregulisanog, nesistematiziranog i neharmoniziranog načina provedbe Zakona za upotrebu jezika iz 2008 godine, novi Prijedlog – zakon za upotrebu jezika se očekuje da će pomoći da se prevaziđu kontradikcije utvrđene u važećem zakonu, kao i da nudi odgovarajuće mehanizme za implementaciju zakonskih rješenja. Činjenica da Prijedlog-zakon predviđa formiranje dvije važne institucije, *Agencija za primjenu jezika koji govori najmanje 20% građana u državi* kao i *Inspektorat za upotrebu jezika* očekuje se da pomogne u odgovarajućoj provedbi odredbi ovog zakona. U tom slučaju, problemi koji su istaknuti u ovoj analizi bili bi prevaziđeni na osnovu ponuđenih zakonskih rješenja. Tako bi predložena Agencija bila nadležna da promovise upotrebu jezika nevećinskih etničkih zajednica, čime bi se pomoglo za bolju informiranost i obuku državnih službenika u vezi sa zakonskim odredbama i potražnjom. Agencija će biti nadležna i da nudi stručnu pomoć u prijevodu i lektoriranju tekstova kao i službenih dokumenata koji se pripremaju u državnim organima. S druge strane, Inspektorat će vršiti kontrolu provedbe zakonskih odredbi čime primjena istih neće ovisiti od dobre volje ministara ili rukovodioca, već će se iste implementirati zakonskim mehanizmima. Ukoliko se ne sprovedu odredbe novog zakona, uslijedit će odgovarajuća kazna za državni organ kao i za rukovodioca istog. Prijedlog-zakon također određuje da u roku od jedne godine od donošenja istog, vlada će donijeti sve podzakonske akte potrebne za provedbu zakonskih odredbi. Kako je utvrđeno u analizi, upravo odsustvo takvih podzakonskih akti je jedan od ključnih problema u dosadašnjoj provedbi ovih zakonskih odredbi.

Ova analiza predstavlja važan dokument koji služi kao dokaz za dosadašnje stanje provedbe Zakona za upotrebu jezika iz 2008 godine. Ista će poslužiti kao osnova za poređenje napredka u godinama koje dolaze u vezi sa ovim pitanjem i u vezi sa budućom provedbom Prijedlog-zakona za upotrebu jezika koja je trenutno u proceduri u Parlamentu.

POZADINA ISTRAŽIVANJA

Zajedničke vrijednosti (ZV) rade na poboljšanju međuetničkih odnosa i poštivanju prava etničkih zajednica preko organiziranja obrazovnih, informativnih i drugih vrsta aktivnosti. Zajedničke vrijednosti su usmjerene prema iniciranju kao i na podršku građanskog dijaloga za ravnopravno učešće etničkih zajednica u održivom razvoju na lokalnom i nacionalnom nivou.

U periodu od juna, 2017 do januara, 2018 sprovodi projekat **“Komunikacija među građanima i institucijama na centralnom nivou u suglasnosti sa Zakonom za jezike (2008)”** i ima za cilj unaprijeđenje provedbe **Zakona za jezike** preko dokumentiranja i praćenja provedbe ovog Zakona u Ministarstvu za rad i socijalnu politiku, Ministarstvu za transport i veze i Sekretarijatu za implementaciju Ohridskog Okvirnog Ugovora.

Upotreba jezika u javnom životu i u obrazovanju bilo je jedno od najosjetljivijih pitanja koja su diktirala dinamiku odnosa među zajednicama u zemlji u tijeku 1990-ih, kao i u vrijeme pregovora koji su vodili do Ohridskog Okvirnog Ugovora. Nakon 2001, ustavni i zakonski okvir za upotrebu jezika različitih od makedonskog je značajno liberaliziran, iako još uvijek ne postoji saglasnost oko generalnog karaktera jezične politike. Zajednička lingua franca u praksi nije čvrsto uspostavljena, iako prema normativnom okviru makedonski jezik treba da ispunjava tu ulogu. Na taj način, upotreba jezika je i danas sporno pitanje čije bi rješavanje u velikoj mjeri doprinjelo za relaksiranije odnose među zajednicama i do jačanja društvene kohezije.

Upotreba jezika je regulisana amandmanom V prema članu 7 u Ustavu, koji određuje makedonski jezik kao jedinstveni službeni jezik na teritoriji zemlje i u međunarodnim odnosima (stav 1). U dodatku amandmana V, postavlja i „drugi jezik koji govori najmanje 20% građana“ kao službeni (stav 2), a jezike koje koriste „najmanje 20% građana“ u jedinicama lokalne samouprave kao službene na lokalnom (općinskom) nivou (stav 6). Isti amandman određuje i prava za izdavanje ličnih dokumenata na nacionalnim službenim jezicima (stav 3), upotreba službenih jezika u komunikaciji građana sa područnim jedinicama ministarstava i sa centralnim kancelarijama ministarstava (stav 4), kao i u organima državne vlasti (stav 5).

Upotreba jezika je detaljnije regulirana Zakonom za upotrebu jezika koji govore najmanje 20% građana Republike Makedonije i u jedinicama lokalne samouprave. Zakon za jezike bliže definiše upotrebu u više oblasti: u Parlamentu (član 3), komunikacija građana sa ministarstvima (4), sudski postupci (5-14), u organima sudske vlasti (15-17), opći upravni postupak (18), izvršavanje sankcija (19), institucija narodnog pravobranitelja (20), u izbornom procesu i oblicima neposrednog izjašnjavanja (21-28), lični dokumenti (29-30), matična evidencija (31), policijska ovlaštenja (32), radiodifuzna dejnost (33-38), infrastrukturni objekti (40-43), za finansijske i

ekonomske aktivnosti (44-47), u obrazovanju i nauci (48-53), kultura (54-56), u procesu slobodnog pristupa informacijama javnog karaktera (57) i prilikom objavljivanja akti (58).

Obzirom na to da državne institucije nesistematski tretiraju ovo pitanje, ne postoji veliki broj oficijalnih podataka , to je činjenica koja otežava analizu stanja.

Za taj cilj, Zajedničke vrijednosti sprovele su Analizu implementacije Zakona za jezike na centralnom nivou i to u Ministarstvu rada i socijalne politike , Ministarstvu za Transport i veze, Sekretarijatu za implementaciju Okvirnog Ohridskog Ugovora i Ministarstvu za obrazovanje.

Aktivnostima koje su predviđene u prijedlogu projekta Zajedničkih vrijednosti, uspostavljen je okvir preko kojeg se može vidjeti kako i u kolikoj se mjeri sprovodi Zakon za jezike u Ministarstvu rada i socijalne politike, Ministarstvu za transport i veze, Ministarstvu za obrazovanje i Sekretarijatu za implementaciju Ohridskog Okvirnog Ugovora.

Zajedničke vrijednosti

PERCEPCIJE I ISKUSTVA RUKOVODIOCA I SLUŽBENIKA DRŽAVNE ADMINISTRACIJE ZA IMPLEMENTACIJU ZAKONA ZA UPOTREBU JEZIKA IZ 2008 U DRŽAVNIM INSTITUCIJAMA

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je da se stekne uvid o iskustvima u provedbi Zakona za upotrebu jezika (ZUJ) u institucijama na centralnom nivou, kao i o načinu njegove provedbe u institucijama. Takođe, ispitanici su i stavovi državnih službenika o potrebi provedbe zakona i doprinosa istog za efikasnost rada.

Primjerak: U istraživanju su bile uključene tri institucije u implementaciji ovog zakona koje su od velikog značenja, i jedna u čijem je okviru nadležnost o monitoriranju za uspješnost njegove primjene u institucijama. Naime, za učešće u istraživanju odabrani su Ministarstvo za obrazovanje i nauku (MON), Ministarstvo za transport i veze (MTV), Ministarstvo za trud i socijalnu politiku (MTSP), kao i Sekretarijat za provedbu Ochridskog okvirnog ugovora (SIOFA)¹. U okviru ovih institucija putem namjernog izbora bilo je uključeno samo 10 sektora i 9 odeljenja u ovim sektorima, kao i jedna uprava iz centralnih institucija, na osnovu toga što njihov svakodnevni posao obuhvata direktnu komunikaciju sa strankama, pravnim i/ili fizičkim licima.

U pripremi nacrtu istraživanja, bilo je planirano da se uključi ukupno 20 rukovodioca, od kojih: 6 rukovodioca iz MON (2 sektora, 3 odeljenja i 1 uprava), 6 rukovodioca MTV (2 sektora i 4 odeljenja) i 5 rukovodioca iz MTSP (5 sektora) i 3 rukovodioca iz SIOFA (1 sektor i 2 odeljenja). Imajući u vidu da je u periodu kada je istraživanje sprovedeno, iz objektivnih razloga postojala je mogućnost da se učestvuje samo jedan od menadžera u SIOFA-u, dobijeni podaci iz ove institucije nisu uključeni u analizu i služe samo kao dodatak smernicama za davanje preporuka. S obzirom na ovu planiranu sliku, stopa odbijanja među potencijalnim ispitanicima - menadžerima (zbog fizičkog odsustva u periodu prikupljanja podataka ili iz ličnih razloga) je relativno visoka, čine 30%.

Odavde, dobijeni podaci iz ove institucije nisu uključeni u analizu i služe samo kao dodatak u smjernicama kako bi se izvukle preporuke.

Tako je u navedenim jedinicama institucija, bilo intervjuisano **14 rukovodioca**, od kojih su 11 rukovodioci sektora, 1 rukovodilac uprave i 2 rukovodioca odeljenja. Od njih osmoro pripada makedonskoj etničkoj zajednici, troje pripada albanskoj, a trojica su se izjasnili da pripadaju drugim etničkim zajednicama².

¹ Iako Ministarstvo Unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde takođe predstavljaju institucije na centralnom nivou u kojima je implementacija ovog zakona isključivo relevantna, oni nisu bili uključeni zbog praktičnih ograničenja.

² Etnička pripadnost ispitanika je poznata istraživačima, ali zbog neophodnosti da se sačuva anonimnost, oni su ujedinjeni u kategoriji *drugi*

Kvantitativni podaci su sakupljeni na uzorku od **76 službenika**, kojima je bio dat kratak upitnik u kojem odgovara anonimno (**tabela 1**). U pogledu planiranih 100 u nacrtu istraživanja, kod njih je stopa neučešća niža (24%).

Tabela 1 . Struktura na uzorku službenika prema institucijama i etničkoj pripadnosti			
	Mak.	Alb.	Ukupno
MON	20 (30,3%)	5 (50%)	25 (32,9%)
MTV	22 (33,3%)	5 (50%)	27 (35,5%)
MTSP	24 (36,4%)	0 (0%)	24 (31,6%)
Ukupno	66 (100%)	10 (100%)	76 (100%)

Odavde, u procesu sakupljanja podataka ukupno je bilo uključeno **90 ispitanika**, a neznačajna većina (53%) od njih su žene.

Instrumenti: Podaci od rukovodioca su dobijeni na osnovu 9 vodećih pitanja u polustrukturiranom intervjuu. Pitanja su bila usmjerena prema tome da se stekne uvid o (1) informiranosti rukovodioca sektora za ZUJ, (2) informacije o njihovim iskustvima prilikom suočavanja sa predmetima/strankama na jeziku različitom od makedonskog, kao i (3) saznanja o njihovom mišljenju u odnosu na potrebu za provedbu istog, pozitivne i negativne strane.

U selektiranim sektorima, odnosno odeljenjima, bila je sprovedena i anketa o stavovima i iskustvima u vezi korištenja jezika koji govori 20% od stanovništva RM u svakodnevnom radu u institucijama. Upitnik se sastojao od 12 pitanja uz ponudjene odgovore.

Na 4 od pitanja odgovaralo se na 6-stepenoj skali suglasnosti, a njihova uloga je da obezbjede uvid u lični stav službenika u institucijama uključene u istraživanju, preko iznesenih mišljenja o korisnosti, efikasnosti i potrebi za unaprijeđenje implementacije ZUJ. Analiza interkorelacije ovih pitanja sugerise na to da one konzistentno mjere stav (Cronbach alpha =0.74). Upitnici su izrađeni u dvije jezične verzije, pa se tako anketiranje izvodilo na makedonskom i albanskom jeziku.

Postupak: Podaci su bili sakupljeni u periodu od oktobra do novembra 2017. Intervjua su bila provedena od prethodno obučenog tima. U suglasnosti zahtjevima respondenata, na makedonskom jeziku je bilo realizirano 12 intervjua, a 2 na albanskom jeziku. Realizacija intervjua trajala je u prosjeku oko 30 minuta. Uz dozvolu ispitanika, intervjui su bili snimljeni, uz isključak dva slučaja gdje nije bilo takve suglasnosti, napravljene su bilješke. Respondenti su dali svoju suglasnost da dijelovi njihovih izjava budu korišteni u anonimnom obliku za potrebe ilustracije nalaza.

Odgovaranje na upitnik trajalo je 5 do 10 minuta, i odvijalo se kao samostalno odgovaranje.

NALAZI

I. Informiranost o Zakonu za upotrebu jezika

Prema dobijenim podacima istaživanja, informiranost rukovodioca sektora i službenika u javnoj administraciji u sektorima/odjeljenjima koji su u kontakt sa građanima u vezi sa ZUJ, nije sistematski regulisano. Uglavnom, informisanost o ovom zakonu odvija se u zavisnosti od toga koliko i kako se snalaze rukovodioci. Dio intervjuiranih ispitanika je izjavilo da su za ovaj zakon saznali preko medijuma, iako su se uglavnom informisali na vlastitu inicijativu, preko tzv. Službenog vesnika.

Kao dopunski načini informiranja o ZUJ, ovi ispitanici su naveli i poslovno iskustvo u kojem su se suočili sa situacijom da dobiju zahtjev/predmet na jeziku koji je različit od makedonskog.

Jedan dio rukovodioca je saopćio da su za zakon saznali slučajno, posredstvom i preko informiranja za promjene u podzakonskim aktima:

„Za zakon o jezicima informirao sam se preko donošenja amandmana pet ...dok sam se preko Zakona za jezike upoznao detaljnije sa pravima i načinima realiziranja ustavnih prava.“

(muško, Alb.)

„Znam da ponekad stižu dokumenti na drugim jezicima ...pa sam tako saznala za zakon.“

(žensko, drugi)

„Dobijali smo dopise gdje je pretežno pisano na ... jeziku manjine koja je više od 20%. Na osnovu toga dobijali su informacije kako su se oni stekli sa pravom da pišu na svoj maternji jezik.“

(muško, Mak.)

„...dopunski, na osnovu odredbi na koje smo nailazili tokom posla, s aspekta primjene nekih propisa koji se tiču građana u zapadnom dijelu države.“

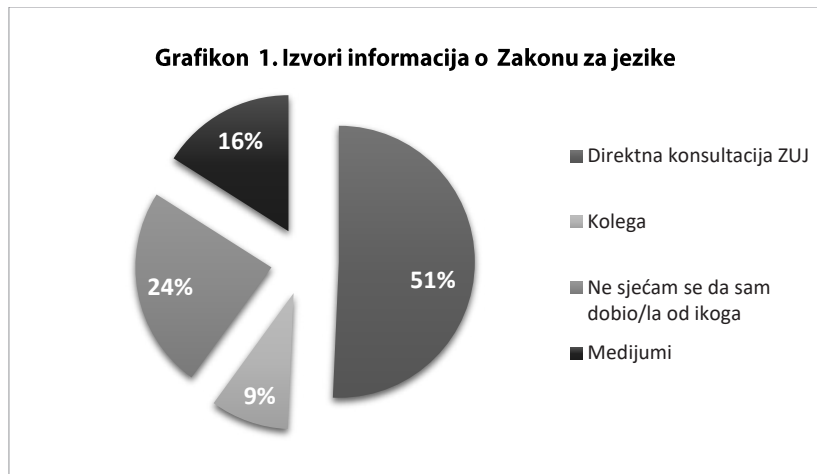
(muško, Mak.)

„...preko promjene zakonskih propisa ...i mi koji imamo obavezu da zakonima gradimo odredbu u zakonu za radne odnose, prema oglasima koji se objavljuju na makedonskom i na albanskom, znači od promjene zakonskih propisa.“

(žensko, Mak.)

Na sličan zaključak upućuju i podaci od anketiranja službenika u tri institucije na centralnom nivou. Polovina ispitanika (50,67%) izjavilo je da su se za ZUJ informisali samostalno,

čitajući zakon, dok oko 16% za njega je saznalo iz medija. Međutim, jedna četvrtina (24%) od ispitanika izjavilo je da se ne sjećaju da su informacije dobili od bilo koga (**grafikon 1.**)

Provedba zakona može se realizirati preko podzakonskih akta koji proizilaze od zakona.

U cilju uspješne provedbe zakona, Vlada može kao podzakonske akte donijeti statute i odluke.

U zavisnosti od potrebe za provedbu zakona, ministarstva mogu donijeti pravilnike, naredbe, akte i uputstva. Upitani o tome da li postoje ovakvi akti, ogromna većina rukovodioca, izjavila je da ne postoje posebni podzakonski akti kojima bi se regulisala provedba Zakona za jezike.

Isključak iz ovog nalaza su samo rukovodioci MON koji potenciraju da je provedba ZUJ dodatno regulirana drugim zakonima koji obuhvataju dejnost ministarstva (Zakon za osnovno i srednje obrazovanje i Zakon za visoko obrazovanje). Slične su i izjave zaposlenih službenika u odeljenjima u MON. Oko 28% od ukupnog broja ispitanika izjavljuju da nema takvih akta, dok 61% da ne znaju da li postoje podzakonski akti u odnosu na ZUJ. Oko 11% ispitanika izjavilo je da znaju da postoje podzakonski akti (**Tabela 2**).

Tabela 2. Postojanje podzakonskih akta za ZUJ
(prema službenicima iz Ministarstva), N (%)

	Svi	MON	MTV	MTSP
Da	8 (11,1%)	6 (25,0%)	1 (3,8%)	1 (4,5%)
Ne	20 (27,8%)	6 (25,0%)	9 (34,6%)	5 (22,7%)
Ne znam/nisam siguran/a	44 (61,1%)	12 (50,0%)	16 (61,5%)	16 (72,7%)
Ukupno	72 (100%)	23 (100%)	26 (100%)	22 (100%)

REZIME: Informiranje za ZUJ nije regulirano sistemski , a najveći dio službenika izjavljuje da nema ili da neznaju da li ima podzakonskih akti za ZUJ koji konkretiziraju način njegove provedbe.

Intervjuirani rukovodioci tvrde da u institucijama na centralnom nivou, ne postoje procedure ni pravilnici u odnosu na provedbu ZUJ, ili da oni lično nisu upoznati sa tim da li postoje :

„Nema ni pravilnik , ni procedura , ni radna obaveza.“

(muško, Mak.)

„Nisam upoznata , međutim mislim da nema .“

(žensko, Mak.)

Jedna trećina ispitanika obuhvaćena anketiranjem, takođe izjavljuje da nema procedura za provedbu ZUJ u njihovim institucijama, dok je više od polovine izjavilo da ne znaju da li postoje takve procedure (**tabela 3**). Ne postoji velika razlika ni u izjavama ispitanika u odnosu na postojanje pravilnika za provedbu ZUJ. Oko 87% anketiranih službenika izjavilo je da nema, odnosno da ne znaju da li u njihovim institucijama postoji pravilnik za provedbu ZUJ (**tabela 4**).

Tabela 3. Postojanje procedura za ZUJ (prema službenicima iz Ministarstva) N (%)				
	Svi	MON	MTV	MTSP
Da	10 (13,7%)	5 (20,8%)	1 (4%)	4 (16,7%)
Ne	22 (30,1%)	10 (41,7%)	6 (24%)	6 (25%)
Ne znam/nisam siguran/a	41 (56,2%)	9 (37,5%)	18 (72%)	14 (58,3%)
Ukupno	73 (100%)	24 (100%)	25 (100%)	24 (100%)

Tabela 4. Postojanje pravilnika za ZUJ (prema službenicima iz Ministarstva) N (%)				
	Svi	MON	MTV	MTSP
Da	10 (13,3%)	6 (25,0%)	2 (7,4%)	2 (8,3%)
Ne	17 (22,7%)	8 (33,3%)	5 (18,5%)	4 (16,7%)
Ne znam/nisam siguran/a	48 (64,0%)	10 (41,7%)	20 (74,1%)	18 (75,%)
Ukupno	75 (100%)	24 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

REZIME: Najveći dio službenika i rukovodioca u uključenim ministarstvima ne znaju da li postoje procedure i pravilnici u ministarstvima za ZUJ , ili tvrde da oni ne postoje.

II. Iskustva zaposlenih u institucijama na centralnom nivou sa predmetima na jeziku koji se razlikuje od makedonskog

Generalno, uz isključak malog dijela, rukovodioci sektora i odeljenja uključeni u istraživanju izjavljuju da su do sada imali iskustva sa zahtjevima i na jeziku koji se razlikuje od makedonskog.

Više od jedne trećine anketiranih službenika odgovorilo je da su dobili zahtjev/predmet na jeziku koji se razlikuje od makedonskog (**Tabela 5**). Prema podacima, u MON oko polovinu službenika tvrde da su do sada dobili predmet na jeziku koji se razlikuje od makedonskog.

Tabela 5. Izjave o primljenim zahtjevima na jeziku koji se razlikuje od makedonskog u tijeku rada od strane službenika N (%)				
	Svi	MON	MTV	MTSP
Da	29 (38,2%)	12 (48,0%)	10 (37,0%)	7 (29,2%)
Ne	37 (48,7%)	10 (40,0%)	11 (40,7%)	16 (66,7%)
Ne znam/nisam siguran/a	10 (13,%)	3 (12,0%)	6 (22,2%)	1 (4,2,%)
Ukupno	76 (100%)	25 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

Skoro polovina službenika (55,6%) koji su primili zahtjev na jeziku koji se razlikuje od makedonskog, procijenili su da je na godišnjem nivou imalo najviše do 5% predmeta na jeziku koji se razlikuje od makedonskog u odnosu na ukupni broj predmeta. Samo oko jedne četvrtine od službenika smatra da je na godišnjem nivou, njihov ukupni procenat veći i da su radili sa 6 do 15% na jeziku koji se razlikuje od makedonskog.

REZIME: Više od polovine od ukupnog broja učesnika u istraživanju koji su zaposleni u tri ministarstva, nikada nisu imali iskustva sa zahtjevima i predmetima na jeziku koji se razlikuje od makedonskog, ili se ne sjećaju na takav slučaj.

Ako se uzmu u obzir odgovori ispitanika oba instrumenta, može se zaključiti da se ZUJ ne sprovodi sistematski u institucijama na centralnom nivou, one koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem. Rukovodioci sektora/odeljenja kažu da se službena komunikacija u cjelosti odvija na makedonskom jeziku, bez razlike na iskustva u kojima su predmeti bili napisani na jeziku koji se razlikuje od makedonskog. Oni su potvrdili da na sve predmete odgovaraju u pismenom obliku na

makedonskom jeziku, uključujući i one koje primaju na jeziku koji govori najmanje 20% građana, pripadnici zajednica³.

Od službenika u javnoj administraciji uključeni u istraživanju koji su primili zahtjev na jeziku koji se razlikuje od makedonskog (ukupno 29), oko 70% je izjavilo da na predmet odgovaraju samo na makedonskom jeziku i na jeziku na kojem je glasio zahtjev. Samo dvoje ispitanika izjavilo je da na zahtjev stranki odgovara isključivo na jeziku na kojem je bio upućen zahtjev (**tabela 6**).

Tabela 6. Način odgovaranja na primljene zahtjeve na jeziku koji se razlikuje od makedonskog od strane službenika				
	Svi	MON	MTV	MTSP
Samo na makedonskom jeziku	20 (69,0%)	10 (83,3%)	6 (60,0%)	4 (57,1%)
Na makedonskom jeziku i na jeziku na kojem je bio upućen zahtjev	2 (6,9%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)
Samo na jeziku na kojem je bio upućen zahtjev	6 (20,7%)	0 (0,0%)	4 (40,0%)	2 (28,6%)
Nisam imao/la takvo iskustvo	1 (3,4%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Ukupno	29 (100%)	12 (100%)	10 (100%)	7 (100%)

Da bi procesurali predmete koji su dobijeni na jeziku koji se razlikuje od makedonskog, oko polovinu je zatražilo prijevod od kolege, dok 7% njih kažu da su vratili strankama zahtjeve dobijene na drugom jeziku koji se razlikuje od makedonskog, kako bi bio napisan i na makedonskom. Preostali su predmet radili samostalno jer su znali jezik na kojem je bio upućen zahtjev (**grafikon2**).

³ Prema ZUJ, građani koji žive u jedinicama lokalne samouprave u kojoj najmanje 20% građana govori službeni jezik koji se razlikuje od makedonskog, u komunikaciji sa ministarstvima, osim makedonskog jezika i pisma mogu upotrijebiti i taj službeni jezik i pismo. Ministarstva odgovaraju na makedonskom jeziku i njegovom pismu kao na službenom jeziku i pismu koji upotrebljavaju građani koji se obraćaju na svom maternjem jeziku, a koji se razlikuje od makedonskog.

Niz perspektivu iskustava rukovodioca iz tri ministarstva, da bi se odgovorilo na makedonskom jeziku (uz isključak rukovodioca koji su znali jezik koji se razlikuje od makedonskog) na predmete koji pristižu na jeziku koji govori 20% građana pripadnika zajednica, predmet prevodioc ili zaposleni u instituciji koji poznaje isti jezik. Ova je pojava islutrirana u slijedećim izjavama dobijene intervjuom:

„Usmeno se govori i na albanskom i na romskom, ali se pismena komunikacija ne odvija na tim jezicima.“

(muško, Mak.)

„Ja sam imao situaciju kada stranka nije razumjela makedonski jezik, slabo je razumjela ... pozvao sam kolegu Albanca da posluži kao prevodioca dokumenat koji su nosili i koji su dobili bio je na makedonskom.“

(muško, Mak.)

„...dobila sam email na albanskom ... kolege su prevodile ... a ja sam odgovarala“

(žensko, Mak.)

„Dokumenti nam stižu i na albanskom i na turskom, ali vratimo samo na makedonskom.“

(žensko, drugi)

Za potrebu u direktnoj komunikaciji sa strankama čiji prvi jezik nije makedonski, u ulozi prevodioca takođe su stavljeni i zaposleni koji poznaju jezik na kojem stranka govori. Jedan od ispitanika izjavljuje slijedeće:

„...zato što imamo kolege Albance, Rome, Turke, pa ukoliko postoji potreba da se ponekad govori sa strankom koja ne zna makedonski, kolege izlaze u susret, da li će oni iskontaktirati stranku, ili će posredovati između nekog zaposlenog Makedonca i stranke.“

(žensko, Mak.)

Drugi intervjuirani respondent, isti proces pojašnjava sljedećim riječima:

„Uobičajeno kolege koji su albanske nacionalnosti olakašaju cijeli proces, pomažu u komunikaciji, a komunikacija je službeno na makedonskom jeziku.“

(muško, Mak.)

Rukovodioci koji poznaju jezik koji se razlikuje od makedonskog, direktnu komunikaciju ostvaruju na jeziku stranke. Dva ispitanika podijelila su takvo iskustvo:

„Da, da kažem da sam komunicirala na turskom jeziku, ili na telefon ili kada za to imaju neku potrebu.“

(žensko, drugi)

„Zato što sam Albanac, verbalno komuniciram sa strankama (albancima) na albanskom jeziku,“

(muško, Alb.)

REZIME: Riješavanje predmeta i zahtjeva na jeziku koji se razlikuje od makedonskog odvija se uz ad hoc reakciju o tome kako postupiti u takvoj situaciji. Najčešća reakcija je zatražiti pomoć u komunikaciji od kolege koji govori određeni jezik.

Jedan dio intervjuiranih, u odnosu na provedbu ZUJ, naglašava da u njihovim institucijama, indirektna komunikacija sa građanima se odvija i na jezicima koji govori najmanje 20% građana pripadnika zajednica, i to preko isticanja informacija koje su javnog karaktera. Prema izjavama nekolicine rukovodioca, korištenje jezika koji se razlikuje od makedonskog (pritom, uglavno se misli na albanski) varira u tijeku vremena. Tako, tvrdi se da je postojala praksa doslednijeg korištenja, koja je zatim bila prekinuta:

„U našem ministarstvu, veb strana je funkcionirala dvojezično ... poslije je bio otpor, zaustavljeno je s tim poslom, stranica nije radila, ne znam šta je bio problem sa prevodiocima, nisam sigurna.“

(žensko, Mak.)

Dobija se utisak da se ovakve varijacije pripisuju općoj atmosferi prema korištenju drugih jezika osim makedonskog, koja se stvara u instituciji, a koja, sugeriraju ovi ispitanici, mnogo ovisi od stava najveće pozicioniranih lica u hierarhiji :

„Jedno vrijeme imali smo zamjenik ministra koji nije dozvoljavao materijali iz ministarstva da izađu sa njegovim imenom i prezimenom napisani na ćirilicu, tražio je da bude napisano na latinici.“

(muško, Mak.)

„Zaduženi smo sve aktivnosti Misnistra, zamjenika Ministra i Državnog sekretara, da budu prevedene i na albanskom jeziku i da budu objavljene na veb stranici.“

(žensko, drugi)

Rukovodioc institucije gdje preovladava utisak zaposlenih da se pazi na primjenu ZUJ, ističe:

„(to se realizira preko)...objavljivanja konkursa u 2 dnevne štampe na makedonskom i na jeziku koji govori najmanje 20% građana pripadnika zajednica...“

(muško, drugi)

Izjave rukovodioca u odnosu na provedbu ZUJ, u njihovoj isntituciji su kontradiktorne. Jedan izjavljuje da se provedba ZUJ praktikuje i na taj način što se naznačavaju lica kako bi dali informacije javnog karaktera i na jeziku koji govori 20% građana pripadnika zajednica, dok drugi rukovodilac ističe da ne postoji sektor u kojem se odvija komunikacija na jezicima koji se razlikuju od makedonskog:

„...svaki sektor naznačio je lice/lica za davanje informacija javnog karaktera“

(muško, drugi)

„Ne postoji sektor gdje se odvija komunikacija na jezicima koji se razlikuju od makedonskog, ali postoji uprava za razvoj i unaprijeđenje obrazovanja predstavnika etničkih zajednica u okviru MON, preko kojeg se promoviraju prava i slobode zajednica za obrazovanje i njegovanje kulturnih vrijednosti“
(muško, Alb.)

Najveći dio intervjuiranih rukovodioca ne mogu da izdvoje dobru praksu u njihovim ministarstvima za uspješnu komunikaciju sa građanima na jeziku koji se razlikuje od makedonskog, što indirektno govori o incidentnosti prakse ZUJ. Kako je već bilo rečeno prije, jedan mali dio njih kao jedinstvenu dobru praksu izdvajaju funkcioniranje web strane ministarstva i na jeziku koji govori 20% građana pripadnika zajednica, kao i usluge od strane zaposlenog kadra koji govori odgovarajući jezik.

Rukovodioci su odgovarali i na pitanje šta bi obezbjedilo lakšu implementaciju ZUJ. Oni smatraju da bi dostupnost postojećih akata, priručnika, i formulara na web stranicama, kao i otštampane verzije oglasa i ostalog informativnog materijala u prostorijama ministarstva, olakšalo primjenu ZUJ. Kao prijedlog, ispitanici navode da bi bilo korisno da se uvede kurs za učenje relevantnih jezika. Navodi se da bi od koristi bio i vodič koji bi obuhvatio konkretne korake u odnosu na provedbu zakona za jezike, ali i uspostavljanje posebnog sektora u okviru ministarstva koji bi se brinuo za način njegove provedbe. Bilo je ukazano i na mogućnost za donošenje podzakonskih akti od strane Vlade koji bi važili za sva ministarstva. Dio ispitanika koji su rukovodioci sektora navode da je potrebno zaposlenje prevodioca ili dopunskog kadra. Dalje, neki ističu da su potrebne i politička volja ministra, volja i inicijativa rukovodioca sektora, ali isto tako i jačanje ljudskih resursa. Takođe, rukovodioci naglašavaju da uvođenje procedura za provedbu zakona kao i jasno naglašavanje sankcija prilikom nesprovođenja zakona, pomoglo bi u boljoj provedbi istog. Ove izjave su ilustracija ukazanih ideja:

„...da imamo priručnik za postavljanje za...bilo bi poželjno da bude preveden na nekoliko jezika, kako bi bili dostupni svim etničkim zajednicama“
(muško, Mak.)

„Kao prijedlog je da budu predložena lica iz svih nacionalnosti koji će surađivati sa strankama, slično kao lica koja rade sa licima sa invaliditetom. Da se zaposle lica koja govore jezik, međutim da budu stručni i da izvršavaju posao u suglasnosti sa potrebama građana.“
(žensko, Mak.)

„Da se zaposle prevodioci i da ima sektor za to (za provedbu ZUJ)“
(muško, Mak.)

„Da se uspostave procedure kako da se to kanališe i da nema smijetnji,...na nivou vlade, a zatim da se spusti na lokalnom nivou.... da bi imalo unificiran pristup.“
(žensko, Mak.)

„Veći broj zaposlenja ljudskih resursa, koji poznaju jezik, i cjelovita implementacija dokumentacije, koju izdaje i koja proizilazi iz ministarstva prema građanima.“
(muško, Mak.)

Dosljedna provedba zakona od strane većine rukovodioca percipira se kao težak proces koji bi čak bio i problematičan. Kao smetnje za provedbu zakona u njihovim sektorima, rukovodioci navode nedostatak procedure za provedbu zakona za jezike, odsustvo u administriranju kazne za fizička i pravna lica za neprovedbu zakona, nedostatak materijalne „infrastrukture“, nedostatak kadra, nestručnost prevodioca, ali i nepostojanja specifikacije o zadacima i obavezama prevodioca.

Za ilustraciju navedenih razloga služe sljedeće izjave:

„Nema dovoljnog broja zaposlenih ljudi koji imaju takvo znanje da rade u stručnim sektorima“
(muško, Mak.)

„Na primjer, ja ne razumijem... evo ti prevodioc ... kada dođe da me obavijesti trebat će mi neko pod pitanje ...da li si pitao gdje je radio u inostranstvu ... odgovorio mi je da ne zna da je za to trebao da pita ... čovjek je prevodio ali nije stručan za to.“

(žensko, Mak.)

„Dogodilo se iz Parlamenta....parlamentarci koji pripadaju albanskoj nacionalnosti, su došli direktno da se sa mnom razumiju na tehničkom nivou zbog lošeg prijevoda sa makedonskog na albanski.“

(žensko, Mak.)

„Trebao obezbjediti kvalitetne prevodioce koji znaju i makedonski i albanski jezik...makedonski jezik predstavlja problem u određenim situacijama u izražavanju, pisanju, iako su oni odlični radnici.“

(žensko, Mak.)

REZIME: Prema izjavama rukovodioca, u jednom dijelu ministarstava, uz relativnu konzistentnost, osim makedonskog jezika, primjenjuje se i jezik koji koristi više od 20% građana prilikom raspisivanja konkursa i određenih službenih web stranica. Za poboljšanje provedbe predlaže se većina pozitivnih mjera, ali i sankcionisanje prilikom neprovedbe zakona.

III. Stavovi zaposlenih u institucijama na centralnom nivou o Zakonu za upotrebu jezika

Stavovi rukovodioca sektora, ali i zaposlenih, može doprinjeti procesu provedbe zakona da bude lak odnosno težak. Polovina intervjuiranih rukovodioca, procjenjuju da postoji potreba konzistentnije da se sprovede ovaj zakon u institucijama na centralnom nivou i manifestiraju relativno afirmativan odnos prema ZUJ. Prema njima, provedba zakona je poželjna, jer bi se tako olakšala komunikacija sa strankama, omogućila bi obostrano razumijevanje, čime bi se izvršila prevencija od potencijalnog rizika za pogrešno vođenje postupka u odnosu na realni zahtjev. Sve bi se to reflektiralo na uštedi vremena i na materijalna sredstva kako za stranke tako i za državne

institucije. Veći dio intervjuiranih ističe da bi se provedba zakona reperkuirala i na poboljšanje obima zaposlenih lica iz nevećinskih etničkih zajednica koje bi surađivale sa strankama.

Slijedeće izjave su ilustracija ovakvog stava:

„Ima realno ljudi koji ne znaju makedonski jezik. Od malena ga nisu učili i oni bi trebalo da mogu da se razumeju.“

(muško, Mak.)

„Ima potrebe ..pored ljudi ovdje koji prevode nedovoljno poznaju jezik, takođe ima i građana koji ne znaju makedonski jezik. Naravno, to ne bi trebalo biti smijetnja u komunikaciji sa državnim organima i institucijama.“

(žensko, Mak.)

„Važno je sporazumijevanje sa strankom, koje su joj potrebe,... da joj se pojasni tačno koju dokumentaciju treba da podnese u zahtjevu. Ako se ovde ne razumijemo, ponavljaju se postupci, odbijaju se zahtjevi... ima vraćanja, dopunjivanja, i to je sve skupo i za nas, za naše ministarstvo i za našu stranku.“

(muško, Mak.)

S druge strane, mali dio rukovodioca navodi da nema potrebe od provedbe ZUJ u njihovim institucijama. Ovo stanoviše opravdavaju time da se uopće nisu suočili sa situacijom da neka stranka nije znala makedonski jezik, ili minimiziraju potrebu uvođenja zakona za korištenje drugog jezika osim makedonskog, navodeći da su je prevazišli uz pomoć kolega koji su prevodili. Takođe, tvrdi se da zakon uvodi neefikasnost u radu, zbog odugovlačenja procesa prilikom prijevoda. Na primjer, ističe se slijedeće:

„Nema potrebe od ovakvog zakona... skoro sve su stranke znale makedonski... osim njih nekoliko koje smo imali u rijetkim slučajevima, koje nisu govorile makedonskim, pa su bile uslužene od kolega koji govore jezik na kojem je bilo potrebno komunicirati sa strankom“.

(muško, Mak.)

„Trebao bi duži vremenski period za ove predmete...na drugom jeziku ...odugovlačit će se odgovor.“

(žensko, Mak.)

Upotreba makedonskog jezika kao dominantnog (ili jedinstvenog) jezika u komunikaciji sa institucijama od strane lica čiji prvi jezik nije makedonski, iz ove grupe rukovodioca tumači se kao izbor ili preferencije samih stranaka. Tako su navedene sljedeće izjave:

„Stranke govore makedonski (iako im to nije prvi jezik) zato što tako oni žele. Sami oni (stranke) su svjesni da ukoliko govore na makedonskom, moći će da uspostave komunikaciju sa većinom u ministarstvu.“

(muško, Mak.)

REZIME: Među rukovodiocima dominira pozitivan stav prema dosljednoj implementaciji ZUJ, proslijeđen ambivalencijom povezanom sa smetnjama u njegovoj realizaciji. Kao najozbiljniji problemi, navode se nedostatak kvalificiranog kadra i materijalna sredstva.

Za potrebe ovog istraživanja, odnos službenika u tri ministarstva uključena u istraživanju, prema samom zakonu identifikovan je preko njihovih odgovora na 4 tvrdnje koje se odnose na:

1) njihovo mišljenje u odnosu na to koliko ga institucije revnosno sprovode, 2) suglasnost o potrebi za mehanizme kontrole njegove implementacije, 3) suglasnost sa potrebom za unaprijeđenje intersektorske suradnje za ciljeve upotrebe iste i 4) prepoznavanje toga da bi zakon poboljšao efikasnost u radu sa strankama.

Prosijek za cijelu grupu ispitanika je $M=3,49^4$ ($SD=1,48$), što daje indicije da odnos prema ZUJ nije niti pozitivan niti negativan. Ali, identifikovane su razlike u odnosu na etničku pripadnost ispitanika ($z=-3,59$; $p < 0,01$)⁵. Kod etničkih Makedonaca, ($M=3,21$; $SD=1,41$; $N=56$) u prosijeku, stav je neutralan, ali, više od polovine ovih respondenata (66%), izražava suglasnost sa jednim stepenom negativnog dijela skale. Prosijek za etničke Albance uključeni u istraživanju značajno je veći i daje indicije visokog stepena afirmativnog gledanja na zakon ($M=5,05$; $SD=0,76$; $N=10$). Među njima, samo jedan ispitanik nije izrazio pozitivan stav i suglasan je sa negativnim stepenima skale. Ipak, mora se naglasiti da je broj lica uključenih u anketiranju koji pripadaju albanskoj etničkoj nacionalnosti isključivo mali, pa odavde prosijek ove grupe ne može sa sigurnošću da se tretira reprezentativnim. Drugim riječima, moguće je da se velika razlika među grupama duži na pristrasnost primjerka na osnovu kojeg je sprovedeno ovo istraživanje.

Poređenje među procesima dobijeni iz različitih ministarstava u vezi sa generalnim odnosom prema zakonu, ukazuje na to da nema statistički značajnih razlika među ispitanicima iz različitih institucija u pogledu stava za ovaj zakon. ($F(2)=1,22$; $p > 0,05$)⁶. Prosijek među ispitanicima iz MON je $M=3,53$ ($SD=1,36$), iz MTV je $M=3,74$ ($SD=1,79$), a među onima iz MTSP iznosi $M=3,03$ ($SD=1,59$).

REZIME: Među zaposlenima u ministarstvima koja su uključena u istraživanju, u prosijeku, stav prema ZUJ nije ni negativan ni pozitivan. Među zaposlenima u različitim ministarstvima nema razlike u stepenu prihvatanja zakona, dok su razlike registrirane na osnovu etničke pripadnosti učesnika u istraživanju. Etnički Albanci, u prosijeku imaju vrlo pozitivan stav prema ZUJ, a etnički Makedonci – neutralan.

⁴ Obzirom na to da je skala sa 6 stepeni, na kojoj se identifikovao stepen suglasnosti, cjelosno negativan stav je označen sa 1, a cjelosno afirmativan stav sa 6. Neutralna pozicija na skali je od 3 do 4.

⁵ Primjenjen je Mann-Whitney test.

⁶ Primjenjena je jednosmjerna ANOVA.

Ograničenja u istraživanju

Ovo je istraživanje inicijalno i limitirano kako od aspekta prirode primjerka, tako i od njegovog obima i primjenjenih tehnika za sakupljanje podataka. Generalizacija nalaza nije moguća izvan uključenih institucija, a obzirom na relativno visok stepen odbijanja, treba biti obazriv u njihovom okrupnjivanju za same uključene institucije. Prikazani nalazi temelje se na samoizvjestujuće tehnike i bacaju svjetlo na lične perspektive ispitanika što ne mora odražavati i faktičko stanje u vezi sa implementacijom ZUJ u uključenim ministarstvima. Takođe, nalazi se moraju posmatrati niz perspektivu jedne važne kontekstualne činjenice. Naime, istraživanje je sprovedeno u periodu kada je javnost veoma žestoko debatirala o donošenju novog zakona, koji povećava prava povezana sa korištenjem jezika koji se razlikuje od makedonskog.

Preporuke

Od sprovedene analize mogu se dati slijedeće preporuke:

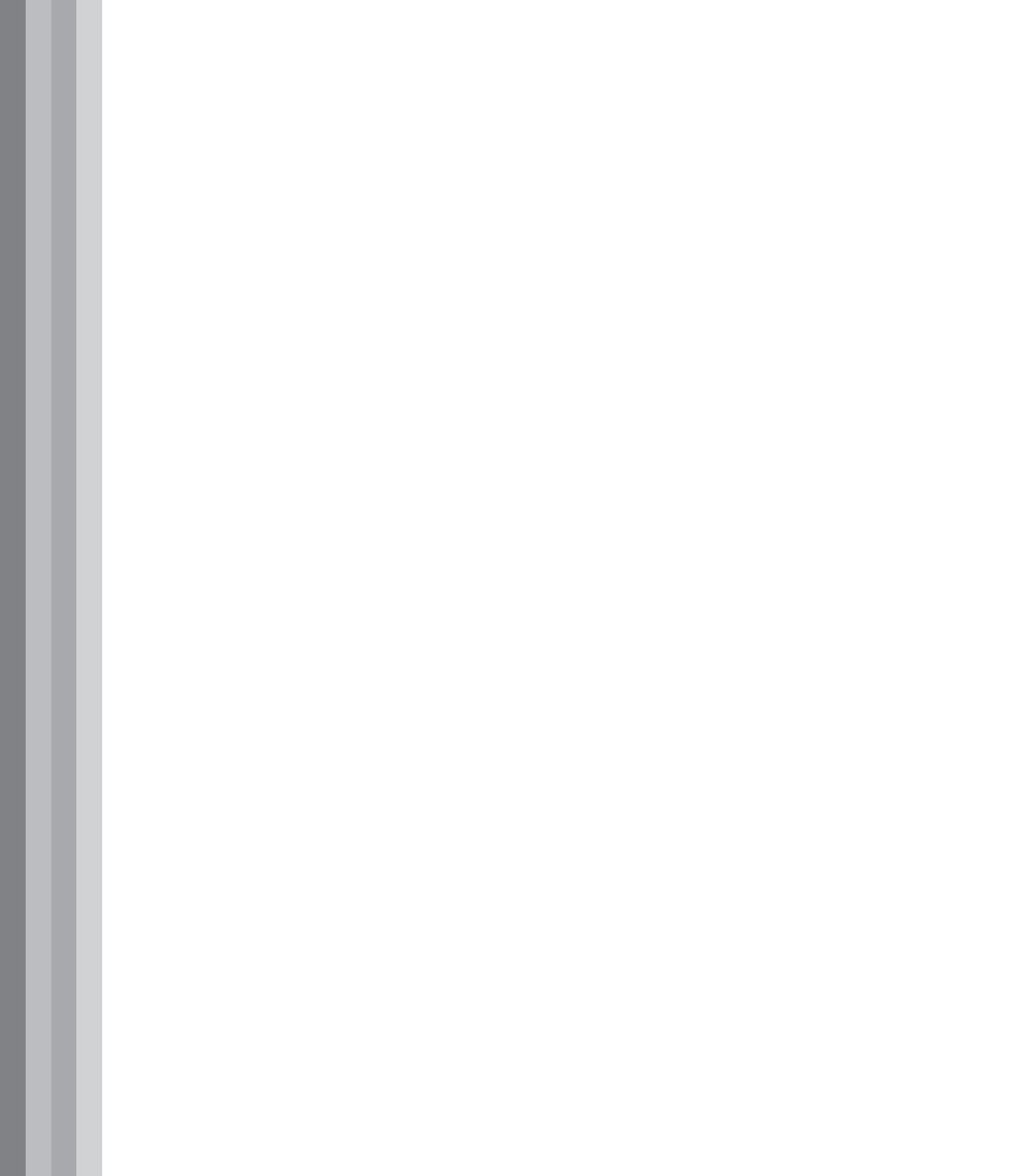
1. Informiranost državnih službenika u vezi ZUJ je neophodno poboljšati. Državni službenici neophodno trebaju posjetiti obuke koje bi trebalo organizirati u okviru njihovih radnih mjesta a na kojima će biti informisani o obavezama koje proizilaze od važećeg, a u budućnosti od sadašnjeg Prijedloga – ZUJ, kao i o načinu i metodama implementacije tih odredbi. Donošenjem podzakonskih akti očekuje se da poboljšaju provedbu odredbi, jer nijedan zakon ne može biti sproveden u cjelosti, a da se pritom ne usvoje potrebni podzakonski akti i procedure za provedbu istog.
2. Činjenica da najveći dio službenika i rukovodioca u tri ministarstva ne znaju da postoje posebni pravilnici ili procedure implementacije ZUJ, jasno ukazuje da takvi akti ne postoje ili nisu na odgovarajući način usvojene u njihovim institucijama. To je poražavajući statistički broj koji ukazuje na nisko nivo provedbe dosadašnjih rješenja. U odnosu na ovo važi Preporuka broj 1. za bolju informisanost i obuku državnih službenika i rukovodioca kao i za donošenje odgovarajućih akata u ovoj oblasti.
3. Činjenica da više od polovine anketiranih nikada nije imala iskustva sa zahtjevima i predmetima na jeziku koji se razlikuje od makedonskog ukazuje i na slabu informiranost šire javnosti u vezi sa odredbama ZUJ. Paralelno sa informiranjem i obukom službenika i rukovodioca u vezi sa provedbom ovih odredbi, trebaju se organizirati i sprovesti kampanje za informiranje građana u vezi sa njihovim pravima koja proizilaze iz ovih zakonskih rješenja.
4. *Ad hoc* rješenja ne predstavljaju odgovarajuću provedbu preuzetih zakonskih odredbi. Zato je više nego neophodno stvoriti efikasne mehanizme provedbe zakona, kako se to ne bi prepustilo slučajnoj kolegijalnoj dobroj volji. Oдавде, jako je važno uspostavljanje odgovarajućih državnih institucija, kao na primjer Agencija za provedbu ZUJ, koje bi

preko posebnih postupaka, pravnika i drugih akti, doprinjeli institucionalnoj provedbi zakonskih odredbi.

5. Provedba ovog važnog ustavom garantovanog prava građana ne može biti prepuštena dobroj volji ministra ili rukovodioca određenog sektora. Dosadašnja situacija u praksi provedbe ZUJ, gdje postoji jasna podijela i razlika u odnosu na činjenicu da li ministar pripada određenoj etničkoj zajednici ili ne, jednostavno je neprihvatljiva. Zato je važno da se uspostave mehanizmi i institucije koje će garantirati da će se ove odredbe sprovoditi bez razlike na etničku pripadnost rukovodioca. Takođe, važno je predvidjeti i sprovesti odgovarajuće sankcije u slučajevima neprovedbe zakonskih riješenja. Nijedna se pravna norma ne implementira na pravi način a da se pritom ne predvidi i efikasna sankcija.

6. Provedba odredbi ZUJ, posebno u odnosu na kvalitet, ovisi mnogo od kadrovske pripreme kao i od tehničkih sredstava za provedbu prijevoda, kada je isti potreban. Provedba zakonskih riješenja ZUJ, usko je povezana sa finansijskim investicijama koje mogu izvirati iz državnog budžeta, međutim trebaju se koristiti i fondovi iz međunarodnih projekata, posebno iz EU u odnosu na ovo važno pitanje vladavine prava etničkih manjina.

7. Važna je konstatacija da nema negativnog stava među anketiranimima u odnosu na implementaciju odredbi ZUJ. U buduću treba se raditi više u smjeru informiranja državnih službenika u odnosu na ciljeve i način provedbe ovih zakonskih riješenja, u cilju izbjegavanja politiziranja ovog osjetljivog pitanja koje se odnosi na ustavom garantirano pravo službene upotrebe maternjeg jezika.

ANALIZA

**PERCEPCIE THAJ EKSPERIENCE E VASTARUTNENGERE THAJ OFICIALUTNENGERE
KATAR THEMAKIRI ADMINISTRACIA VAŠI IMPLEMENTACIA E ZAKONESKORO VAŠO
LABARDIPE E ČHIBJENGO KATAR 2008 ANE THEMAKERE INSTITUCIE**

Ikalutno:

Khedipe e dizutnengoro vašo dendo dumo e maškaretnikane dijalogoskoro thaj barjovipe e khedipangoro "Barabarutne baripena"

E ikalutneske:

Razije Jonuzi

Vaše trubutnipe katar o BARABARUTNE BARIPENA o rodljaripe realizirinde:

prof. d-r Nikolina Kenig (metodologia e rodljaripaskiri thaj analiza e evidentongiri)

prof. d-r Besa Arifi (xulipe thaj dende godipa)

m-r. Seruze Osmani-Balazi (kerdipa e instrumentengoro thaj analiza e evidentongiri)

Konsultanti: Hajrie Ahmed

Ulavdo šukrikeripe vašo dendo dumo das e
Monika Božinovskake, mentori ano proekto.

Čhibakiri redacia ki romani čhib:

Dr. Sc. Ljatif Demir

Printipe:

BoroGrafika, Skopje

Tiražo: 200

Bikomercialno/bilovengoro ikaldipe

SAIKERIDE

SAIKERIDE

Lista e harnjaripangiri	124
ANGLOVAKERIPE	125
PALUTNIPE E RODLJARIPASKORO	127
Perceptie thaj experience e vastarutnengere thaj oficialutnengere katar i themakiri administracia vaši implementacia ko Zakono vašo labardipe e čhibjengoro katar 2008 ame themakere institucie	129
METODOLOGIA E RODLJARIPASKORO	129
ARAKHINA	131
I. Informiripe vašo Zakono vašo labardipe e čhibjengoro	131
II. Nakhlo butjakoro vaxt e butjarnengoro pale institucie ko centralnikano nivo e čhibjasasavi so si aver e makedonikane čhibjatar	134
III. Gindipa e butjarnengiri ane institucie ko centralnikano nivo vašo Zakono e labardipaskoro e čhibjengoro	140
Limitiripe e rodljaripaskoro	142
Dende godipa	143

Lista e harnjaripangiri

ZUJ – Zakono vašo labardipe e čhibengoro savo so vakeren majxari 20% katar e dizutne ani them thaj ane jekhina katar i lokalnikani korkoriradžin katar 2008 berš

MON – Ministeripe vašo sikljovipe thaj sadžanipe

MTV – Ministeripe vašo transport thaj relacie

MTSP – Ministeripe vašu buti thaj socialnikani politika

SIOFA – Sekretariato vašo realiziripe e Ohrideskeskere pervazikane phandle lafeskoru

ANGLOVAKERIPE

Jekh katar e majbut vakerde konstatacie ane maškardhemutne raportia so si phandle e ani them si o fakto so e ande zakonია na oven realizirime ano sahnipe. Adjaar e solduj raportia katar i Grupa e uče ekspertongiri pendžarde sar Raportia e Pribe-skere katar 2015 thaj 2017 vakeren so isi biadekvatikano realiziripe e zakonengoro ani them thaj si klidarde problemia ko radžipe e hakoskoro ki akaja phuv. Adathar, i studia kerdi ane pervazia e programakiri “Barabarikane baripena” sava isi resaripe te analizirinel thaj kerel dikhipe ko nakhlo butikeripe e vastarutnengoro thaj e oficialutnengoro katar I putardi administracia vaši impementacia e zakonengere vašo labardipe e čhibjengiri katar o 2008 berš ane themakere institucie si bare džanlipastar. O baripe akale analizakoro si majbut dikhlo ko fakto so voj del evidencia thaj arakhipe e relaciakoro e informiripaskoro e themakere oficialutnengoro ane sektorია ane save si kerdi I analiza trujal o Zakono vašo labardipe e čhibjengoro katar o 2008 berš sar thaj o nivelu e labardipaskoro e čhibjengoro save so si aver katar I makedonikani čhib, uzal e terminante kodole zakoneskere.

E Rezultate katar i analiza šaj te oven dikhle sar našaldipaskere ki relacia e vazdime pučipanca trujal o informiripe, thaj o realiziripe e terminantengoro katar o akanutno zakono. O sikavdipe sikaven kaj i konstatacia so e zakonია save so ovena ande ani ani them na ovena realizirime jekhethane e praktikasa savi so si. Adava so si phandlo e dikhpanca e zakonesa savo so si akana vašo labardipe e čhibjengoro thaj leskiri realizacia, I analiza ikerel empirikane evidencia save so sikaven ke čekatune problem phandle e realiziripasa ko akava zakono ane resoria savende voj ovel kerdi. Cidindoj katar o fakto kaj I situacia si jekh thaj aver resorende ki putardi administracia, šaj tromale te ovel vakerdo kaj sa ola šaj te oven kerdikane thaj ane aver resoria. Katar džikanutno butikeripe, saveske thaj sine informacie e publikumeske, bezexaske ovel dendi i konstatacia kaj o čhand thaj o nivo e realiziripaskoro e terminantengoro katar Zakono vašo labardipe e čhibjengoro adhinel adalestar kon si čekatuno e instituciasa thaj si ko sa mukhlo e šukar marziske e personake savi so vastarel e instituciasa. Dureder, korkori o zakono vašo labardipe e čhibjengoro katar o 2008 berš ano peste ikerel pobuter kontradikcie save so si trubutne te oven nakhavde vašo jekhutno realiziripe e konstitucionalnikane garantirime hakosa e dizutnengoro save so preperen ko nabutipaskiri etnikani populacia te labaren peskiri dajakiri čhib. O akanutno zakono nane les nijekh mehanizmo vaši implementacia thaj deletipe e realiziripaskoro e terminantengoro, so ovel dikhlo thaj ano arakhipa thaj rezultatia ki akaja analiza.

Cidindo akale konstataciendar, sar thaj o biregulirime, bisistematizirime thaj biharmozirime čhand e realiziripaskoro e Zakoneskoro vašo labardipe e čhibjengoro katar 2008 berš, o nevo Bahan-Zakono vašo labardipe e čhibjengoro šaj te del te nakhaven pumen e kontradikcie save so si zurarde e akanutne zakonesa thaj te del adekvatikane mehanizmia vaši implementacia ke zakoneskere činavipe. O fakto so ano Bahan-Zakono ovela dikhlo formiripe ke duj bare džanlipaskere institucie, *Agencia vašo labaripe e čhibakoro so vakerena la majhari 20% katar e dizutne e ani them* sar thaj o *Inspektorato vašo labardipe e čhibjengoro*, thaj lender adžikerdovel te den dumo ano jekhutno realiziripe e terminantengoro ko akava zakono. Ani adaja čipota, e problemia save so si dende ki akaja analiza ka nakhaven pumen upral I funda ke dende zakoneskere činavipa. Adjaar, I dende bahaneskiri Agencia ka ovel autorizirime te kerel promocia e čhibjengiri katar e minoritetengere čhibja e etnikane khedipangiri, saves aka ovel dendo bareder informiripe thaj treniripe e themakere oficialutnengoro so si phandlo e rinčhibjaripasa thaj lektoriripasa e tekstongoro sar thaj e oficialutne dokumentengoro save so oven kerde ane themakere organia. Avere rigatar, o Inspektorati ka kerel kontrola upral o realiziripe e zakoneskere terminantengoro savesa o arakhipe lengoro nane te adhinel e šukar marziskoro e ministrengoro vaj vastarutnengoro, numaj von ka oven implementirime e zakoneskere mehanizmonca. Vašo birealiziripe e terminantengoro ko nevo zakono ka oven dikhle thaj adekvatikane sancie vašo themakoro organo sar thaj e vastarutneske e organoskoro. O bahan zakono thaj adjaar terminirinel kaj ano rook katar jekh berš katar o andipe leskoro, i radži ka anel sa e telozakoneskere aktia trubutne vašo realiziripe e zakoneskere terminantenge. Sar so ovela zurardo ani analiza, adaleske so nane telozakoneskere klidarde pharipa ano džiakanutno realiziripe ke akala zakoneskere terminante.

Akaja analiza sikavel bare džanlipaskoro dokumento so si sar fakto vaši džiakanutni situacia ko realiziripe e Zakoneskoro vašo Zakono vašo labaripe e čhibjengoro katar o 2008 berš. Voj ka ovel sar funda ko realiziripe e anglipaskoro ane avutne berša so sip handle e akale pučipanca thaj si ani relacia e avutne realiziripasa e Bahan zakonesa vašo labardipe e čhibjengoro save so ko momento ovena arakhle ano parlamentarnikano proceduripe.

PALUTNIPE E RODLJARIPASKORO

Barabarikane baripena (BB) keren buti ko šukaripe e maškaretnikane relacienca thaj e patjivipaskoro e hakongoro katar e etnikane khedina prekal o organiziripe sikljovipaskere, informativnikane thaj aver tipia e aktivipangoro. Barabarikane baripena si dromardi kori iniciripe thaj dendo dumipe e dizutnikane dijalogoske vašo jekhajekh participiripe e etnikane khedinengoro ano dende dumeskoro barjovipeko lokalnikano thaj nacionalnikano nivo.

Ano period katar juni 2017 dži januaro 2018 kerdam o proekto **“Komunikacia maškar e dizutne thaj e institucie ko centralnikano nivo ano jekhajekhipe e Zakonosa vase čhibja (2008)”** thaj isi les resarin te anglikerel o realiziripe e **Zakoneskoro vaše čhibja** prekal o dokumentiripe thaj deletipe e realiziripaskoro ko akava Zakono ano Ministeripe vašo sikljovipe, Ministeripe vašo buti thaj socialnikani politika, Ministeripe vašo transport thaj relacie thaj o Sekretariato vašo implementacia e Ohrideskere Pervazeskere Phandle lafeskoro.

O labardipe e čhibengoro ano putardo dživdipe thaj ano sikljovipe sine jekh kotar e majhošime pučipa save so kerde diktato upral i dinamika e relacienge maškar e khedina ani phuv ano thavdipe katar e 1990-to berša, sar thaj vašo vaxt kana sine e lafikeripa dži o Ohrideskoro Phanlo lafi. Ano 2001-to e konstitucionaleskoro thaj e zakoneskoro pervazi vašo labardipe e čhibjengoro save so si aver katar i makedonikani čhib si ko but butja liberalizirime thaj uzal so o bijekhipe vašo generalnikano karaktero e čhibakere politikakoro panda si dživde. I Jekhutni lingua franca ani praktika nane zurale kerdi, thaj uzal e normativnikano pervazi e makedonikane čhibakoro trubul te pherel adaja rola. Ko adava čhani, o labardipe e čhibengoro thaj avdive si pučipe saveskoro činavipe šaj ano but butja te anel bareder relaksiripe maškar e khedina thaj dži o zuralkeripe e amalnikane koheziakoro.

O labardipe e čhibakoro si regulirime e amandmanesa V kori o dženo 7 katar o Konstitucionalo, savo so terminirinel i makedonikani čhub sar jekhutni oficialnikani čhib ki teritoria e phuvakiri thaj ane internacionalnikane relacie (poza 1). Ano džipheripe ko amandmani V ovela dendo thaj “aver čhib savi so vakeren majxari 20% katar e dizutne” ane jekhina ki lokalnikani korkoriradžin sar oficialnikani čhib ko lokalnikano (komuna) nivo (poza 6). Adava amandmano terminirinel thaj e hakia vašo deipe e personalnikane dokumentongoro vase nacionalnikane čhiba (poza3), o labardipe e oficialnikane čhibengere ani komunikacia e dizutnenca e reoneskere jekhinenca ko ministeripa thaj e centralnikane kancelarienca ko ministeripa (poza 4), sar thaj ane organia e themakere radžipaskoro (poza5).

O labardipe e čhibengoro si detalnikane regulirime e Zakonesa vašo labardipe e čhibakoro so vakerena majxari 20% latar e dizutne ki ani them thaj ane jekhina e lokalnikane korkoriradžinakoro O zakono vaše čhibja pašeder definirinel o labardipe ane pobuter ranika: Ano

Parlamento (dženo 3), komunikacia e dizutnenca ane ministeripa (4), sudoskere procedure (5-14), ane organia ki sudoskiri radži (15-17), ani vastaripaskiri procedura (18), kerjakeripe e sanciongoro (19), ki institucia selikano hakongoro arakhutno (20), ano alusaripaskoro proceso thaj e forme ko direktikano deipe lafi (21-28), personalnikane dokumentia (29-30), matikani evidencia (31), policiakere radžipa (32), radiodifuznikano aktivipa (33-38), infrastrukturakere objektia (40-43), ke finansiakere thaj ekonomikane aktivipa (44-47), ano sikljovipe thaj sadžanipe (48-53), kultura (54-56), ano proceso e vestipaskoro resipe dži e informacie katar o putardo karaktero (57) thaj ko ikaldipe e aktongoro (58).

Dikhipasa kaj e themakere institucie bisestimatikane tretirinen akava pučipa, nane bareder numero e oficialnikane evidentongoro, fakto so kerel phareder i situacia.

Adale resarinake, o Barabarikane baripena kerde Analiza ki implementacia e Zakoneske e čhibjengere ko centralnikano nivo thaj adava ano Ministeripe vaši buti thaj socialnikani politika, Ministeripe vašo transport thaj relacie, o Sekretariato vaši implementacia e Ohrideskere Pervazeskere Phandle lafeskoro thaj Ministeripe vašo sikljovipe.

Prekal e aktivipa anglodikhle ano bahan proekto o Barabarikane baripena keren pervazo prekal savi so šaj te ovel dikhlo sar thaj ki savi mera ovela kerjakerdo o Zakono vašo čhibja ano Ministeripe vaši buti thaj socialnikani politika, Ministeripe vašo transport thaj relacie thaj o Sekretariato vaši implementacia e Ohrideskere Pervazeskere Phandle lafeskoro.

Barabarikane baripena

PERCEPCIE THAJ EKSPERIENCE E VASTARUTNENGERE THAJ OFICIALUTNENGERE KATAR THEMAKIRI ADMINISTRACIA VAŠI IMPLEMENTACIA E ZAKONESKORO VAŠO LABARDIPE E ČHIBJENGORO KATAR 2008 ANE THEMAKERE INSTITUCIE

METODOLOGIA E RODLJARIPASKORO

Resaripe e rodljaripaskoro sit e ovel dikhlo o butikeripe ano realiziripe e Zakoneskoro vašo labardiipe e čhibjengoro (ZUJ) ane institucie ko centralnikano nivo, sar thaj e čhania leskererealiziripaskoro ke institucie. Thaj adjaar, pučle si thaj e poze e themakere oficialutnengoro vašo trubutnipe ko realiziripe e zakoneskoro thaj o dendo dumo leskoro vašo efikasnipe e butjakoro.

Misal: Ano rodljaripe sine lele trin institucie save so sine ki implementacia akale zakoneskiri thaj sine bareder džanlipastar thaj jekh savi so si ko pervazi e autoriziripaskoro vašo monitoriripe e sukcesipaskoro vašo monitoriripe e butikeripaskoro ane institucie. Vašo akava sine lele o Minsiteripe vašo sikljovipe thaj sadžanipe (MON), Ministeripe vašo transport thaj relacie (MTV), Ministeripe vaši buti thaj socialnikani politika (MTSP), sar thaj o Sekretariato vašo keripe e Ohrideskere Phandle lafeskoro (SIOFA)¹. Ano pervazi akale instituciengoro, palo iradikano alusaripe sine phandle sade 10 sektoria thaj 9 jekhina ke akala sektoria, sar thaj jekh vastaripe katar e centralnikane institucie. Upral i funda so lengiri sakodiveskiri buti astarel direktikani komunikacia e manušenca, juristikane vaj fizikane simenca.

Ano keripe e čitrakoro ko rodljaripe, sine planirime te oven phandle sa ko sa 23 vastarutne, savendar: 6 vastarutne katar MON (2 sektoria, 3 jekhina thaj 1 vastarin), 6 vastarutne katar MTV (2 sektoria thaj 4 jekhina) thaj 5 vastarutne katar MTSP (5 sektoria) thaj 3 vastarutne katar SIOFA (1 sektori thaj 2 jekhina). Dikhindo akava planirime genj, o procento e potencialnikane pučlengoro sve so na mangle te oven intervjuirime (adaleske so na sine adathe ano period kana ovena sine khedime e evidentia thaj vašo personalnikane sebiepia) si relevantnikani bari thaj si 30%.

Adjaar, ane dende jekhina e instituciengoro, sine intervjuirime **14 vastarutne**, savendar 11 si vastarutne ke sektoria, 1 si vastarutno ko vastaripe thaj 2 si vastarutne ke jekhina. Lendar ofto si katar makedonikano etnikumo, trin katar albanikani, a trin vakerde kaj si avere etnikane khedinendar².

¹ Uzal adava so o Ministeripe vaše androne butja thaj o Ministeripe vašo thamipe thaj adjaar si institucie save so ko centralnikano nivo akava zakono si katar baro relevantnipe, von na sine phandle akale rodljaripaste katar praktikano limitiripe. Мини

² O etnikano preperipe e pučlengoro si pendžardo e rodljarutnenge, thaj vaso trubutnipe te ovel arakhlo lengoro anonimipe von se dende sar sa aver

E Kvantitativnikane evidencia si khedime ko missal katar **76 oficalutne**, savenge sine dendo xarno pučljaripe saveste dende džovapi anonimno (**tabela 1**). E dikhipasa ke planirime 100 ano čitrope e rodljaripaskoro, lende o procento e biparticipaskoro si tikneder (24%).

Tabela1. Struktura ko misal e oficalutnengoro premal e institucie thaj etnikano preperipe			
	Mak.	Alb.	Sa
MON	20 (30,3%)	5 (50%)	25 (32,9%)
MTV	22 (33,3%)	5 (50%)	27 (35,5%)
MTSP	24 (36,4%)	0 (0%)	24 (31,6%)
Sa	66 (100%)	10 (100%)	76 (100%)

Adathar, ano proceso e khedipaskoro sine involvirime 90 pučle, a baro butipe lender si džuvlja (53%).

Instrumentia: E evidencia katar e vastarne si lele ki funda katar 9 bare pučipa ano ekvašstrukturirime intervju. E pučipa sine dromarde kori adava te ovel dikhlo (1) o informiripe e vastarnengoro ke sektorija vašo ZUJ, (2) informacie vaše lengere nakhle butja kana sine dikhipa e čhibjakoro savi so si aver katar i makedonikani thaj (3) lengoro dikhipa vašo gindipe so si phandlo e trubutnipasa te ovel realizirime adava, e pozitivnikane thaj e negativnikane riga.

Ane selektirime sektoria, vaj pale jekhina, sine realizirime thaj anketa vaše poze thaj e experience so sip handle e labardipasa e čhibakoro savo so vakeren 20% katar e manuša ki RM ano sakodiveskoro butikeripe e instituciengoro. O pučljaripe sine kerdo katar 12 pučipa e dende džovapenca. Ko 4 lendar sine deipe džovapia ko 6 digrakiri skala e razipaskoro, a lengiri rola sit e arakhen dikhipa ani lengiri pozitivnikani poza e oficalutnengiri katar e institucie save so sip handle ko rodljaripe, prekal e vakerde gindipa vašo kjaripe, efikasnie thaj o trubutnipe vašo anglipe e implementaciakoro ko ZUJ. I Analiza e interkorelaciengiri ke akala pučipa del sugestia kaj von konzistentikane napinen i poza (Cronbach alpha =0.74). E pučljarina si kerde ane duj čhibakere verzie, adjaar so o anketiripe sine kerdo ki makedonikani thaj albanikani čhib.

Proceduripe: E evidencia sine khedime ano period katar oktombor dži novembar 2017. E intervjuja sine kerde katar angleder trenirime timo. Jekhajekh e rodipanca katar e manuša save den džovapi ki makedonikani čhib si kerde 12 intervjuia, a 2 ki albanikani čhib. I realizacia e intervjuengiri sine trujal o 30 minutia. Dende razipasa katar e pučle manuša, e intervjuia sine snimime, a sade ko duj čipote na sine snimime adaleske so na sine razipe katar e pučle thaj sine kerdo notiripe. E pučle dende peskoro razipe kotora katar e vakerdipa te oven labarde ani anonimizirime forma vaše trubutnipa ki ilustracia e arakhinengoro. O deipe e pučipangoro sine kerdo katar 5 dži 10 minutia thaj sine kerdo sar korkorutno džovapipe.

ARAKHINA

I. Informiripe vašo Zakono vašo labardipe e čhibjengoro

Uzal e lele evidentia katar o rodljaripe, o informiripe e vastarutnengoro ke sektoria thaj e oficialutnengoro ani putardi administracia ane sektoria/jekhina save so si ko kontakto e dizutnenca save so sip handle e ZUJ-esa, nane sistematikane regulirime. Majbut, o informiripe akale zakonesa ovel kerdo adhinalipasa adalesa kobor thaj sar ka keren e vastarutne. Kotor katar e intervjuirime pučlengoro vakeren kaj vašo dživdipe e zakoneskoro džanle katar e medie, thaj uzal so kerde peske informacie pali korkorutni iniciativa, prekal o Služben vesnik. Sar džipherdo čhand e informiripaske vašo ZUJ, akala pučle vakeren thaj e butjakoro nakhlo vaxt saveste sine len situacie kana isi rodipa ki čhib savi so si aver e makedonikane čhibjatar. Kotor e vastarutnendar den vakerdipe kaj e zakoneske džanle majbut sar čipotipe, indirektikane thaj prekal o informiripe vaše averdipa ane telozakoneskere aktia:

„E zakoneske vaše čhibja leljum informacie katar o anipe e Amandmaneskoro pandž... džikaj prekal o Zakono sium sine detalnikane pendžardo vaše hakia thaj e čhania e realiziripaskere ke konstitucionalnikane hakia.”

(murš, Alb.)

„Džanav kaj disavow far avena dokumentia ki aver čhib...thaj adjaar džanljum pobuter vašo zakono.”

(džuvli, Aver)

„Resena sine rodipa save so majbut sine xramome ki čhib e minoritetengiri save so si pobuter katar 20%. Upral adaja funda sine lele informacie sar siklile kaj isi len hako te xramonen ki lengiri dajakiri čhib.”

(murš, Mak.)

„...džipherdo, upral i funda katar terminantesavenca khuvas sine amen ki buti katar aspekto e labaripaskoro disave aktengoro save so si dukhavne e dizutnenge ano zapadno kotor e themakoro”.

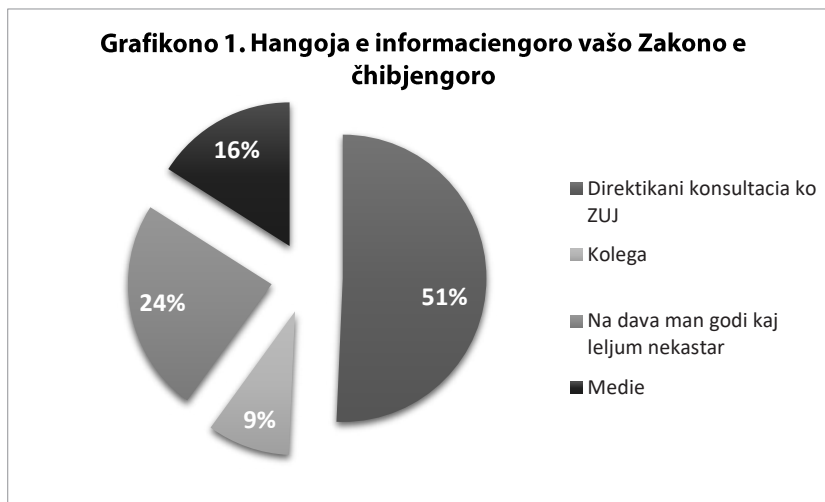
(murš, Mak.)

„...prekal averdipe e zakoneskere aktongoro... thaj amen so isi amen obligacia te kera terminante ano zakono vaše butjarne relacie, uzal e oglasia save so ovena ikalde ki makedonikani thaj albanikani čhib, gindinav katar e zakoneskere aktia.”

(džuvli, Mak.)

Ko jekh phandlo lafi dromaren thaj e evidentia katar o anketiripe e oficialutnenge ke trin institucie ko centralnikano nivo. Ekvaš katar e pučle (50,67%) vakeren kaj vašo ZUJ informirindje

pes korkori, drabarindo o zakono, džikaj trujal 16% leske džanle katar e medie. Numaj jekh štartorin (24%) katar e pučle vakeren kaj na den pes godi kajlele informacie kaj kastar te si (**grafikono 1.**)

O realiziripe e zakoneskoro šaj te ovel kerdo prekal e telozakoneskere aktia save so ikljoven e zakonendar. Resarinasa baxtagorale te oven kerde e zakonia, i Radži sar telozakoneskere aktia šaj te anel statutia thaj decizie. Ano adhinalipe e trubutnipanca vašo realiziripe e zakonengoro, e ministeripa šaj te anen normativia, komande, aktia thaj instrukcie. Pučle adaleske isi vaj na asavke aktia, pobuter lender vakerde kaj nane ulavde telozakoneskere aktia save so keren regulacia e realiziripaskoro e Zakoneskoro vaše čhibja. Ikaldipe adalestar si sade e vastarutne katar MON save so den dži džanipe kaj o realiziripe e ZUJ-eskoro džipherdo e avere zakonenca save so astaren o butikeripe e ministeripaskoro (Zakono vašo fundavno thaj maškarutno sikljovipe thaj Zakono vašo učo sikljovipe). Asavke sit haj e vakerdipa e butjarne oficialutnengro palo jekhina ano MON. Trujal 28% katar sa lender vakeren kaj nane asavke aktia, džikaj 61% na džanen kaj isi telozakonesere aktia save si ki relacia e ZUJ-esa. Trujal 11% katar e pučle vakeren kaj džanen kaj isi telozakoneskere aktia. (**tabela 2.**)

Tabela 2. Isipe e telozakoneskere aktongoro vašo ZUJ
(uzal e oficialutne katar e Ministeripa), N (%)

	Sa	MON	MTV	MTSP
Va	8 (11,1%)	6 (25,0%)	1 (3,8%)	1 (4,5%)
Na	20 (27,8%)	6 (25,0%)	9 (34,6%)	5 (22,7%)
Na džanav/na sium sigurno	44 (61,1%)	12 (50,0%)	16 (61,5%)	16 (72,7%)
Sa	72 (100%)	23 (100%)	26 (100%)	22 (100%)

REZIME: O informiripe vašo ZUJ nane regulirime sistematikane, a ano majbaro kotor katar e oficialutne vakeren kaj nane vaj na džanen isi vaj na telozakoneskere aktia vašo ZUJ save so konkretizirinen o čhani leskere realizaciakoro.

E Intervjuirime vastarutne vakeren kaj ane institucie ko centralnikano nivo nane procedure thaj normativia vašo realiziripe e ZUJ-eskoro, vaj pale kaj von nane pendžarkerde isi vaj na:

„Nane ni normativo, ni procedura, ni butjarni dajatva.“

(murš, Mak.)

„Na sium pendžarkerdi, numa gindinav kaj nane.“

(džuvli, Mak.)

Jekh trintorin katar e pučlutne save so si pučle ko anketiripe vakeren kaj nane procedure vašo realiziripe e ZUJ-eskoro ane lengere institucie, džikaj pobuter katar ekvaš vakerde kaj na džanen isi vaj na asavke procedure (**tabela 3**). Nane thaj baro averdipe thaj ke gindipa katar e pučlutne ani relacia e isipaskoro normative vašo realiziripe e ZUJ-eskoro. Trujal 87% katar e anketirime oficialutne vakerde kaj nane, ja pale kaj na džanen si vaj na lengere instituciende normative vašo realiziripe e ZUJ-eskoro (**tabela 4**).

Tabela 3. Isipe e procedurengoro vašo ZUJ (uzal e oficialutne katar e Ministeripa) N (%)				
	Sa	MON	MTV	MTSP
Va	10 (13,7%)	5 (20,8%)	1 (4%)	4 (16,7%)
Na	22 (30,1%)	10 (41,7%)	6 (24%)	6 (25%)
Na džanav/na sium sigurno	41 (56,2%)	9 (37,5%)	18 (72%)	14 (58,3%)
Sa	73 (100%)	24 (100%)	25 (100%)	24 (100%)

Tabela 4. Isipe e normativengoro vašo ZUJ (uzal e oficialutne katar e Ministeripa) N (%)				
	Sa	MON	MTV	MTSP
Va	10 (13,3%)	6 (25,0%)	2 (7,4%)	2 (8,3%)
Na	17 (22,7%)	8 (33,3%)	5 (18,5%)	4 (16,7%)
Na džanav/na sium sigurno	48 (64,0%)	10 (41,7%)	20 (74,1%)	18 (75,%)
Sa	75 (100%)	24 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

REZIME: Majbaro kotor e oficalutnengoro thaj e vastarutnengoro ane involvirime ministeripa vašo ZUJ na džanena kaj isi procedure thaj normativia vaj pale vakeren kaj von nane dživde.

II. Nakhlo butjakoro vaxt e butjarnengoro pale institucie ko centralnikano nivo e čhibjasa savi so si aver e makedonikane čhibjatar

Generalnikane, ikaldipasa katar tikno kotor, e vastarutne ke sektoria thaj jekhina save so sip handle ano rodjaripe vakeren kaj dži akana na sine len nakhlo butjakoro vaxt e rodipanča thaj ki čhib savi so si aver katar i makedonikani čhib.

Pobuter katar jekh trintorin e anketirimendar vakerde kaj lele rodipe vašo čhib so si aver e makedonikane čhibjatar (**Tabela 5**). Uzal e evidentia, ano MON trujal ekvaš e oficalutnendar vakeren kaj dži akana na lele rodipe e čhibjakoro savo so si aver e makedonikane čhibjatar.

Tabela 5. Dendo vakerdipe vašo lele rodipa ki čhib so si aver e makedonikane čhibjatar ano thavdipe lengere butjakoro N (%)				
	Sa	MON	MTV	MTSP
Va	29 (38,2%)	12 (48,0%)	10 (37,0%)	7 (29,2%)
Na	37 (48,7%)	10 (40,0%)	11 (40,7%)	16 (66,7%)
Na džanav/na sium sigurno	10 (13,%)	3 (12,0%)	6 (22,2%)	1 (4,2,%)
Sa	76 (100%)	25 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

Buteder katar ekvaš lendar (55,6%) save so lele rodipe ki čhib savi so si aver katar i makedonikani, dena procenipe kaj ko beršeskoro nivo isi sine majbut dži 5% rodipa ki čhib savi so si aver e makedonikane čhibjatar kana ka dikhon sa e rodipa so sine. Sade jekh štartorin e oficalutnendar gindinen kaj ko beršeskoro nivo, sa ko sa kerde buti ko 6 dži 15% ki čhib so si aver e makedonikane čhibjatar.

REZIME: Pobuter kotar ekvaš e participantendar ano rodjaripe ane trin ministeripa, nijekh far na sine len eksperienca e rodipanča ki čhib savi so si aver e makedonikane čhibjatar, vaj na dena pumen godi vašo asavki čipota.

Te ule lele ko dikhipe e džovapia katar sa e pučle vaše solduj instrumentia, šaj te ovel phandlo lafi kaj o ZUJ na ovel realizirime sistematikane ane institucie ko centralnikano nivelo sar so dikhon katar o rodjaripe. E vastarutne ke sektoria/jekhina vakeren kaj i oficalnikani komunikacia ko sa ovel kerdi ki makedonikani čhib, bizo te oven dikhle e experience save so si xramome ke

rodipa save so si dende ki čhib so si aver e makedonikane čhibjatar. Ola vakeren kaj ke sa e rodipa iranen džovapia ki makedonikani čhib thaj te ule dikhle thaj adala so si lele ki čhib so si vakerde katar 20% katar e dizutne save so si preperutne e khedinendar³.

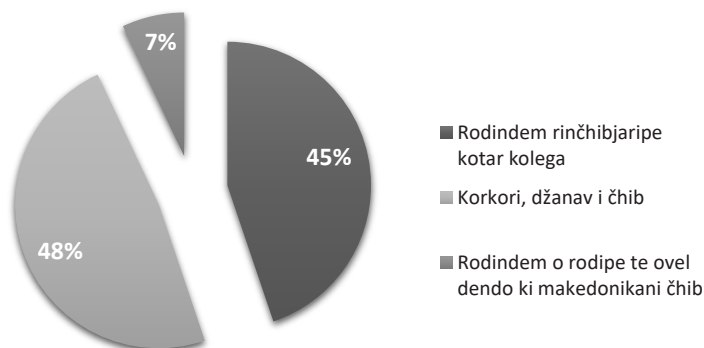
Katar e oficalutne ki putardi administracia save so sine lele ko rodjaripe thaj lele rodipe ki čhib so si aver katar i makedonikani čhib (sa ko sa 29), trujal 70% den vakerdipe kaj ko rodipa dende džovapi sade ki makedonikani čhib, džikaj šov lender e rodutnenge dende džovapi thaj ki makedonikani čhib thaj ki čhib savate sine dendo o rodipe. Sade duj džene katar e pučle dende vakerdipe kaj ko rodipe e rodutnengoro irande sade ki čhib savate o rodipe sine bičhaldo (**Tabela 6**).

Tabela 6. Čhand e džovapengoro saveste sine lele e rodipa ki čhib savi si aver e makedonikane čhibjatar tari rig e oficalutnengiri				
	Sa	MON	MTV	MTSP
Sade ki makedonikani čhib	20 (69,0%)	10 (83,3%)	6 (60,0%)	4 (57,1%)
Ki makedonikani čhib thaj čhib savate sine dendo rodipe	2 (6,9%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)
Sade ki čhib savate sine dendo o rodipe	6 (20,7%)	0 (0,0%)	4 (40,0%)	2 (28,6%)
Na sine man asavki eksperienca	1 (3,4%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Sa	29 (100%)	12 (100%)	10 (100%)	7 (100%)

Te šaj te keren procesiripe e rodipangoro save so si lele ki čhib savi si aver e makedonikane čhibjatar, trujal ekvaš rodinde rinčhibjaripe katar kolega, džikaj 7% vakeren kaj irande e rodutnengere rodipa save so sine lele ki aver čhib katar i makedonikani, te šaj te ovel xramome thaj ki makedonikani čhib. O aver kotor, e rodipa kerde korkori, adaleske so džanle i čhib saveste o rodipe sine dendo (**grafikono 2**).

³ Uzal o ZUJ, e dizutne save so dživdinen ane jekhina ki lokalnikani korkoriradžin savate vakerdjoval majhari 20% ki oficalno čhib so si aver e makedonikane čhibjatar, ani komunikacia e ministeripasa, uzal i makedonikani čhib thaj azbuka, šaj te labaren thaj i čhib savi si oficalno thaj i abeceda. E ministeripa den džovapi ki makedonikani čhib thaj lakiri azbuka thaj ki oficalno čhib thaj abeceda savi so labarel o dizutno savo so del rodipa ki peskiri dajakiri čhib so si aver e makedonikane čhibjatar.

Grafikono 2. Čhand e butjakoro e rodipanca ki čhib so si aver e makedonikane čhibjatar

Katar i perspektiva e eksperienciakoro katar e vastarutne katar trin ministeripa, te šaj te ovel dendo džovapi ki makedonikani čhib (ulavde si e misala e vastarutnengere save so džanenas i čhib so si aver e makedonikane čhibjatar) ke rodipa save so resen ki čhib so vakerdjoval katar 20% e dizutnendar save so si preperutne e khedinendar, o rodipe ovel rinčhibjardo katar rinčhibjarno vaj butjarno ani institucia savi so pendžarel adaja čhib. Akaja čipota si ilustririme prekal e akala dende vakeripa katar intervju:

„Mujesa ovela vakerdo thaj ki albanikani thaj ki romani čhib, numaj xramomi komunikacia na ovela kerdi ke adala čhiba.“

(murš, Mak.)

„Man sine man situacia kana o rodutno na xaljovela sine makedonikani čhib, xari džanel sine... me akhardem kolega Albanco te kerel rinčhibjaripe... a o dokumento so ande sine ki makedonikani.“

(murš, Mak.)

„...reslo mange mail ki albanikani... e kolege rinčhibjarde le... thaj me ka dav džovapi“

(džuvli, Mak.)

„Dokumentia na resen thaj ki albanikani thaj ki turkikani, numaj iranas sade ki makedonikani.“

(džuvli, Aver.)

Vašo trubutnipe tari direktikani komunikacia ki čhib e rodutnenca savengiri jekhto čhib nane makedonikani, sar rinčhibjarne sine lele thaj butjarne save so pendžaren i čhib savate kerel lafi o rodutni. Jekh katar e pučle vakerel akava:

„...kaj isi amen kolege Albancia, Roma, Turkoja thaj te isi trubutnipe nekana te ovel kerdo lafi ki rodutneskiri čhib, kova so na džanel i makedonikani čhib, e kolege ikljoven amenge sar dumo, von ka keren kontakto e rodutnesa vaj ka keren maškaripe maškar o butjarno Makedonco thaj o rodutno.“

(džuvli, Mak.)

Aver, intervjuirime respondento, adava proceso vakerel akale lafenca:

„Si sakodivutno e kolege save so si katar albanikano nacionalnipe te lokharen o proceso, den dumo ani komunikacia, a i komunikacia oficialnikane si ki makedonikani čhib.“

(murš, Mak.)

E vastarutne save so pendžaren i čhib so si aver e makedonikane čhibjatar, i direktikani komunikacia keren ki čhib e rigutneskiri. Duj pučle ulaven adaja eksperienca:

„Va, te vakerav kerdem komunikacia ki turkikani čhib vaj ko telefono vaj tele kana ka ovel len trubutnipe.“

(džuvli, Aver)

„adaleske so sium Albanco, verbalno komunicirina e rodutnenca (Albanca) ki albanikani čhib“

REZIME: O keripe buti e rodipanca save so si aver e makedonikane čhibjatar ovela kerdo e ad hoc reagiripasa adaleske sar ka ovel kerdi buti. Majbut i reaktia si te ovel rodime dendo dumo ani komunikacia katar kolega savo so kerel adaja čhib.

Jekh katar e intervjuirime, adava so si phandlo e ZUJ-esa, vakerel kaj lengere institucie, i indirektikani komunikacia e dizutnenca ovel kerdi thaj ke čhiba save so vakerdjoven majxari 20% katar e dizutne katar khedina thaj adava prekal o vazdipe e informaciengoro katar putardo karaktero. Uzal e dende vakeripa katar nekobor vastarutne, o labaripe e čhibjengoro ki čhib so si aver e makedonikane čhibjatar (ko adava, majbut ovel gindime ki čhib so si albanikani) varirinel katar vaxt. Adjaar vakerel kaj sine praktika kana sine pošukar labardipe, a palo adava sine činavdi:

„Ano amaroministeripe, i veb rigori kerelas funkia dujčhibjale ... pala adava ovelas kerdo zur, ačhili adaja buti, i rigori na kerelas buti, na džanav so sine- problem e rinčhibjarnenca, na sium sigurno.“

(džuvli, Mak.)

Ovela dikhlo kaj akala variacie ovena kerde ki jekh sasoični atmosfera kana isi labardipe e aver čhibjengoro numaj i makedonikani savi so kerel pes ani institucia, a savi, sugeririnen akala pučle, but adhinel katar i poza e majuče pozicionirime simendar ani hierarhia:

„Jekh vaxt sine amen teloministero savo so na delas e materialia katar o ministeripe te ikljoven leskere anavesa thaj familiakere anavesa xramome ki kirilica, rodela sine ki latinica te ovel xramome.“

(murš, Mak.)

„Durudži siam sa e aktivipa e Ministereskere, e teloministereskere thaj e themakere sekretareskere te oven rinčhibjarde thaj ki albanikani čhib thaj te oven ikalde ki veb rigori.“

(džuvli, Aver)

Vastarutno katar institucia kote so dominirinel o dikhipe kaj e butjarne dikhen te ovel kerdo o ZUJ vakerel:

*„(adava ovel realizirime prekal)...ikaldipe konkursia ane duj diveskere nevipena ki makedonikani thaj ki čhib savi so vakeren majxari 20% katar e preperutne e khedinengere...
(murš, Aver)*

E vakerdipa katar e vastarutne ani relacia e realiziripaskoro ko ZUJ ani lengiri institucia si kontradiktorno. Jekh vakerel kaj o realiziripe e ZUJ-eskoro ovela praktikirime thaj ko čhand so oven čhivde sime te den informacie katar o putardo karaktero thaj ki čhib savi so vakeren 20% katar e preperutne e khedinengere džikaj aver vastarutno vakerel so isi sektoro saveste ovel kerdi i komunikacia ke čhiba save so si aver e makedonikane čhibatar:

*„...sakova sektoro isi les manuš/manuša save den informacie katar o putardo karakteri,,
(murš, Aver)*

*„Nane sektoro kova so kerel komunikacia ke čhiba so si aver e makedonikane čhibjatar thaj anglipe e sikljovipaskoro e manušenge save so si avere etnikane khedinatar ane pervazia katar MON prekal save oven promovirime e hakoja thaj e vestipa e khedinengere ko sikljovipe thaj arakhipe e kulturnikane baripangoro“
(murš, Alb.)*

Majbaro kotor katar e intervjuirime vastarne našti te ulaven i šukar praktika ane lengere ministeripa sar baxtagoralo komuniciripe e dizutnenca save nisi aver čhib e makedonikane čhibatar, so indirektikane vakerel thaj vašo incidentipe vašo praktikiripe e ZUJ-eskoro. Sar so sine vakerdo, jekh tikno kotor lender sar jekhutni šukar praktika ulaven o funkcioniripe e veb rigorengoro kotar e ministeripa thaj ki čhib so vakeren 20% katar e dizutne e khedinendar, sar thaj o dendo dumo katar e butjarne kadria save so vakeren i vakerdi čhib.

E vastarutne dende džovapi thaj ke pučipa save so arakhle lokheder implementacia ko ZUJ. Von vakeren kaj o resipe e akanutne aktongoro, instrukciengoro thaj formularengoro ke veb rigore, sar thaj e printime verziengoro e oglasengoro thaj aver informativnikano material ane thana e ministeripaskoro ka lokharen o keripe buti e ZUJ-eskoro. Sar bahani, e pučle vakeren o pošukar realiziripe e zakoneskoro ka šaj te ovel kjaripe te ovel kerdo kurso vaše relevantnikane čhibja. Vakerdo si kaj katar šukaripe ka ovel te ovel kerdo thaj jekh instrukciakoro lil savo so ka astarel e konkretikane phirda ani relacia e realiziripaskoro e zakoneskoro ke čhiba, numa thaj o keripe e ulavde sektorengoro ane pervazia e ministeripangoro savo so ka dikhel o čhand leskere realiziripaskoro. Sine vakerdo thaj vašo šajdipe vašo anipe telozakoneskere aktia katar i rig e Radžipaskiri save so ka oven vaše sa e ministeripa. Kotor katar e pučle save so si vastarutne ke sektoria vakeren kaj si trubutno butjarnipe e rinčhibjarnengoro thaj džipherde kadareskoro. Dureder, disave vakeren kaj si trubutne politikane marzia katar minister, marzi thaj iniciativa e vastarutnengoro e sektorengoro, numa thaj adjaar baripe e manuškane resursengoro. Thaj adjaar e vastarutne den akcento kaj o xulipe e procedurengoro vašo realiziripe e zakoneskoro sar thaj o decidnikano akcentipe ke sankcie kana nane realiziripe e zakoneskoro ka del dumo kori o pošukar realiziripe e zakoneskoro. Akala vakeripa si ilustracia e dende ideenge:

„...te ovel instruksiengoro lil vašo....ka ovel šukar te ovel rinčhibjardo ke nekobor čhibja, te oven resle thaj ke sa e etnikane khedina“

(murš, Mak.)

„Sar bahani teoven dende manuša katar sa e nacionalnipa save so ka keren buti e rodutnenca, jekh sar e manušenca saven so isi invaliditeto. Te oven butikerutne manuša save so keren adaja čhib, numaj thaj te oven phirne thaj te keren peskiri buti jekhajekh e trubutnipanca e dizutnengiri“

(džuvli, Mak.)

„Te oven butikerutne rinčhibjarne thaj te ovel sektoro adaleske (vašo realiziripe e ZUJ-eskoro)“

(murš, Mak.)

„Te ovel kerdi procedura sar adava te ovel kanalizirime thaj ten a ovel stopiripa... ko nivo e radžakoro, thaj te ovel xuljardo ko lokalno nivo... te ovel unificirime resipe.“

(džuvli, Mak.)

„Pobaro genje e butikerutnengoro, manuškane resursia, save so pendžaren i čhib, thaj sasoični implementacia e dokumentaciakoro, so del thaj so ikljevel katar o ministeripe kori e dizutne.“

(murš, Mak.)

Džiangordo realiziripe e zakoneskoro katar i rig e butipaskoro vastarutne save so percipirinen sar pharo proceso savo so šaj te ovel thaj problemenca. Sar pharipa ano realiziri[e e zakoneskoro ke lengere sektoria, e vastarutne den o nanipe e procedurakoro vašo realiziripe e zakoneskoro vaše čhibja, o nanipe e administraciakoro e sankciengoro vaše fizikane thaj juristikane sime save so na realizirinen o zakono, nanipe e materialnikane “infrastrukturakoro”, nanipe katar kadro, biphirnipe e rinčhibjarnengoro, numa thaj nanipe e specifkaciakoro vaše dende butja thaj e obligacie katar e rinčhibjarne. Sar lustracia ke dende sebestia ka vakeren akala vakerdipa:

„Nane odobor manuša save so si butjarne thaj isi len džanipa ane phirnikane sektoria“

(murš, Mak.)

„Sar misal, me na xaljovav les ... ake tuke rinčhibjarno... kana ka avel te del man informacia kaj trubul disavo telopučipe... kerdja vaj na buti avral e phuvatar... del man džovapi kaj na džanlja kaj adaleske trubul te pučel les... o manuš rinčhibjarel, numaj nane phirno adaleske“

(džuvli, Mak.)

„Ulo ano Parlamento... e deputatia save so si katar albanikano preperipe avile direktikane mande te xaljojen pumen vašo tehnikano nivelu vašo bilačo rinčhibjaripe katar i makedonikani ki albanikani čhib.“

(džuvli, Mak.)

„Trubul te oven arakhle kvalitetbnikane rinčhibjarne save so džanen thaj i makedonikani thaj i alabanikani čhib... i makedonikani čhib disavow far si baro problem ane situacie kana isi vakerdipe, xramovipe thaj uzal adava so von si šukar butjarne.“

(džuvli, Mak.)

REZIME: Uzal e dende vakerdipa e vastarutnengere ano kotor e ministeripangoro, relevantnikane konzistentnipasa, numaj i makedonikani čhib ovela labardi thaj i čhib savi so vakeren pobuter katar 20% e dizutnendar kana isi konkursia thaj ke ulavde veb rigore. Vašo pošukar keripa e realiziripaskoro ovena dende bahania vaše pozitivnikane napia, numaj thaj snkcioniripe kana isi birealizacia e zakoneskoro.

III. Gindipa e butjarnengiri ane institucie ko centralnikano nivo vašo Zakono e labardipaskoro e čhibjengoro

E gindipa e vastarutnengere ke sektoria, numa thaj e butjarnengere, šaj te den dendipe ano proceso e realiziripaskoro ke zakonia te ovel lokho vaj pale pharo. Ekvaš e intervjuirime vastarutnendar, dena procentipe kaj isi trubutnipe katar konzistentnikano realiziripe akale zakoneskoro ane institucie ko centralnikano nivo thaj manifestirinen relativnikane afirmativnikani relacia kori ZUJ. Sar so gindinen ola, o realiziripe e zakoneskoro si manglo, adaleske so ka šaj te ovel lokhardi i komunikacia e rodutnenca, ka anel dži solduj rigengoro xaljovipe, ka ovel prevenirime o bilačo legardipe e procedurakoro ki relacia e realnikane rodipaskoro. Sa adava ka anel šparipe e vaxteskoro thaj e materialnikane resursengoro sar e rigutnenge adjaar thaj e themakere institucienge. Pobaro kotor katar e intervjuirime den vakerdipe kaj o realiziripe e zakoneskoro ka kerel reperkusia thaj ko pošukar keripe buti e butjarnengiri katar e bibutipaskere etnikane khedina save so ka keren kolaboracia e rodutnenca. Akala dende vakerdipa vakeren sar ilustracia akale gindipaske:

„Isi realnikane manuša save so na džanen i makedonikani čhib. Katar tiknipe na siklile la thaj von trubul te oven xaljovde“

(murš, Mak.)

„Isi trubutnipa... uzal e manuša save so rinčhibjaren von na džanen odobor i čhib, thaj adjaar isi dizutne save so na džanen i makedonikani čhib. Sasar adava na trubul te ovel pharipe vaši komunikacia e themakere organonca thaj institucienca.“

(džuvli, Mak.)

„Bare džanlipastar sit e xaljova e rodutne save si leskere trubutnipa... te ovel leske durustikane vakerdo savi dokumentacia trubul te del amen. Ten a xaljovdjam amen pale ka avel e rodipasa thaj ka nevljarel i procedura... isi iranipe, džipheripe thaj adava si kuč thaj amenge, amare ministeripaske thaj korkori leske.“

(murš, Mak.)

Avere rigatar, jekh tikno kotor e vastarutnendar vakeren kaj nane trubutnipe katar o realiziripe e ZUJ-eskoro ane lengere institucie. Akava dikhipe dikhljaren adalesa so thaj ko niso na dikhle i situacia te oven ko than e rigake savi so na džanel i makedonikani čhib, vaj, minimalizirinen

o trubutnipe e xulipaskoro e zakoneskoro vašo labaripe e avere čhibakoro numaj e makedonikane čhibakoro, vakerindoj kaj nakhavde i situacie dende dumesa e kolegondar save so rinčhibjarde. Thaj adjaar, ovela vakerdo kaj o zakono xuljarel biefikasnipe ano butikeripe, vašo lungjaripe e procesoskoro vašo rinčhibjaripe. Misaleske, ovela vakerdo:

„Nane trubutnipe akale zakonestar ... sa e riga džanen makedonikani... numaj odola nekobor saven so isi amen ane but xari čipote, kana na vakeren i makedonikani čhib, thaj sas leljarde katar e kolege save so vakeren i čhib savasa mangenas te komunicirinel adava so isi les trubutnipe“.
(murš, Mak.)

„Ka trubul lungeder vaxt vaše rodipa... ki aver čhib... ka ovel durederipe e džovapesa.“
(džuvli, Mak.)

O labardipe e makedonikane čhibjakoro sar dominantikano (vaj jekhutno) ani komunikacia e institucienca tari rig e manušengiri savenge jekhto čhib nane makedonikani čhib, akaja grupa vastarutne dikhel sar alusaripe vaj preferencia e korkori e rigutnengiri. Adjaar vakerde si akala vakerdipa:

„E rodutne vakeren i makedonikani (thaj uzal so nane lenge jekhto čhib) adaleske adjaar mangena. Ola korkori (e rodutne) si minsale kaj džikobor vakeren i makedonikani čhib ka šaj te keren komunikacia e bute manušenca katar o ministeripe.“
(murš, Mak.)

REZIME: Maškar e vastarutne dominirinel o pozitivnikano gindipe kori o džipherdo implementiripe ko ZUJ, dikhlo e ambivalentnipasa phandlo e pharipasa ani leskiri realizacija. Sar majbaro problem ovela dikhlo ko nanipe e kvalificirime kadroskoro thaj e materijalnike resursia.

Vaše trubutnipa akale rodjaripaskoro, i relacia e oficialutnengoro ane trin ministeripa phandle ano rodjaripe kori o zakono si identificirime prekale džovapia ko 4 vakerdipa save so si ki relacia: 1) lengoro gindipe ki relacia odoleske kobor e institucie ko sa ikeren pumen dži zakono, 2) o razipe e trubutnipasa vaše mehanizmia vaši kontrola ki leskiri implementacia, 3) razipe ko trubutnipa vašo anglipe e intersektorikane jekhethane butjakoro vaše resarina ko labardipe olasa thaj 4) pendžaripe adaleske kaj o zakono ka kerel šukareder o efikasnipe ano butikeripe e rodutnenca.

O procentipe vaši sakoja grupa pučle si $M=3,49^4$ ($SD=1,48$), so indicirinel kaj nane ni pozitivno ni negativno. Numa identifikuime si e averipa ko etnikano preperipe e pučlengoro ($z=-3,59$; $p < 0,01$)⁵. Kori etnikane Makedoncia, ($M=3,21$; $SD=1,41$; $N=56$), ano procentipe, numaj pobuter katar e ekvaš katar akala respondentia (66%) sikavena razipe jekhe katar e digrenca ko negativnikano kotor e skalatar. O procentipe vaše etnikane Albancia save so sine lele ko

⁴ E dikhipasa kaj i skala savi so si identificirime ko digro e razipaskoro si 6 digre, ko sa negativnikano si dendo sar 1, a ko sa afirmativnikano si ko 6. I Neutralnikani pozicia ki skala si katar o 3 dži 4.

⁵ Kerdo si Mann-Whitney testo.

rodljaripe si bareder thaj indicirinel uči digra ko afirmativnikano dikhipe ko zakono ($M=5,05$; $SD=0,76$; $N=10$). Maškar lende, numaj jekh pučlo nane les vakerdo pozitivnikano gindipe thaj razinel pe e negativnikane digrenca ki skala. Numaj pale, trubul te ovel dikhlo kaj o genj e simengoro save so si involvirime ano anketiripe save so si katar o albanikano etnikano preperipe si but xari, thaj adalestar, o procentipe vaši akaja grupa našti sigurnipasa te ovel tretirime sar reprezentativnikano. Aver lafenca, šajutno si baro averipa maškar e grupe thaj adava sa si vašo subjektivipe e egzamploskoro upral i funda saveste si kerdo akava rodljaripe.

O kompariripe maškar e procentipe save so si lele katar e verver ministeripa so sip handle e generalnikane relaciasa kori o zakono, sikavel ko adava kaj nane statistikane bare averipa maškar e pučle katar e aver organizacie ano dikhipe e pozakoro ko akava zakono ($F(2)=1,22$; $p > 0,05$)⁶. O procento maškar e pučle katar MON si $M=3,53$ ($SD=1,36$), katar MTV si $M=3,74$ ($SD=1,79$), a maškar adala katar MTSP si $M=3,03$ ($SD=1,59$).

REZIME: Maškar e butjarne ano ministeripa save so si involvirime ano rodljaripe, ano procentipe, o gindipe kori o ZUJ nane thaj negativnikano thaj pozitivnikano. Maškar e butjarne ane verver ministeripa nane bare averipa ano digro e leljaripaskoro ko zakono, džikaj averipa si registririme upral i funda e etnikane prepripaskoro e participantengoro ano rodljaripe. E etnikane Albancia, ano procento isi len pozitivnikano gindipe kori ZUJ, a e etnikane Makedoncia – neutralnikano.

Limitiripe e rodljaripaskoro

Akava rodljaripe si incialnikano limitirime sar katar o aspekto e prakritakoro e egzamploskoro, adjaar thaj leskere baripaskoro thaj kerde tehnikengoro vašo khedipe e evidentongoro. I Generalizacia e arakhinengiri našti te ovel dikhli avrial katar e involvirime institucie, a e dikhipasa leskere relativnikane uče baripaskoro ko iranipe, trubul te ovel sama ano lengoro generaliziripe katar e korkorutne phandle institucie. E sikavde dikhina si temelime ko korkorutne tehnike thaj frden roš upral e personalnikane perspective e pučlengoro so na trubul te sikavel i faktikani situacia ani relacia e implementaciasa taro ZUJ ane involvirime ministeripa. Thaj adjaar, e arakhina trubul te oven dikhle katar i pespektiva ko jekh but bare džanlipaskoro kontekstualnikano faktor. Majbut, o rodljaripe si kerdo ano period kana o putardipe but sajijale kerelas debata vašo anipe nevo zakono, savo so buvljarel e hakia save so sip handle e labaripasa e čhibjengoro ke čhibja save si aver katar i makedonikani.

⁶ Kerdi si jekhedromeskiri ANOVA.

Dende godipa

Katar i kerdi analiza šaj te oven dende akala rekomendacie:

1. O Informiripe e themakere oficialtengiri phandle e ZUJ-esa trubul te ovel pošukar. E themakere oficialtne trubul te džan ke treningia save so trubul te oven organizirime ke lengere butjarne thana, a savende ka oven informirime vaše dajatve save so ikljoven e dživde thaj ano avutnipe katar akanutno Bahan – ZUJ sar thaj o čhand thaj e metode ki implementacia adale terminantendar. O anipe e telozakoneskere aktengoro adžikerdjovel te ovel pošukar ko realiziripe e terminantengoro, adaleske so nijekh zakono našti te ovel kerdo bizo sasoinipe thaj bizo ten a oven leljarde e telozakoneskoro akto thaj e procedure vašo realiziripe oleskoro.

2. O Fakto so o majbaro kator e oficialtengoro thaj e vastarutnengoro ane trin ministeripa na džanen kaj isi ulavde normativia vaj procedure ki implementacia ko ZUJ thaj sikavel kaj asavke aktia nane ja pale adekvatikane nane leljarde ane akala institucie. Adava si bilačo statistikano genj savi so sikavel kaj o xarno nivo ko realiziripe e akanutne soluciengoro. Ani akaja relacia sit haj i Rekomendacia genj 1. Vašo pošukar informiripe thaj treningo e themakere oficialtengoro thaj vastarutnengoro sar thaj anipe e adekvatikane aktengoro ki akaja ranik.

3. O Fakto so pobuter katar ekvaš e anketirime manušendar nane len eksperienca e rodipanca ki čhib savi si averikani katar i makedonikani sikavel ko kišlo informiripe e buvleder publikumeskoro so si phandloe e terminantenca ko ZUJ. O paralelnikano informiripe thaj o treniripe e oficialtengoro thaj e vastarutnengoro ko keripe buti ke akala terminante trubul te oven organizirime thaj realizirime e kampanje ko informiripe e dizutnengoro phandlo e lengere hakonca save so ikljoven akale zakoneskere solucienca.

4. E *Ad hoc* solucie na sikaven adekvatikano realiziripe e lele dajativengere katar zakono. Adaleske, pobuter katar sa si trubutno sit e oven kerde efikasnikane mehanizmia ko realiziripe e zakonengoro a na adava te ovel mukhlo ko čipotime kolezialnikano šukar marzi. Adalestar si but importantno te oven kerde neve themakere institucie, sar misal i Agencia vašo realiziripe ko ZUJ, prekal save akala procedure, normativia thaj aver aktia ka den pester sa ko anipe jekhutno institucionalnikano realiziripe e zakoneskere terminantengoro.

5. O realiziripe ki akaja but bari konstitucionalnikano garantirime hako e dizutnengoro našti te ovel ko šukar marzi e ministereskoro vaj e vastarutneskoro ko terminirime sektoro. I džiakanutni situacia ani praktika ko realiziripe e ZUJ-eskoro kote so isi šukar ulavdipe thaj averdipe ki relacia e faktosa si vaj na o minister vaj vastarutno katar terminirime etnikani khedin vaj nane jekhutno biastaripaskoro. Adaleske si šukar te oven kerde mehanizmia thaj institucie save so ka garantirinen kaj akala terminante ka oven realizirime bizo averipe ko etnikano preperipe e vastarutneskoro. Thaj adjaar, but si bare džanlipastar te oven kerde thaj te vazden pumen e sankcie kana isi birealiziripe e zakoneskere sankciengoro. Nijekh

juristikani norma nane implementirime adekvatikane bizo te ovel dikhli i efikasnikani sankcia.

6. O realiziripe e terminantengoro ko ZUJ, majbut katar kvaliteto, adhinel but e kadrovikane preparaciakoro sar thaj katar e tehnikane resursia vašo realiziripe e rinčhibjaripaskoro kana si trubutno. O realiziripe e zkoneskere soluciengoro ko ZUJ si tang phandlo e finansiakere investicienca save so šaj te ikljoven katar o themakoro budžeto, numaj trubul te oven labarde thaj katar e fondia internacionalnikane proektendar, majbut katar EU ano jekhipa e bare džanlipasa ko radžipe e hakoskoro thaj e hakongoro e etnikane minoritetengoro.

7. Bare džanlipastar sit haj i konstatacia kaj nane negativnikano gindipe maškar e anketirime ani relacia e implementaciasa ke terminante ano ZUJ. Ano avutnipe trubul te ovel pobuter kerdi buti ano drom e informiripaskoro e themakere oficialutnenge ani relacia e resarinenge thaj e čhaneske ko realiziripe akale zakoneskere soluciengoro te šaj te ovel našaldo o politiziripe ke akala xošime pučipa savo so si phandlo ke konstitucionalnikane garantirime hakia ko oficialnikano labaripe e dajakere čhibakoro.

ANALIZĂ

**VIDERI SHI PRAXĂ A CONDOCĂTORLOR SHI A LĂCĂRTORLOR
TU ADMINISTRATSIA A STATLUI TI IMPLEMENTARI A NOMLUI
TI UFILISEARI A LIMBILOR DI LA ANLU 2008 TU INSTITUTSIILI A STATLUI**

Editor:

Sutsata a bñãtorlor ti sustsãniri a dialoglui anamisa di etniili shi developari a comunitatiljei
“Valoãri dadun”

Ti editorlu:

Razie Ionuzi

Ti VALOÃRI DEADUN, analiza u-adrarã:

Prof. d-r Nicolina Chenig (metodologhii a analizãljei shi analizã a factilor)

Prof. d-r Besa Arifi (introdutsiri shi dãmãndãri)

M-r. Sheruze Osmani-Balaji (ãndridzeari a instrumentilor ti analizã a factilor)

Consultantu: Hairie Ahmed

Ifharistusi ahoryea ti agiutorlu i-dãm
ali Monicã Bojinovsca, mentor ãn cadur a proectului.

Redactsii pi limbã:

Ljubitsa Gheorghieva

Tipuseashti:

BoroGrafica, Scopia

Tiraj: 200

Editsii nicomertsialã/ gratis editsii

CONTȘĂNIRI

CONTȘĂNIRI

Listă di shcurti zboară	148
PROTUZBOR	149
FONDUL A ANALIZĂLJEI	151
Videri shi praxă a conducatorlor shi a lăcărtoilor tu administratsia a statlui ti implementari a Nomlui ti ufiliseari a limbilor di la anlu 2008 tu institutsiili a statlui	153
METODOLOGHII A ANALIZĂLJEI	153
CONSTATARI	155
I. Informari ti Nomlu ti ufiliseari a limbilor	155
II. Praxă a lăcărtoilor tu institutsiili pi nivel tsertral cu temi pi limbă altă turlii di limba machidunească	158
III. Minduearea a lăcărtoilor tu institutsiili pi nivel tsertral ti Nomlu ti ufiliseari a limbilor	163
Limitari a analizăljei	165
Dămăndări	166

Listă di shcurti zboară

NUL – Nomlu ti ufiliseari a limbäljei tsi u zburăscu naima ptsân 20% di bânătorlji a statlu shi tu locurli a condutsiräljei locală di la anlu 2008

MESH – Ministeriat ti educatsii shi shtintsă

MTL – Ministeriat ti transportu shi ligaturi

MLPS – Ministeriat ti lucru shi politică sotsială

SICO – Secretariat ti implementari a Contractului di Ohărda

PROTUZBOR

PROTUZBOR

Ună di constatatsiili cari naima multu s-da tu raporturli internatsionali ligati cu easti atsea cari spuni ca nomurli nu s-tinjisescu pâna di mardzină. Ashitsi tu dauli Raporturi a Grupâljei a anâltsâlor expertsă cari suntu cânăscuti ca Raporturli al Pribe di la anlu 2015 shi 2017, s-spuni ca niadecvata ufliseari a nomurlor a statlu easti naima marli problem ti nomurli shi ândrepturli a statlui. Di aoa, studia adrată ân cadur a proqramâljei "Valoări deadun", cari ari scupo s-adară analiză a viderlor shi praxa a conducatorlor shi a lăcârtoilor di administratsia publică ti implementari a nomlui ti ufliseari a limbilr di la anlu 2008 tu institutsiili a statlui ari mari simasii. Simasia alishtei analiză easti prota ti factul ca da facti shi aflări ligati cu atsea cât lăcârtoilji tu administratsia a statlui di sectorli iu easti adrată analiza ti Nomlu ti ufliseari a limbilordi la anlu 2008 cum shi nivelu a uflisariljei a limbilor altă turlii di limba machiduneasca, dupu dispozitivili alăshtui nom. Rezultatili di analiza delihea pot s-luyursească ca cheardiri cându iasti zbor ti ântribârli ligati cu shtearea ma shi uflisarea a dispozitivilor di nomlu. Atsea tsi eara aflată spuni ca nomurli cari s-aduc nu s-uflisescu tu praxă. Ân ligatură cu viderli ânvrîliga di Nomlu ti ufliseari a limbilor shi a lui realizari, analiza ari facti empiritsi cari spun ca naima mârli problemi ligati cu realizarea alăshtiu nom tu pârtsâli iu eara adrată. Cara s-âchisească di factul ca luyuria easti idyea shi tu alanti sectori a administratsiiljei publică, poati s-dzacă ca ma multu di atsea tsi u-spusi aestă analiză va s-poată s-uflisească shit u alanti sectori. Di praxa ti cari ma multi ori eara spusă, ti jali, iasi constatatsia ca troplu shi nivelu di realizari a dispozitivilor a Nomlui ti ufliseari a limbilor, s-leagă cu atsea cari easti ân cap alishtei institutsii shi easti alăsată pi buna vreari a omlui cari u-condutsi institutsia. Manclo, singurlu Nom ti ufliseari a limbilor di la anlu 2008 ari multi contradictsii cari fără di altă lipseashti s-năstreacă ta s-poată adecvat s realizeadză ândreptul a bânătoilor cari iasti dat shi garantat cu Constitutsia, a cari suntu di vără di etnili cari nu suntu multsimi, ta s-poată oftsial su uflisească limba di dadă. Nomlu tsi easti tu puteari noari mehanizmi ti implementari shi controlă ti ufliseari a dispozitivilor, tsi s-veadi shi di aestă analiză. Cara s-âchisească di aesti constatatsii, cum shi di troplu niregular, nisistematic shi niharmonizat ti realizari a Nomlui ti ufliseari a limbilor di la anlu 2008, naua Propuniri a Nomlui ti ufliseari a limbilor s-ashteaptă ca va s-agiută s-năstreacă contradictsii aflati tu nomlu tsi tora easti tu potesi, cum shi s-da mehanizmi adecvati ti implementari a dispozitivilor a nomlui. Factul ca tu Propunirea a Nomlui easti prividzută s-adară dau institutsii cu mari simasii, *Aghentsia ti ufliseari a limbâljei tsi u-zburăscu naima ptsân 20% di bânătoilji*, cum shi *Inspectorat ti ufliseari a limbilor*, s-ashteaptă s-agiută ti adecvată ufliseari alăshtui nom. Atumtsea, problemili cari eara aflati tu aestă analiză va s-poată s-năstreacă cu propunirli tu năulu nom. Ashitsi, Aghentsia cari iasti data ca propuniri va s-hibă competentă ta s-facă promovari ti ufliseari a limbilor a etniilor cari nu suntu multsimi, cu tsi va s-agiută lăcârtoilji

tu administratsia a statlui ma multu s-ânveatsâ shi ma multu s-shtibâ ti despozitivili shi căftârli a nomlui. Aghentsia va s-hibâ competentâ shi s-da agiutor ti tradutsirea shi lectura a texturilor cum shi a documentilor cari s-ândreg tu organili a statlui. Di altâ parti, Inspectoratlu va s-facâ controlă pi realizarea a Nomlui shi noari s-hibâ ligatâ cu buna vreami a minishtsârlor ica conducătorli, ma va s-implementeadzâ cu mehanizmili a Nomlui. Cara s-nu s-tinjiseascâ Nomlu , atumtsea va s-aibâ globi ti organlu a statlui cum shi ti conducătorlu alâstui organ. Propunirea a Nomlui idyea ashitsi dzâtsi ca ti un an di adutsarea a Nomlui, Chivernisea va li aducâ tuti acti sum nomlu lipsiti ti realizarea a lui. Cum easti shi tu analiza, atsea tsi tora noari acti sum nomlu easti un di naima mârli problemi ti uflisarea a Nomlui tsi tora easti pi potesi.

Aestâ analiză easti document cu mari simasii di cari s-veadi cum tora sta lucrâti tu realizarea a Nomlui ti uflisarea a limbilor di la anlu 2008. Idyea analiză va s-hibâ shi fimelj ti comparari ti atsea cât s-dusi ninti tu anljji tsi yin aestâ ântribari shi realizarea tu yinitor a Propunirâljei a Nomlui ti uflisari a limbilor cari tora di oarâ s-află tu protsedurâ tu Parlamentul.

FONDUL A ANALIZĂLJEI

Valoări deadun (VD) lucrează ti ma buni relatsii anamisa di etniili shi tinjiseari a ăndrepturlor a comunitătslor etnitsi cu organizari activitătš ti educatsii, activitătš informativi shi alti. Valoări deadun easti shstătă ti ahurheari shi sustsăniri a dialoglui tsivil ti idyea partitsipari a comunitătslor etnitsi pi nivel local shi national.

Tu chirolu di ciarshar anlu 2017, până tu ianar 2018 lucrează pi proiectu **“Comunicatsii anamisa di bănătorlji shi institutsiili pi nivel tsentral dupu Nomlu ti limbili (2008)”** shi ari scupo ti niintari shi realizari a **Nomlui ti limbili** cu adrari documenti shi controlă pi uflisarea alăstui Nom tu Mlnisteriatlu ti educatsii, Ministeriatlu ti lucru shi politică sotsială, Ministeriatlu ti transportu shi ligatură shi Secretariatlu ti implementari a Contractului di Ohărda.

Uflisarea a limbilor tu bana publică shi tu eucatsia eara ună ăntribari senzibilă cari u-adra dinamica a relatsiilor anamisa di etniili tu statlu tu anljji 1990, cum shi tu chirolu cându s-fătse discusiili ti Contractul di Ohărda. Dupu anlu 2001 cadurlu a Constitutsiiljei shi a Nomlui ti uflisarea a limbilor tsi suntu altă turlii di limba machidunească, eara multu ma liberal, tsicara ca ti caracterlu ghegeneral a politicăljei ti limbili shi ază tută dzuă născăntsă nu s-căndăsescu. Tu praxă noari sănătoasă lingua franca, tsicara ca dupu normativili limba machidunească lipseashti su aibă atsea rolji. Ashitsi, uflisarea a limbilor nica easti ăntribari discutabilă shi cu ănchljdeari alishtei ăntribari va s-relaxeadză relatsiili anamisa di comunitătšli shi va s-facă ma sănătoasă kohezia tu sotsietatea.

Uflisarea a limbilor easti ăndreptă cu amandmanlu V cătră articolu 7 di Constitutsia, iu mash limba machidunească easti limbă oftsială pi teritoria a statlui shi tu relatsiili internatsionali (paragraph 1). Manclo, amandmanlu V da shi “altă limbă tsi u-zburăscu naima ptsăn 20% di bănătorlji” ca limbă oftsială (paragraf 2), a limbili cari li uflisescu “naima ptsăn 20% di bănătorlji” tu locurli di condustirea locală ca limbi oftsiali pi nivel local (di comună) (paragraph 6). Idyul amandman li da shi ăndrepturli ti documenti personali pi limbili natsionali shi oftsiali (paragraf 3), uflisarea a limbilor oftsiali tu comunicatsia a bănătorlor cu filialili a ministeriatilor shi cu cantselariili tsentrali a ministeriatilor (paragraf 4), cum shi cu organili a condutsirăljei a statlui (paragraf 5).

Uflisarea a limbilor ma multu easti regulată cu Nomlu ti uflisarea a limbăljei tsi u-zburăscu naima ptsăn 20% di bănătorlji di stat shi tu locărli di condustirea locală. Nomlu ti limbili ma aproapea u-spuni uflisarea tu ma multi locări: tu Parlamentul (articol 3), comunicatsia a bănătorlor cu ministeriatili (4) protseurili la giudic (5-14) tu organili a condutsirăljei la giuditsli (15-17), protsedura administrativă (18), sanctsiili (19), la institutsia ombudsman (20), tu protselu di alidzerli shi formili ti voatri (21-28), documentili personali (29-30), evidentsia tu reghistarlu (31),

competentsii a politsiiljei (32), radiodifuzii (33-38), obiectili di infrastructurã (40-43), la activitãts finansiali shi economitsi (44-47), tu educatsia shi shtintsã (48-53), cultura (54-56), tu protseslu ti liberã dari a informatsiilor cu caracter public (57) shi ti publicari acti (58).

Cara s-aibã tu videari ca institutsiili a statlui nu fac tretman sistematic alishteï añtribari, noari shi multi facti oftsiali, fact caru u-fatsi ma greu analiza.

Ti atsea Valoãri deadun adrã Analiza ti implementari a Nomlui ti limbili pi nivel tsentral shi atsea tu Ministeriatlu ti lucru shi politic sotsialã, Ministeriatlu ti transportu shi ligaturi, Secretariatlu ti implementari a Contractului di Ohãrda shi Ministeriatlu ti educatsii.

Cu activitãtsli prividzuti tu propunirea a proectului Valoãri deadun adrã cadur pi tu cari poati s-veadã cum shi cãt s-realizeadzã Nomlu ti limbi tu Ministeriatlu ti lucru shi politicã sotsialã, Ministeriatlu ti transportu shi ligaturi, Ministeriatlu ti educatsii shi Secretariatlu ti implementari a Contractului di Ohãrda.

Valoãri deadun

VIDERI SHI PRAXĂ A CONDUCĂTORLOR SHI A LĂCĂRTORLJI TU ADMINISTRATSIA A STATLUI TI IMPLEMENTARI A NOMLUI TI UFLISEARI A LIMBILOR DI LA ANLU 2008 TU INSTITUTSIILI A STATLUI

METODOLOGHII A ANALIZĂLJEI

Scupolu a analizăljei easti s-veadă praxa tu tinjiseari a Nomlui ti uflisari a limbilor (NUL) tu institutsiili pi nivel tsentral cum shi troplu cum s-tinjiseashti pi tu institutsiili. Idyea ashitsi, eara căftată shi minuarea a lăcărtoilor tu administratsia a statlui ti ananghea di realizarea a nomlui shi căt poati s-agiută tu lucrulu.

Egzemplar: Tu analiza intrară trei institutsiili iu implementarea alăshtui nomeasti di mari simasii shi ună cari lucrează pi monitoringlu ti a lui ufliseari tu institutsiili. Ashitsi ti aestă analiză eara alepti Ministeriatlu ti educatsii shi shtintsă (MESH), Ministeriatlu ti transport shi ligaturi (MTL), Ministeriatlu ti lucru shi politică sotsială (MLPS), cum shi Secretariatlu ti implementari a Contractului di Ohărda (SICO)¹. Ân cadur alăshstor institutsii, casten eara alepti mash 10 di sectori shi 9 slujbi tu aesti sectori, cum shi ună directsii di institutsiili tsentrali, ca lucrulu a lor di cafi dzuă ari comunicatsii direct cu clientsă, firmi shi/ica bănători. Tu ändridzarea a cadurlui a analizăljei planlu eara s-intră 23 di conducători, di cari: 6 conducători di MESH (2 sectori, 3 slujbi shi 1 directsii), 3 conducători di MTL (2 sectori shi 4 slujbi) shi 5 conducători di MLPS (5 sectori) shi 3 conducători di la SICO (1 sectro shi 2 slujbi). Cara s-aibă tu videari planlu, protsentul a partitsipantsălor cari nu vrură s-ljea parti tu analiză (prota ca nu eara la lucru tu chirolu cându s-aduna factili ica di itii personal) easti mari shi easti 30%.

Ashitsi, tu aesti sectori a institutsiilor, eara adrati intervuiu pi **14 di conducători**, di cari 11 eara conducători pi sectori, 1 conducător pi directsii shi 2 conducători pi slujbi. Di elj optu suntu di etnia machidunească, trei di arbinisheasca, a trei spusiră ca suntu di alti etnii.²

Factili cvantitativi suntu adunati pi egzemplar di 76 di lăcărtoiri tu administratsia a curi lă eara dati shcurti ăntribări pi cari apândăsea anonimus (**tabelă 1**). Cara s-avem tu videari ca di 100 di inshi căt eara tu plan ti analiză, aoatsi protsentul atselor cari nu vrură s-ljeaz parti tu aestă analiză easti ma njic (24%).

¹ Tsicara ca Ministeriatlu ti lucrăli interni shi Ministeriatlu ti ändreptu idyea ashitsi suntu institutsii pi nivel tsentral iu uflisarea alăshtui nom easti di mari simasii, aesti ministeriati nu eara acătsati cu analiză di itii practică.

² Etnia atselor tsi loară parti tu analiza lă easti cânăscută atselor tsi u-adrară, ma ca lipsea s-armână anonimi, elj suntu tu categoria *altsă*

Tabelă 1 . Structură a lăcărtorlor dupu institutsiili shi etnia

	Mach.	Arb.	Tut cu tut
MESH	20 (30,3%)	5 (50%)	25 (32,9%)
MTL	22 (33,3%)	5 (50%)	27 (35,5%)
MLPS	24 (36,4%)	0 (0%)	24 (31,6%)
Tut cu tut	66 (100%)	10 (100%)	76 (100%)

Ashitsi, tu protseslu ti adunari a factilor tut cu tut eara acătsats **90 di oaminj**, di cari niheam cama multu (53%) suntu mljeri.

Instrumenti: Facti di conducătorlji eara loati di 9 ăntribări tu interviu cu giunitati di structură. Ăntribărli eara adrati ashitsi ta s-poață s-veadă ti (1) căt conducătorlji a sectorlor suntu informats ti NUL, (2) informatsii ti a lor praxă cându au clientsă ica căftări pi limbă altă turlii di limba machidunească shi (3) s-veadă a lor mindueari ti ananghia ti ufliseari a nomlui, cu a lui părtsă pozitivu shi negativu.

Tu sectorili cari eara aleapti, ica tu slujbili, eara adrată shi anchetă ti minduearea shi praxa ligati ti uflisarea a limbăljei cari u-zburăscu 20% di bânătorlji ali RM tu lucrulu di cafu dzuă a institutsiilor. Semnul di ăntribărli avea 12 di ăntribări cu dati apandasi. Pi 4 di ăntribărli s-apăndăsea pi scară di 6 gradusi ti cândăseari, a di atsea lipsea s-veadă minduearea personală a lăcărtorlor tu institutsili cari eara acătsati cu analiza, cu munduerli tsi eara spusi ti uflisarea, ananghia di niintari a uflisariljei a NUL. Analiza a intercorelatsiiljei alăshtori ăntribări, da sugestii ca iali consistent u-yicsescu minduearea (Cronbach alpha =0.74). Seamnilu cu ăntribărli suntu adrati cu dau verzii di limbi, ashi ca ancheta eara fapță pi limba machiduenască shi pi limba arbinishească.

Protsedură: Factili eara adunati tu chirolu di yismaciunj până di brumar anlu 2017. Tuti interviua eara adrati di echipe cari eara ănvitsati di ninti. Asahi cum căfta respondentsălji, pi limba machidunească eara adrati 12 di interviua, a pi limba arbinishească 2. Oara di mesi ti adrari a interviuilor eara 30 di minuti. Cu izini a anchetatslor, apăndăserli a lor eara recordati, mash dau nu eara ca anchetatslji nu s-cândăsiră shi ti atsea s-ănyrăpsea tu carti. Atselj tsi didea apandasi s-cândăsiră părtsă di a lor interviua s-uflisească anonim ti ilustrari a factilor. Seamnilu cu ăntribări eara dati tu chiro di 5 până di 10 minuti shi anchetatslji singuri didea apandasi.

AFLĂRI

I. Cât shtea ti Nomlu ti ufiliseari a limbilor

Di factili a analizâljei, informarea a conducătorlor a sectorlor shi a lăcărtoilor tu administratsia publică tu sectorli/slujbili cari sunt tu contact cu bănătorlji ligati cu NUL, nu easti regulat tu sistemlu. Naima multu, informarea ti aestu nom easti cum va s-află conducătorlji. Ună parti di anchetatslji dzăsiră ca ti atsea ca ari ahtari nom ânvisară di mediumili, tsicara ca naima multu loa informatsii pi a lor initsiativă di Slujben vesnik. Nica, ti NUL s-informară di praxa tu lucurlu cânda va la yină căftari/temă pi limbă cari nu easti ca limba machidunească. Născăntsă di conducătorlji spusiră ca ti nomlu ânvisară shi cu informarea ti alăxeari a actilor sum nomlu:

„Ti nomlu ti limbili ânvisai cu adutsarea a Amandamentul tsinti... ma cu Nomlu ti limbili mi cânăscui di ma aproapea cu ândrepturli shi troplu ti ufiliseari a ândrepturilor constitutsionali.”
(mascur, Arb.)

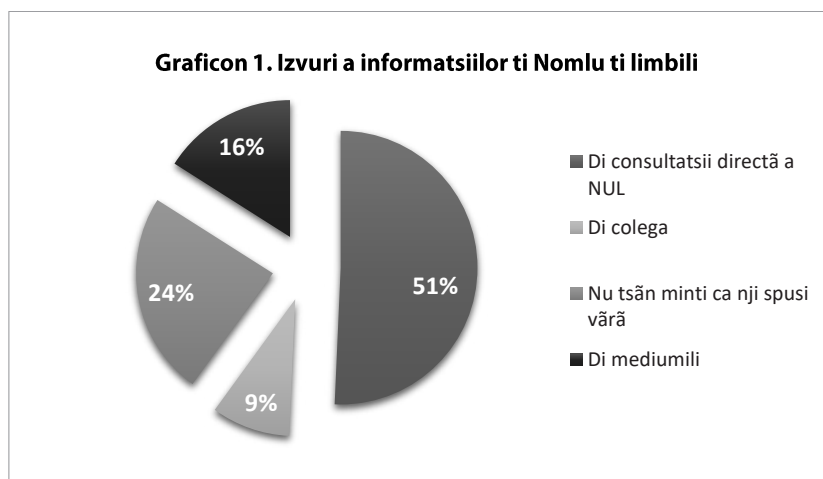
„Shtiu ca născănti ori yin documenti pi alti limbi... ashitsi ânvisai ti nomlu.”
(feamină, alti)

„Yinea documenti, di cari ma multu eara ânyrăpsiti pi...limba a minoritatiljei tsi easti ma multu di 20%. Di atsea s-loa informatsii cum au ândreptu s-ânyrăpsească pi limba a lor di dadă.”
(mascur, Mac.)

„...nica, tu lucurlu nă stăvrăseam cu determinanti di aspectu s-ufilisim născănti reguli cari naima multu lă lipsea a bănătorlor di partea di ascapitat a statlui.”
(mascur, Mac.)

„...cu alăxeari a regulilor a nomurilor...shi noi tsi cu nomurli lipseashti s-adutsem apofasi tu nomlu ti lucru, dupu proclamarea cari iasi pi limba machidunească shi limba arbinishească, s-cljeamă di alăxarea a regulilor.”
(feamina, Mac.)

Ca aesti, sunt shi factili di Ancheta a lăcărtoilor tu treili institutsii di nivel tsentral. Giunitati di anchetatslji (50,67%) spun ca ti NUL ânvisară singuri, cu dyivăseara a nomlui, a vărănă 16% ti nomlu avdzără di mediumili. Ghini ma 24% di anchetatslji spun ca nu tsăn minti ca vără altu lă spusi ti aestu nom. (**grafikon1.**)

Uflisarea a nomurlor poati s-realizeadză cu acti sum nomlu cari es di nomlu. Cu scupo ma ghini s-uflisească nomurli, Chivernisea ca acti sum nomlu, poati s-aducă statuti shi apofasi. Cara s-lipsească ti uflisarea a nomurlor, ministeriatili pot s-aducă apofasi, acti, urnipseari shi instructsii. Pi ăntribarea desi ari ahtări acti, ma multsă di conducătorlji, dzăsiră ca noari acti sum nomlu ahoryea cu cari s-reguleadză uflisarea a Nomlui ti limbili. Mash conducătorlji di la MESH cari apandasiră ca uflisarea a NUL ahoryea easti regulată cu alti nomuri cari sunt tu lucurlu a ministeriatlui (Nomlu ti educatsii primară shi analta educatsii). Ahtări eara shi spunerli a lăcărtoilor di slujbili tu MESH. Vără 28% di tuts tsi eara ăntribats spusiră ca noari ahtări acti, a vără 61% nu shtiu desi ari ahtări sumacti ti NUL. Vără 11% di anchetatslji dzăc ca nu shtiu desi ari ahtări sumacti a nomlui. (tabelă 2).

Tabelă 2. Ari sumacti a nomlui ti NUL
(cum spun lăcărtoilji di Ministeriatili)a, N (%)

	Tuts	MESH	MTL	MLPS
Da	8 (11,1%)	6 (25,0%)	1 (3,8%)	1 (4,5%)
Nu	20 (27,8%)	6 (25,0%)	9 (34,6%)	5 (22,7%)
Nu shtiu/nu escu siyur/ă	44 (61,1%)	12 (50,0%)	16 (61,5%)	16 (72,7%)
Tut cu tut	72 (100%)	23 (100%)	26 (100%)	22 (100%)

REZIME: Informarea ti NUL nu easti regulată tu sistemlu, a naima mari parti di lăcărtoilji spun ca noari ica nu shtiu desi ari acti sum nomlu ti NUL cari di aproapea va lu spună troplu ti a lui ufliseari.

Conducătorlji cu cari eara adrati interviua spusiră ca tu institutsiili pi nivel tsentral, noari protseduri nitsi reguli ti ufliseari a NUL, ica elj ca lăcărtoiri nu shtiu desi ari:

„Noari reguli, nitsi protsedură, nitsi obligatsii ti lucru.“

(mascur, Mac.)

„Nu shtiu, ma nj-pari ca noari.“

(feamină, Mac.)

Cirec di ântribatslji acâtsats cu Ancheta idyea ashitsi spusiră ca noari protseduri ti ufliseari a NUL tu institutsiili a lor, a ma multu di giunitâts spusiră ca nu shtiu desi ari ahtări protseduri (**tabelă 3**). Nu eara altă turlii nitsi spunerli a ântribatslor ti atsea desi ari reguli ti ufliseari a NUL. Vără 87% di lăcârtorlji cari eara ântribats, dzâsiră ca noari, ica ca nu shtiu desi tu institutsiili a lor ari reguli ti ufliseari a NUL (**tabelă 4**).

Tabelă 3. Desi ari protseduri ti NUL (di spunerli a lăcârtorlor tu Ministeriatili) N (%)				
	Tuts	MESH	MTL	MLPS
Da	10 (13,7%)	5 (20,8%)	1 (4%)	4 (16,7%)
Nu	22 (30,1%)	10 (41,7%)	6 (24%)	6 (25%)
Nu shtiu/nu escu siyur/ă	41 (56,2%)	9 (37,5%)	18 (72%)	14 (58,3%)
Tut cu tut	73 (100%)	24 (100%)	25 (100%)	24 (100%)

Tabelă 4. Desi ari reguli ti NUL (di spunerli a lăcârtorlor tu Ministeriatili) N (%)				
	Tuts	MESH	MTL	MLPS
Da	10 (13,3%)	6 (25,0%)	2 (7,4%)	2 (8,3%)
Nu	17 (22,7%)	8 (33,3%)	5 (18,5%)	4 (16,7%)
Nu shtiu/nu escu siyur/ă	48 (64,0%)	10 (41,7%)	20 (74,1%)	18 (75,%)
Tut cu tut	75 (100%)	24 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

REZIME: Naima multsă di lăcârtorlji shi conducâtorlji tu aestui ministeriati nu shtiu desi ari protseduri shi reguli pi tu ministeriatili ti NUL, ica dzâc ca noari.

II. Praxa a lăcărtoilor pi tu institutsiili pi nivel tsentral cu căftări pi limbă cari iasti altă turlii di limba machidunească

Gheneral, cara s-scoată ună njică parti, conducătorlji a sectorlor shi slijibili acătsats tu aestă analiză spun ca până tora avură praxă cu căftări shi pi limbă cari easti altă turlii di limba machidunească.

Ma multu di cirec di ăntribatslji lăcărtoiri apandasiřă ca lă vini căftari/temă pi limbă cari easti altă turlii di limba machidunească. (Tabelă 5). Cum spun factili, tu MESH giunităts di lăcărtoirlji dzăc ca până tora aprucheară căftări pi limbă cari easti altă turlii di limba machidunească.

Tabelă 5. Spuneri ti apruceati căftări pi limbă altă turlii di limba machidunească				
	Tuts	MESH	MTL	MLPS
Da	29 (38,2%)	12 (48,0%)	10 (37,0%)	7 (29,2%)
Nu	37 (48,7%)	10 (40,0%)	11 (40,7%)	16 (66,7%)
Nu shtiu/nu escu siyur/ă	10 (13,%)	3 (12,0%)	6 (22,2%)	1 (4,2,%)
Tut cu tut	76 (100%)	25 (100%)	27 (100%)	24 (100%)

Malju dză giunităts di lăcărtoirlji (55,6%) cari aprucheară căftari pi limbă altă turlii di limba machidunească, tinjisescu ca tru an di tuti căftări, naima multu 5% suntu pi limba cari easti altă turlii di limba machidunească. Mash 25% di lăcărtoirlji tu administratsia luyursescu ca tru an protsentul iasti ma mari shi ca di 6 pqnă di 15% lucra pi limbă altă turlii di limba machidunească.

REZIME: Ma multu di giunităts di tus atselj tsi loară parti tu aestă analiză tsi lucreadză tu aesti trei ministeriati, putes nu avură praxă cu căftări shi temi pi limbă altă turlii di limba machidunească, ica nu tsăn minti ca avură ahtari căftari.

Cara s-ljea tu viderai apandasea tsi u-deadiră anchetatslji pi dauili instrumenti, poati s-dzăcă ca NUL nu s-ufilisea systematic tu institutsiili pi nivel tsentral tsi eara acătstats cu anilza. Conducătorlji a sectorlor/slijibili dzăc ca comunicatsia oftsială easti pi limba machidunească tsicara ca avea shi căftări ănyrăpsiti pi limbă altă turlii di limba machidunească. Elj nica adapsiřă ca pi tuti căftări apândasea pi limba machidunească, deadun cu atseali cari li-apruchea pi limba cari u-zburăscu naima ptsăn 20% di bânătoirlji a comunitătslor³.

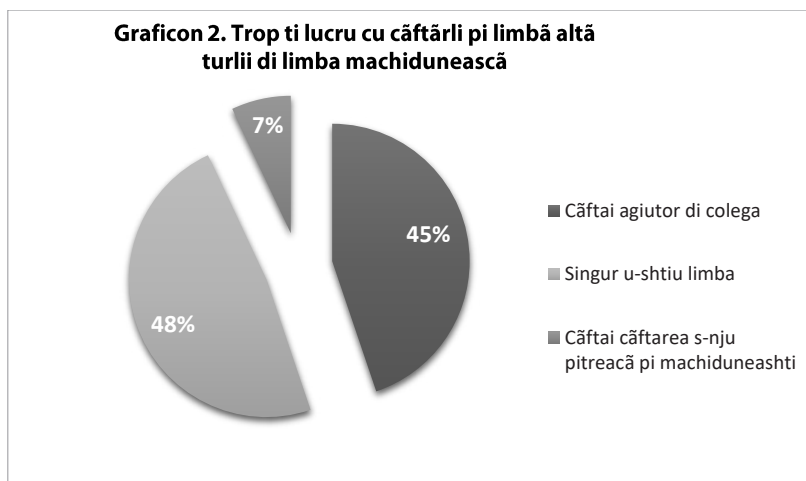
Di lăcărtoirlji di administratsia publică acătsats cu analiza cari aprucheară căftări pi limba altă turlii di limba machidunească (tut cu tut 29 di inshi), vără 70% dzăsiřă ca pi căftarea apandasiřă

³ Di Nomlu ti ufiliseari a limbilor dzătsi ca bânătoirlji cari băneadză tu locărli di condutsirea locală iu naima ptsăn 20% di bânătoirlji zburăscu limbă oftsială altă turlii di limba machidunească, tu comunicatsia cu ministeriatili, pi ninga limba machidunească shi a ljei yramă, pot su ufilisească shi atsea limbă shi yrama a ljei. Ministeriatili apândăsescu pi limba machidunească shi yrama a ljei cum shi pi limba oftsială tsi u-ufiliseashti bânătoirlu cari da căftari pi a lui limbă di dadă, altă turlii di limba machidunească.

mash pi limba machidunească, a shasi inshi pi căftărli apandăsiară shi pi limba machidunească shi pi limba pi cari eara ânyrăpsită căftarea. Mash doi di ântribatslji, apandăsiară ca pi căftărli a bănătorlor lă apândăsea pi limba pi cari eara ânyrăpsită căftarea (**tabelă 6**).

Tabelă 6. Trop di apândăseari a căftărlor cari eara apruceati pi limbă altă turlii di limba machidunească				
	Tuts	MESH	MTL	MLPS
Mash pi limba machidunească	20 (69,0%)	10 (83,3%)	6 (60,0%)	4 (57,1%)
Pi limba machidunească shi pi limba pi cari eara ânyrăpsită căftarea	2 (6,9%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)
Mash pi limba pi cari eara ânyrăpsită căftarea	6 (20,7%)	0 (0,0%)	4 (40,0%)	2 (28,6%)
Nu aviu ahtari parxă	1 (3,4%)	1 (8,3%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Tut cu tut	29 (100%)	12 (100%)	10 (100%)	7 (100%)

Ta s-poată s-intră tu protsedură căftărli cari eara dati pi limbă altă turlii di limba machidunească, maljudză giunităts căftară agiutor ti tradutsiri di vără colegă, a 7% dzăc ca lă li turnară căftărli cari eara pi altă limbă a bănătorlor, ta s-li ânyrăpsească shi pi limba machidunească. Alantsă, pi căftărli lucra singur, ca u-shtea limba pi cari eara ânyrăpsită căftarea (**graficon 2**).

Pit perspectiva a praxiljei a conducătorlor di treili ministeriati, ta s-apandăsească pi limba machidunească (cara s-nu s-ljea tu videari conducătorlji tsi u-shtea limba tsi eara altă turlii di limba machidunească) căftărli cari agiundzea pi limbă cari u-zburăscu 20% di bănătorlji a comunitătslor, căftarea s-tradutsuea di traducător ica di vără lăcărto tu institutsia cari u-shtii idyea limbă. Aestă s-veadi di aesti spuneri dati la interviulu;

„Cu gura s-zbura shi pi limba arbinishească shi pi limba a Romilor, ama tu comunicatsia nu s-ănyrăpsea pi aesti limbi.“

(mascur, Mac.)

„Aveam shi ahtări situatsii cându clientul nu u-achicăsea limba machidunească, niheam achicăsea...grii colega Arbines ta s-nji agiută ca traducător...a documentul tsi lu-adusiră shi tsi lu loară eara pi limba machidunească.“

(mascur, Mac.)

„...nji agiumsi meil pi limba arbinishească...coleganjli lu tradusiră...sh io apăndāsii“

(feamină, Mac.)

„Documenti nă agiungu shi pi limba arbinishească shi pi limba ănturtsească, ma noi turnăm mash pi limba machidunească.“

(feamină, altsă)

Ti ananghia di comunicatsii directă pi limba cu clientsă a curi limba machidunească nu lă easti prota limbă, ca traducători eara loats shi lăcărtoarli cari u-shtiu limba tsi u-zburashti clientul. Un di ăntribatslji lăcărtoari u-dzăsi aestă:

„...ca avem coleganj Arbinesh, Romi, Turtsă, shi cara s-lipsească vără oară s-zburască cu client cari nu u-shtii limba machidunească, coleganjli nă agiută, desi va s-facă contact cu clientul, ica va s-iasă anamisa di vără lăcărtoari Machedon shi clientul.“

(feamină, Mac.)

Altu di ăndtribatslji ti idyul lucru dzăsi:

„Coleganjlji cari suntu di natsionalitatea arbinishească nă agiută tu comunicatsia, a comunicatsia ofitsială easti pi limba armănească.“

(mascur, Mac.)

Conducătorlji cari u-shtiu limba tsi easti altă turli di limba machidunească, comunicatsia direct u-adară pi limba a clientului. Dolj di ăntribatslji lăcărtoari apăndasiră ashi:

„Ashi, s-dzăc ca avui comunicatsii pi limba ănturtsească, pi telefoni ica dighos cându va lă lipsească.“

(feamină, altsă)

„Ca escu Arbines, am comunicatsii verbală cu clientsălj (Arbineshi) pi limba arbinishească,“

(mascur, Alb.)

REZIME: Problemili cu căftărli shi temili pi limbă altă turlii di limba machidunească s-ăndreg ad hoc ti atsea tsi s-adară. Naima multu s-caftă agiutor di coleglu cari u-zburashti atsea limbă.

Ună parti di atselj tsi eara acătsats cu interviulu, ti ufliseari a NUL, spuni ca tu institutsiili a lor, comunicatsia indirectă cu bânătorlji s-fatsi shi pi limbili cari li zburăscu naima ptsân 20% di bânătorlji a comitătşlor shi atsea cu scuteari informatsii di caracter public. Cum spusiră āndoi di conducătorlji, uflisearea a limbilor tsi suntu altă turlii di limba machidunească (aoatsi s-mindueashti pi limba arbinishească) s-alăxea cu chirolu. Ashitsi, s-dzātsi ca avea praxă shi ma multu s-zburască, ma, maamānat s-azāptāsi:

„Tu ministeriatlu a nostu, veb frāndza eara pi dau limbi...dapoiea avea oaminj cari nu vrea, s-dānāsi cu atsel lucru, frāndza nu lucra, nu shtiu tsi s-featsi – problem cu traducătorlji, nu escu siyurā.”
(feamină, Mac.)

S-pari ca aesti variatsii suntu di atmosfera ghegenerală tu institutsia cātră uflisarea alti limbi, a nu shi ti limba machidunească, cari naima multu, dzāc āntribatslji lācārtori s-adarā di minduarea a naima analtili pozitsii tu hierarhia:

„Un chiro aveam vitse minister cari nu didea s-iasā materiali di ministeratlu cu numa shi paranuma a lui cu yramā chirilicā, cāfta mash cu yrami latini s-hibā ānyrāpsiti.”
(mascur, Mac)

„Avem obligatsii tuti activitāts a Ministerlui, a vitse Ministerlui shi a secretarlui di stat, s-hibā tradusi pi limba arbinishească shi s-hibā bāgati pi veb frāndza.”
(feamină, altsā)

Conducători pi institutsii iu lācārtorlji minduescu ca ari āngātan ti ufliseari a NUL, dzātsi:

„(atsea s-fatsi cu)...publicari concurs tu 2 fimiridz pi limba machidunească shi pi limba tsi u-zburāscu naima ptsân 20% di bânătorlji a comunitātşlor...”
(mascur, altsā)

Spunerli a conducătorlor ti uflisarea a NUL tu institutsia a lor suntu contradictori. Un spuni ca uflisarea a NUL s-fatsi ashitsi tsi s-bagā doi oaminj ta s-da informatsii di character public shi pi limba tsi u-zburāscu naima ptsân 20% di bânătorlji a comunitātşlor, a altu conducător spuni ca noari sector iu s-zburashti pi limbă altă turlii di limba machidunească:

„...cafi sector ari bāgatā persona/personi ti dari informatsii di character public,”
(mascur, altsā)

„Noari sector iu s-zburashti pi limbă tsi easti altă turlii di limba machidunească, ma ari directsii ti crishteari shi niintari a educatsiiljei a comunitātşlor etnitsi ān cadur a MESH pi tu cari s-fatsi promovari a āndrepturor a comunitātşlor ti educatsii shi vighljeari a culturāljei a lor”
(mascur, Alb.)

Naima mari parti di atselj tsi eara acătsats cu interviulu nu putea s-āmpartā vārā bunā praxă tu ministeriatili a lor ti bunā comunicatsii cu bânători pi limbă tsi nu easti ca limba machidunească,

tsi indirect zburashti shi ti atsea ca NUL s-ufliseashti intsident. Cum eara spusă shi ma ninti, ună njică parti di elj ca bună praxă u-âmpartă mash lucurlu a veb frândzilor a ministeriatilor shi pi limba tsi u-zburăscu naima ptsân 20% di bânătorlji di comunitătsli, cum shi agiutorlu di parti a lăcărtoilor cari u-zburăscu atsea limbă.

Conducătorlji apândăsea shi pi ântribărli tsi i-atsea tsi va s-asiyureadză ma efulă ufliseari a NUL. Ca propuniri antribatslji lăcărtoiri dzăc ca ti ma bună ufliseari a nomlui lipseashti s-adară cursu ti ânvitsari alăshtor limbi relevanti. Idyea ashitsi dzăsiră ca lipseashti s-bagă un om cari va s-lucreadză shi va li-adară lipsitili jgljoati ti ufliseari a nomlui ti limbili, ma shi adrari sector ahoryea ân cadur a ministeriatilor cari va s-adună gaile ti a lui ufliseari. Eara dzăsă shi ca ari ananghi di acti sum nomlu cari Chivernisea lipseashti s-li aducă ti tuti ministeriati . Ună parti di atselj cari eara ântribats cari suntu shi conducători, dzăsiră ca lipseashti s-aproachi la lucru traducători ica altsă lăcărtoiri. Manclo, născăntsă dzăsiră ca lipseashti shi vreari politică a ministerlui, vreari shi initsiativă a conducătorlor a sectorlor, ma idyea ashitsi shi ânsânătusheari a resursilor di oaminj. Idyea ashitsi, conducătorlji actsentară ca cu bāgāri protseduri ti ufliseari a nomlui shi sânătoasi sanctsii ti niufliseari a nomlui va s-agiută ti ma bună ufliseari a nomlui. Aesti idei s-ved di aesti spuneri:

„...s-avem manual ti protsedură ti...va s-hibă bună s-hibă tradus pi ândau limbi, ta s-poată s-lu uflisească tuti comunităts etnitsi“

(mascurашко, Mac.)

„Ca propuniri easti shi s-bagă oaminj di tuti natsionalităts cari va s-lucreadză cu clientsălj, ashi ca oaminjlji tsi lucreadză cu oaminjlji cu invaliditet. S-bagă la lucru oaminj tsi u-zburăscu limba, ghini ma s-hibă shi cvalificats shi s-lu lucreadză lucurlu ashi cum caftă bânătorlji“.

(feamină, Mac.)

„S-bagă la lucru traducători shi s-aibă sector ti atsea (ti ufliseari a NUL)“

(mascur, Mac.)

„S-bagă protseduri cum s-ândreagă lucurlu shi s-nu aibă âmbodyiu... pi nivel di chivernisi, shi s-dipună pi nivel local...ta s-aibă lucru unificat.“

(feamină, Mac.)

„ S-bagă la lucru ma mults oaminj, a resursilor di oaminj, cari u-shtiu limba shi implementari a documentatsiljei tsi u-da shi tsi iasi di ministeriatlu cātră bânătorlji.“

(mascur, Mac.)

Uflisearea a nomlui di parti a multsimiljei di conducătorlji s-veadi ca greu lucru cari tăsh poati s-hibă shi problematic. Ca âmbodyiu ti ufliseari a nomlui pit sectorli a lor, conducătorlji spusiră ca noari protsedură ti ufliseari a nomlui ti limbili, noari globi ti oaminj shi subiecti cari noari ta s-lu uflisească nomlu, niaveari “infrastructură” materială, niaveari oaminj ti lucru, nishteari a traducătorlor, ma shi atsea ca noari spetsificatsii ti lucurlu a traducătorlor. Atsea s-veadi di aesti spuneri:

„Noari multsă lăcărtoiri cari au ahtari shteari ta s-lucreadză tu sectorli“

(mascur, Mac.)

„Ca egzemplu, io nu lu achicăsescu... yini traducătorlu ... cându va s-yinā s-nji spunā va nj-lipseascā vārā njicā āntribari...desi lu āntribash iu lucra tu xeani... nji apandasi ca nu shtea ca shi atsea lipsea s-lu āntreabā ...omlu tradutsi ama nu i-expertu“

(feaminā, Mac.)

„S-featsi di Parlamentul....deputatslji cari suntu Arbinesh vinirā direct cu mini s-achicāseascā pi nivel di tehnicā ca nu eara bunā tradutsirea di limba machiduneascā pi limba arbinisheascā,,“

(feaminā, Mac.)

„Lipseashti s-aflā bunj traducători cari u-shtiu shi limba machiduneascā shi limba arbinisheascā...limba machiduneascā easti problem nāscānti ori tu spunarea a mindueariljei, ānyrāpsarea, tsicara ca elj suntu multu bunj lăcārtori.

(feaminā, Mac.)

REZIME: Di spunerli a conducătorlji, tu unā parti di ministeriatili, cu konzistenitati relevantā, a nu shi limba machiduneascā, s-ufliseashti limbā cari u-zburāscu ma multu di 20% di bānātorlji cându ari concurs shi pi nāscānti veb frāndzā a slujbilor. Ti ma bunā ufliseari s-da idei ti ma multi jghljoati pozitivi, ma shi sanctionsari cara s-nu s-ufliseascā nomlu.

III. Mindueri a lăcārtorlor tu institutsiili pi nivel tsentral ti Nomlu ti ufliseari a limbilor

Minduerli a conducătorlor a sectorlor, ma shi a lăcārtorlor, poati s-priaducā uflisarea a nomurlor s-hibā ma lishoarā ica ma greu. Giunitati di conducătorlji cari eara acātsats cu interviulu, tinjisescu ca ari ananghi ma consistent s-ufliseascā aestu nom tu institutsiili pi nivel tsentral shi spun buni shi lucre afirmativi ti NUL. Cum spun elj, easti bun s-ufliseascā aestu nom, ca ashitsi ma efcuā va s-facā comunicatsia cu clientsālji, va s-poatā s-achicāseascā dauli pārtsā, cu tsi noari s-facā alatusi tu protsedura ti vārā căftari. Tuti aesti va s-priaducā shi ti ma shcurtu chiro shi ti ma ptsānj pāradz s-bitiseascā lucurlu, cum ti bānātorlji ashitsi shi ti institutsiili a statlui. Ma mari parti di atselj tsi eara acātstats cu interviulu dzāc ca uflisarea a nomlui va s-priaducā ti atsea s-bagā la lucru ma multsā di comunitātsli a minoritātslor cari va s-lucreadzā cu clientsālji. Di aesti spunerli s-veadi minduearea a lor:

„Ari oaminj tsi nu u-shtiu limba machiduneascā. Di njits nu u-ānvitsarā shi elj lipseashti ta s-poatā s-achicāseascā,,“

(mascur, Mac.)

„Ari ananghi ...pi ninga oaminjlji aoatsi tsi traduc nu u-shtiu ghini limba, idyēa ashitsi ari shi bānātori tsi nu u-shtiu limba machiduneascā. Siyura atsea nu lipseashti s-hibā āmbodiyu ti comunicatsii cu organili a statlui shi institutsiili.“

(freaminā, Mac.)

„Di mari simasii easti s-nă achicăsim cu clientul, tsi i-lipseashti,... s-lji spunem cari documenti lipseashti s-li da cu căftarea. Ma s-nu nă achicăsim aoa, atumtsea s-dufturseashti protsedura, nu s-ljea căftărli...s-toarnă, s-adavdzi lucurlu shi atsea easti scumpu ti noi, ti ministeriatlu a nostu shi ti clientul.“

(mascur, Mac.)

Di altă parti, ună njică parti di conducătorlji dzăc ca noari ananghi di ufliseari a nomlui ti NUL di institutsiili a lor. Sustsănirea ti aestă mindueari a lor easti ca pănă tora nu avură ahtari situatsii vără clientu s-nu u-shtibă limba machidunească, ica, u-scad ananghia di nom ti ufliseari altă limbă pi ninga limba machidunească shi ca aesti problem lu-năstrec cu agiutorlu a coleganjlor cari lă traduc. Idyea ashitsi, s-mindueashti ca cu nomlu s-cheari oară tu lucurlu ca lipseashti s-traducă. Ca egzemplu, s-dzătsi:

„Noari ananghi di aestu nom... maljudză tuts clientsă u-shtiu limba machidunească...mash āndoi cari suntu ptsānj, cari nu u-shtiu limba machidunească shi lă agiutară coleganj cari u-zbura limba pi cari lipsea s-facă comnicatsii cu clientul“

(mascur, Mac.)

„Va s-lipsească ma multu chiro ti aesti căftări...pi altă limbă...va s-lipsească ma multu chiro ti apandasea.“

(feamină, Mac.)

Uflisarea a limbăljei machidunească ca limba dominantă (ica ună) limbă tu comunicatsia cu institutsiili di partea a oaminjlor a curi prota limbă nu easti limba machidunească, ti aestă grupă di conducători easti ca alidzeari ica preferentsii a clinetsălor. Ahtări suntu aesti spuneri:

„Clientsălji zburăscu limba machidunească (tsicara ca nu lă easti prota limbă) ca ashitsi vor. Elj singuri (clientsălji) shtiu ca cara s-zburască pi limba machidunească, va s-potă s-achicăsească cu ma multsă du la ministeriatlu. “

(mascur, Mac.)

REZIME: Ma multsă di conducătorlji minduescu ca ari ananghi di NUL, deadun cu ambivalentsia ligată cu āmbodyul tu tinjisarea a lui. Ca naima seriozi problemi suntu atseali ca noari lăcărtoari cvalificats shi părădz ti năstritseari a problemilor.

Ti lipsiturli ti aestă analiză, purtarea a lăcărtoarlor tu treili ministeriati acătsati cu analiza, cătră singurlu nom s-identifică cu a lor apandasi pi 4 mindueri cari suntu ti: 1) minduarea a lor ti atsea căt institutsiili lu-uflisescu, 2) cândăsarea cu ananghia ti mehanizmi ti controlă ti uflisarea alui, 3) cândăsarea cu ananghia ti niintari a lucurlui anamisa di sectorlili ti scupolu ti ufliseari a nomlui shi 4) s-veadă ca nomlu va s-priaducă ti ma bun shi ma eficas lucrlu cu clientsălji.

Mesea ti tută grupă cari eara acătsată cu analiza easti $M=3,49^4$ ($SD=1,48$), tsi spuni ca minduarea ti NUL nu easti nitsi pozitivă nitsi negativă. Ma eara aflatu alti minduerei cându easti zbor a etniilor a curi l priced anchetatslji ($z=-3,59$; $p < 0,01$)⁵. La Machedonjlji etnits, mesea easti ($M=3,21$; $SD=1,41$; $N=56$), minduarea easti neutral, ma, ma multu di giunităts di aeshtsă tsi apândăsiră (66%), spusiră ca s-cândăseacu cu un di gradusili di partea negativă. Mesea a Arbineshlor etnits acătsats cu analiza easti multu ma mari shi spuni videari afirmativă cătră aesti nom ($M=5,05$; $SD=0,76$; $N=10$). Anamisa di elj, mash un nu avea minduerei pozitivă shi s-cândăseashti cu minduarea negativă. Ma iara, lipseashti s-spună ca numerlu a oaminjlor acătstats cu analiza, a cari suntu Arbinesh etnits easti multu njic, ashu ca shi mesea ti aestă grupă nu poati cu siyura s-hibă reprezentativ. Cu alti zboari, poati aestă diaforau anamisa di grupili s-hibă di egzemplarlu pi cari eara adrată aestă analiză.

Mesea anamisa di ministeriatili ānligatură cu minduarea ghegenerală cătră nomlu, spuni ca noari ma mari diaforau statistică anamisa di atselj tsi eara āntribats di ma mlti institutsii ti minduarea cătră aestu nom ($F(2)=1,22$; $p > 0,05$)⁶. Mesea anamisa di āntribatsllji di MESH easti $M=3,53$ ($SD=1,36$), di MTL easti $M=3,74$ ($SD=1,79$), a anamisa di atselj di MLPS easti $M=3,03$ ($SD=1,59$).

REZIME: Anamisa di lăcārtorlji tu ministeriatili cari eara acătsats cu analiza, mesea a mindueariljei cătră NUL nu easti nitsi pozitivă, nitsi negativă. Anamisa di lăcārtorlji tu ma multi ministeriati noari diafurau tu aprucharea a nomlui, ma ari diafurau cându easti zbor ti etnia atselor tsi intrară tu analiză. Arbineshllji etnits, au multu ma pozitivă mindueari cătră NUL, a Machedonjlji etnits - neutrală.

Limitari a analizāljei

Aestă analiză easti limitată cum di aspect a naturāljei a egzemplarlu, ashitsi shi pi volumenlu a lui shi tehnicili ti adunari facti. Nu poati s-facā ghegeneralizari a factilor nāfoară di institutsiili tsi eara acătsati, a cara s-aibă tu videari ca multsă nu aproachi, lipseashti cu āngātan s-spună shi ti singurli institutsii cari eara acătsati. Spusili facti suntu pi fimeljlu di tehnica ti singurāspuneari shi arucā videalā pi perspectivili personali atselor tsi eara āntribats ma iara nu poati s-hibă loati ca videari ānligatură cu uflisarea a NUL tu aesti ministeriati. Idyea ashitsi, factili lipseashti s-veadā shi di perspectiva a unlui factor contecstual. Analiza easti adrată tu chirolu cându avea mări shi greali debati ti adutseari nāu nom, cu cari va s-lārdzeascā āndrepturli cu uflisarea a limbilor cari suntu altă turlii di limba machiduneascā.

⁴ Cara s-aibă tu videari ca skara pi cari s-fătsea identificari a graduslui di cândăseari easti cu 6 gradusi, mindueari negative easti cu semnu 1, a mindueari afirmativă cu semnu 6. Pozitsia neutral a scariljei easti di 3 până di 4.

⁵ Uflisat easti Mann-Whitney testu.

⁶ Uflisată easti pi un cursu ANOVA.

Dămăndări

Di adrată analiza pot s-da aesti dămăndări:

1. Fără di altă lipseashti lăcărtoarli tu administratsia ma multu s-informeadză ti NUL. Lăcărtoarli tu administratsia lipseashti s-ducă la educatsii cari lipseashti s-adară âncadur a a lucurlui a lor, iu va s-ânveatsă ti obligatsiili cari es di atsel di tora a tu yinitor shi di atsea di tora Propuniri-NUL cum shi troplu shi metodili ti ufliseari a dispozitivilor di aestu nom. Adutsarea a actilor sumnomlu s-ashteaptă su facă ma bună uflisarea a nomlui, ca nitsi un nom nu poati s-uflisească complet fără ta s-aproachi lipsitili acti sum nomlu shi protsedurili ti uflisarea alăshtui nom.
2. Factul ca naima multsă di lqcărtorlji tu administratsia shi conducătorlji tu treili ministeriati nu shtiu ca ari reguli ahoryea ica protseduri ti ufliseari a NUL limbid spuni ca ahtări acti noari ica nu suntu apruceati di a lor institutsii. Aestu numer statistic easti cheardiri ca spuni cât easti apus nivelu ti uflisarea a apofâsilor. Ti aestă lipseashti s-tinjisească Dămăndarea 1. ti ma bună informari shi educatsii a lăcărtoarlor tu administratsia a statlui shi a conducătorlor cum shi s-aducă acti adecvati tu aestă sferă.
3. Factul ca ma multsă di giunităts di antribatslji putes nu avură praxă cu căftări shi temi pi limbă altă turlii di limba machidunească, spuni ca ma larga publică nu eara informata cu Nomlu ti ufliseari a limbilor. Dedun cu informarea shi educatsia a lăcărtoarlor tu administratsia shi a conducătorlor ânligatură cu uflisarea a nomlui lipseashti s-adară shi campanji ti informari a bânătoarlor ti ândrepturli a lor cari es di aestu nom.
4. *Ad hoc* apofasi nu suntu adecvati ti uflisarea a nomlui. Ti atsea, ma multu lipseascu mehanizmi eficas ti ufliseari a nomurlor, a nu atsea s-hibă alăsată pi buna vreari a coleganjlor. Di aoa, di mari simasii easti s-aibă institutsii a statlui ca Aghentsii ti ufliseari a NUL, cari pit protseduri ahoryea, reguli shi alti acti va s-priaducă ti uflisari institutsională alăshtui nom.
5. Uflisarea alăshtui ândreptua bânătoarlor dat cu Constitutsia nu poati s-alasă pi buna vreari a ministerlui ica conducătorlu a sectorlui. Praxa di pănă tora ti uflisarea a NUL iu ghini s-veadi âmpărtsărea shi diaforaoa pi factul desi ministrul easti ti vără altă etnii ica nu, cu un zbor nu poati s-aproachi. Ti atsea, di mari simasii easti s-bagă mehanizmi shi institutsii cari va s-da garantsii ca aestu nom va s-uflisească shi noari s-hibă ligată cu etnia a conducătorlui. Idyea ashitsi, di mari simasii easti s-luyursească shi s-aibă sanctsii cându noari s-uflisească nomlu. Nitsi ună normă leghitimă nu s-ufliseashti fără ta s-aibă prividzută shi sanctsii ti niufliseari.
6. Uflisarea a Nomlui ti ufliseari a limbilor, ma multu cvalitetlu a lui, easti ligată cu atsea cât lăcărtoarli suntu ândreptsă, cum shi di tehnica ti tradutsiri, totăna cându lipseashti. Uflisarea a NUL easti ligată shi cu finansiili cari pot s-hibă di bugetlu a statlui, ghini ma lipseashti s-uflisească shi fondurli di proecti internatsionali, naima multu di UE ti aestă ântribari cu mari simasii ti dominatsii a leghislativăljei shi ândrepturli a minoritătlor etnitsi.

7. Di mari simasii easti shi constatatsia ca noari mindueari negativă anamisa di atselj tsi eara ăntribats ti uflisarea a NUL. Tu yinitor lipseashti ma multu s-lucreadză ti informari a lăcărtoilor tu administratsia a statlui ti scupolu shi troplu ti ufliseari alăshtori determinanti a nomlui ta s-poață s-ascapă di politizari alishtei ăntribari senzibilă cari easti ti ăndreptul garantat cu constitutsia ti ufliseari oftsială a limbăljei di dadă.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

35:[81'272:340.123(497.7)"2008"
342.725(497.7)"2008/2017"(094.5)

АНАЛИЗА перцепции и искуства на раководители и службеници од државната администрација за имплементација на Законот за употреба на јазиците од 2008 година во државните институции. - Скопје : Здружение на граѓани за поддршка на меѓуетнички дијалог и развој на заедницата „Заеднички вредности“, 2018. - 170 стр. : граф. прикази, табели ; 30 см

Фусноти кон текстот. - Содржи и: Analiza perceptimet dhe eksperiencat e udhëheqësve dhe nëpunësve të administratës shtetërore për zbatimin e ligjit për përdorimin e gjuhëve nga viti 2008 në institucionet shtetërore ; Analiz devlet kurumlarında 2008y. dillerin kullanımı yasasıyla ilgili devlet administrasyonu yöneticileri ve memurlarının görüş ve tecrübeleri ; Анализа перцепције и искуства раководилаца и службеника из државне администрације о имплементацији закона о употреби језика из 2008 у државним институцијама ; Analiza percepçije i iskustva rukovodioca i službenika iz državne administracije za implementaciju zakona za upotrebu jezika iz 2008 u državnim institucijama ; Analiza percepçie thaj eksperience e vastarutnengere thaj oficialutnengere katar themakiri administracia vaši implementacia e zakoneskoro vašo labardipe e çhibjengoro katar 2008 ane themakere institucie ; Analiză videri shi praxă a conducătorlor shi a lăcărtoilor tu administratsia a statlui ti implementari a nomlui ti ufliseari a limbilor di la anlu 2008 tu institutsiili a statlui

ISBN 978-608-45361-18-7

a) Јавна управа - Употреба на јазици - Примена на закон - Македонија - 2008

COBISS.MK-ID 105832970

Проектот е имплементиран од „Заеднички вредности“
Ул. Апостол Гусларот, бр.40, Скопје, Република Македонија

info@commonvalues.mk
www.commonvalues.mk

Проектот е финансиран од Европската Унија

